

ORHAN PAMUK

Fortăreața albă

Traducere din limba turcă și note
de Luminița Munteanu

POLIROM
2012

*Pentru Nilgün Darvinoğlu (1961-1980),
o ființă bună, o soră iubitoare*

Oare ce altceva decât nu începutul unei iubiri să fie credința că o persoană care ne deșteaptă interesul se confundă cu alcătuirile unei existențe necunoscute nouă – pe cât de necunoscute, pe atât de ademenitoare –, precum și gândul că nu vom putea păși în viață decât în virtutea dragostei sale?

Marcel Proust, în interpretarea
lui Y.K. Karaosmanoğlu

Introducere

Am descoperit acest manuscris în anul 1982, pe fundul unui cufăr prăfuit, ticsit de firme, de înscrisuri cadastrale, de catastife de tribunal și de registre oficiale, în acel vestigiu de „arhivă” care aparținea prefecturii din Gebze¹ și în care îmi luasem obiceiul să cotrobăi în fiecare vară, vreme de o săptămână. Fiind legat într-o piele fină, nespus de frumoasă, cu nervuri albastre, era lesne de văzut și strălucea orbitor printre ștersele documente oficiale, astfel încât mi-a atras atenția îndată. O mână străină, cred, scrisese pe prima pagină, spre a-mi spori parcă luarea-aminte, un titlu: *Fiul vitreg al plăpumarului*. Nu avea nici o altă indicație. Am citit cartea imediat, cu nesaț; o mână de copil desenase pe margini și în spațiile goale de pe suprafețele paginilor oameni cu capete mici, înveșmântați în straie cu nenumărați nasturi. Cum mi-a plăcut foarte mult, dar mi-a fost lene să-l copiez într-un caiet, am vârat manuscrisul în servietă și l-am șterpelit din cocina aceea, pe care nici măcar tânărul prefect nu ar fi putut-o numi „arhivă”, înșelând astfel vigilența omului de serviciu, îndeajuns de respectuos ca să nu stea cu ochii pe mine.

La început nu știam prea bine ce să fac cu textul, dincolo de faptul că îl citeam și îl reciteam mereu. Cum

1. Oraș în nord-vestul Turciei, pe țărmul de nord al Mării Marmara. În perioada bizantină, când se numea Dakibyza, adăpostea o fortăreață menită să apere orașul Constantinopol de eventualele atacuri de la răsărit.

neîncrederea mea în privința istoriei continua să rămână vie, am vrut să mă ocup, dincolo de valoarea științifică, culturală, antropologică sau „istorică” a manuscrisului, de însăși povestea pe care o relata. Iar acest interes mă conducea către autorul evocării. Dat fiind că eu și colegii mei ne văzuserăm nevoiți să plecăm de la universitate, revenisem la alcătuirea enciclopediilor, cu care se îndeletnicise cândva bunicul meu. Atunci mi-a venit ideea să includ într-o enciclopedie a „oamenilor celebri”, în al cărei colectiv de redactare îmi revenea responsabilitatea secțiunii de istorie, un articol despre autorul scrierii cu pricina.

Am ajuns, astfel, să dedic acestei povești tot timpul care îmi mai rămânea după lucrul la enciclopedie și după reprizele de beție. Apelând la principalele izvoare ale epocii, am băgat repede de seamă că o parte dintre evenimentele relatate în manuscris nu reflectau întocmai realitatea. De pildă, în timpul viziratului lui Köprülü*, care a durat cinci ani, la Istanbul a izbucnit un mare incendiu, dar nu existau dovezi cu privire la vreo boală demnă de a fi consemnată și cu atât mai puțin la vreo mare epidemie de ciumă, așa cum reiese ea din carte. Numele unor viziri ai epocii erau scrise greșit, ale altora se confundau între ele, ca să nu mai vorbesc de faptul că unele ajunseseră chiar să fie modificate! În ceea ce privește numele Mai-marilor astrologilor, acestea nu se brodeau cu cele consemnate în evidențele Seraiului, dar n-am stăruit prea mult asupra lor, socotind că acestui aspect îi revenea un loc aparte în carte. Pe de altă parte, „informațiile” istorice de care dispuneam erau întărite de evenimentele pomenite în manuscris. Am constatat această „potriveală” până și în privința unor detalii mărunte, ca, de pildă, uciderea lui Hüseyin Efendi, Mai-marele astrologilor, ori vânătoarea de iepuri orânduită de sultanul

Mehmet al IV-lea la Mirahor Köşkü¹, care aduceau cu relatările lui Naima². Mi-a trecut prin minte că era posibil ca autorul, despre care se putea deduce că îi plăcea să citească și să se piardă în visare, parcursese acest soi de izvoare, precum și alte maldăre de cărți, preluând câte ceva din ele. Sau poate că citise doar cărțile lui Evliya Çelebi³, despre care afirma că îl cunoscuse. Gândind, așa cum veți constata și din alte exemple, că era cu puțință ca lucrurile să se fi petrecut și altminteri, mă străduiam să nu-mi pierd nădejdea de a da de urma autorului poveștii mele; investigațiile făcute prin bibliotecile din Istanbul mi-au năruit însă cele mai multe dintre speranțe. N-am izbutit să dau de vreun tratat ori de vreuna dintre cărțile dăruite sultanului Mehmet al IV-lea între anii 1652-1680 nici în biblioteca Palatului de la Topkapı, nici în alte biblioteci în care mă gândeam că s-ar fi putut răzleți acestea. Am dibuit un singur fir: în bibliotecile amintite se păstrau alte opere ale „caligrafului stângaci” despre care se vorbește în poveste. O vreme am mers pe urmele lor, dar am sfârșit prin a mă plictisi; de la universitățile italiene pe care le asaltasem cu scrisori nu primeam decât răspunsuri descurajante. Cercetările întreprinse prin cimitirele din

-
1. Reședință de tip vilă, situată în zona Beyoğlu-Kâğıthane. Nu se cunoaște epoca în care a fost construită; a fost restaurată de sultanul Abdülaziz (1861-1876) și demolată la începutul perioadei republicane.
 2. Mustafa Naima (1655-1716), cronicar al Imperiului Otoman.
 3. Cunoscut și ca Derviş Mehmet Zillî (1611-1682) – unul dintre cei mai faimoși călători otomani, autor al unei celebre „cărți de călătorie”, în zece volume (tr. *Seyahatname*), care oferă informații prețioase despre stilul de viață și despre cultura otomană din secolul al XVII-lea.

Gebze, Cennethisar¹ și Üsküdar², având ca punct de plecare numele autorului, care se putea deduce din conținutul cărții, deși nu era menționat explicit în ea, se soldaseră, la rândul lor, cu eșecuri. Am încetat să-i mai caut urmele și am scris articolul de enciclopedie bazându-mă pe poveste ca atare. Așa cum mă temeam, articolul nu a fost tipărit, dar nu pentru că ar fi fost lipsit de argumente științifice, ci pentru că persoana la care se referea nu era îndeajuns de faimoasă.

Pesemne că și din această pricină, pasiunea pe care mi-o trezea cartea a devenit și mai intensă. M-am gândit într-o vreme chiar să demisionez, dar țineam la munca pe care o desfășuram și la colegii mei. Am ajuns astfel, la un moment dat, să-mi depăn povestea cu înflăcărare oricui îmi ieșea în cale, de parcă la mijloc nu s-ar fi aflat o istorie scoasă la lumină, ci una scrisă chiar de mine. Spre a o face mai atrăgătoare, vorbeam despre valoarea ei simbolică, despre faptul că se referea, în fond, la realități ale zilelor noastre, că îmi pricepusem epoca prin mijlocirea ei, precum și despre alte asemenea lucruri. Aceste remarci le-au stârnit curiozitatea unor tineri interesați mai degrabă de subiecte precum politica, violența, Orientul și Occidentul, ori democrația; însă și ei mi-au uitat în scurtă vreme povestea, la fel ca și tovarășii mei de pahar. Un prieten de meserie profesor mi-a spus, în timp ce îmi înapoia manuscrisul pe care îl răsfoise la insistențele mele, că prin casele de lemn de pe străzile dosnice ale Istanbulului se găseau zeci de mii de asemenea

-
1. Târg în apropiere de Istanbul, unde se petrece o parte din acțiunea unui alt roman al lui Orhan Pamuk, *Casa tăcută* (tr. Sessiz Ev).
 2. Suburbie istanbuleză, pe țărmul anatolian al Bosforului; numită în vechime Scutari, așezarea a fost fondată de coloniștii greci în secolul al VII-lea î.Hr. și făcea parte din Bithynia.

scrieri, care abundau în istorii similare. Când nu le puneau la păstrare pe vreun dulap înalt, socotind că erau exemplare ale Coranului, cei care locuiau în astfel de case le rupeau pagină cu pagină și le foloseau la aprinsul sobelor.

Așa am luat hotărârea de a publica povestea la care reveneam neîncetat, pe care o tot reciteam – încurajat și de o tânără cu ochelari, pe care o vedeam mereu cu țigara în mână. Cititorii vor constata că n-am manifestat nici o preocupare stilistică atunci când am tradus cartea în limba turcă contemporană; după ce citeam vreo două fraze din manuscrisul aflat pe masă, treceam în altă încăpere, la o altă masă, pe care zăceau hârtiile mele, și mă căzneau să redau sensul care-mi rămăsese întipărit în minte, folosindu-mă de limbajul actual. Titlul cărții nu a fost decis de mine, ci de editura care a acceptat să o publice. Cei care vor vedea dedicația aflată la început vor întreba, poate, dacă aceasta are sau nu vreun înțeles aparte. Cred că înclinația de a socoti că toate lucrurile se leagă între ele este o boală a vremurilor noastre. Pentru că m-am molipsit și eu de ea, public această poveste.

Faruk Darvinoğlu¹

-
1. Personajul purtând acest nume apare, cu aceeași identitate de istoric, și în romanul *Casa tăcută* (1983), amintit mai sus. Din galeria de personaje a aceluiași roman face parte și Nilgün Darvinoğlu, sora mai tânără a lui Faruk Darvinoğlu, căreia îi este dedicat romanul de față.

Ne duceam de la Veneția la Napoli, când ne-au tăiat calea niște vase turcești. Eram cu toții îmbarcați pe trei corăbii și nu ne puteam strecura cu nici un chip printre galerele lor, care se iviseră din ceață. Cât ai clipi din ochi, pe corabia noastră s-au înstăpânit teama și neliniștea; vâslașii, care erau în cea mai mare parte turci și magrebieni, urlau de bucurie; ne-a cuprins panica. Corabia noastră s-a răsucit cu prora către uscat, aflat la asfințit, la fel ca și celelalte două vase, numai că noi n-am izbutit să prindem viteză, asemenea lor. Căpitanul nostru, care se temea să nu fie osândit dacă avea să cadă rob, nu găsea în el puterea de a da ordine, pentru ca robii de la vâsle să fie biciuiți cu sârg. Mai târziu am cugetat îndelung că întreaga mea viață s-a schimbat din pricina lașității lui.

Acum socotesc că viața mea ar fi fost oricum alta dacă el nu ar fi fost cuprins, pentru scurtă vreme, de spaimă. Mulți oameni știu că viața nu ne este orânduită dinainte și că toate poveștile sunt, de fapt, rodul unui șir de întâmplări. În ciuda acestui fapt, odată ajunși într-o anumită etapă a vieții, până și cei care cunosc acest adevăr hotărâsc, privind în urmă, că ceea ce au trăit cândva ca întâmplare a fost, de fapt, o necesitate. Și eu am cunoscut o asemenea etapă. Acum, reînviind în fața ochilor culorile corăbiilor turcești ivite din ceață ca niște năluci și trudindu-mă să-mi scriu cartea, așezat la o masă veche, mă gândesc că o astfel de perioadă este cea mai prielnică pentru a începe și a sfârși o poveste.

Cu ochii la celelalte două corăbii, care se strecuraseră printre vasele turcești și se pierdeau în ceață, căpitanul nostru i-au renăscut speranțele și a avut chiar îndrăzneala de a-i zori pe robi și prin puterea biciului, dar de-acum era prea târziu; mai mult, loviturile de bici nu mai aveau nici o înrâurire asupra acestora, căci erau însuflețiți de dorul de libertate. Într-o clipă, asupra noastră s-au năpustit mai mult de zece galere turcești, care străpungeau pline de culoare perdeaua descurajantă de ceață. De data aceasta, căpitanul nostru a decis să luptăm, dar cred că nu pentru a birui dușmanul, ci pentru a-și birui propria spaimă și rușine; a cerut ca robii să fie biciuiți necruțător și a poruncit să se pregătească tunurile, numai că avântul luptei, atâtat târziu, s-a stins în scurtă vreme, fără urmă. Eram supuși unui tir puternic la bord și, dacă nu ne-am fi predat îndată, corabia noastră s-ar fi scufundat, așa încât am decis să arborăm steagul alb.

Pe când ne aflam în așteptarea corăbiilor turcești, țințiți în inima mării neclintite, am coborât în cabina mea, mi-am așezat lucrurile cu dichis, de parcă aș fi așteptat niște prieteni care urmau să vină în ospetie, iar nu niște vrăjmași care aveau să-mi schimbe întreaga viață, mi-am deschis micul sipet și mi-am răsfoit cărțile dus pe gânduri. În vreme ce frunzăream un volum pe care-l cum-părasem cu bani grei de la Florența, mi s-au umezit ochii; auzeam țipetele, zvonurile neliniștite de pași, zgomotele care răzbăteau de afară, știam că peste puțină vreme urma să fiu îndepărtat de cartea pe care o țineam în mână, dar nu voiam să mă gândesc la asta, ci la cele cuprinse între paginile ei. Aveam senzația că printre ideile, printre propozițiile, printre ecuațiile cărții sălășluia întregul meu trecut, pe care nu doream să-l pierd. În timp ce citeam la întâmplare, murmurând de parcă aș fi rostit o rugăciune, rândurile care-mi cădeau sub ochi, năzuiam să-mi întipăresc în minte întreaga carte, pentru

ca atunci când aveau să vină, să nu mă mai gândesc la ei și la patimile la care aveau să mă supună, ci la culorile trecutului meu, la fel ca atunci când îți amintești de cuvintele dragi ale unei cărți pe care ai învățat-o, de plăcere, pe dinafară.

Pe vremea aceea, eram cu desăvârșire altul – un om căruia mama, logodnica și prietenii i se adresau folosindu-se de un alt nume. Încă îl mai visez, la răstimpuri, pe omul care eram eu, sau despre care presupun acum că eram eu, și mă trezesc din somn scaldat în sudoare. Tânărul acela, ale cărui nuanțe șterse îmi amintesc de culorile imagine ale tărâmurilor fantastice, ale animalelor care nu au existat vreodată, ale armelor de necrezut la care urma să visăm mai apoi ani de-a rândul, avea douăzeci și trei de ani, studiasse „științele și artele” la Florența și la Veneția și se socotea priceput la astronomie, la matematică, la fizică și la pictură; era, desigur, un înfumurat – își însușise cea mai mare parte a lucrurilor care se înfăptuiseră până la el și strâmba din buze, disprețuitor, la toate cele; nu se îndoia defel că avea să înfăptuiască lucruri și mai mărețe; era fără asemănare; știa că era mai mintos și mai plin de harul plăsmuirii decât toată lumea. Pe scurt, era un tânăr obișnuit. Când trebuie să-mi nascocesc un trecut, așa cum fac adeseori, mă rănește gândul că tocmai eu eram tânărul acela care sporovăia cu iubita despre pasiunile și lucrurile pe care visează să le facă, despre lume și cunoaștere și care socotea că era cât se poate de firesc să fie admirat de logodnică. Mă consolez însă cu gândul că acei câțiva oameni care vor citi într-o bună zi, cu răbdare, până la capăt, ceea ce scriu acum vor pricepe că eu nu eram nicidecum el. Poate că cititorii aceia răbdători vor cugeta, la fel ca mine, că tânărul care își întrerupea firul vieții în vreme ce citea din cărțile lui dragi avea să își continue povestea, într-o bună zi, de acolo de unde rămăsese.

Când primii turci care se cățăraseră pe rampă au pășit pe corabia noastră, mi-am pus cărțile în sipet și am ieșit. Pe corabie domnea învălmășeala. Îi adunaseră pe toți nefericiții de pe vas și îi despuiau până la piele. Mi-a trecut la un moment dat prin minte să mă arunc în mare, profitând de harababură, dar m-am gândit că aveau să tragă cu arcurile după mine și să mă ucidă îndată; apoi, la drept vorbind, nici nu știam cât de departe se afla uscatul. La început nu m-au atins. Robii musulmani sloboziți din lanțuri scoteau țipete de bucurie, iar unii dintre ei porniseră deja să se răzbune pe cei care îi biciuiseră. După puțină vreme, m-au dibuit în cabina mea, au intrat, dar nu mi-au prădat avutul. După ce au răscolit sipetele în căutare de aur, mi-au luat câteva cărți și toate hainele; unul dintre ei m-a înhățat, răsfoind dus pe gânduri două-trei cărți din cele rămase, și m-a dus la unul dintre căpitani.

Căpitanul, despre care aveam să aflu mai târziu că era un convertit genovez, s-a purtat bine cu mine; m-a întrebat la ce mă pricepeam. Ca să nu fiu pus la vâsle, am vorbit îndată despre cunoștințele mele de astronomie, despre faptul că eram în stare să mă orientez noaptea, dar turcii n-au arătat nici un interes față de asemenea deprinderi. Văzând acestea, am susținut, încrezător în volumul de anatomie pe care nu mi-l luaseră, că eram vraci. Când l-am cercetat, ceva mai târziu, pe un ins cu brațul rupt, am spus că nu eram chirurg. S-au mâniat și tocmai erau pe cale să mă trimită la vâsle când căpitanul, care-mi văzuse cărțile, m-a întrebat dacă nu cumva știam câte ceva de urină și puls. I-am răspuns că știam și, astfel, nu numai că am scăpat de vâslit, dar am mai izbutit și să-mi salvez câteva cărți.

Hatârul acesta m-a costat însă scump. Ceilalți creștini, care fuseseră puși la vâsle, au prins îndată silă de mine. Dacă le-ar fi stat în putință, m-ar fi ucis noaptea,

în magazia în care eram zăvorâți, dar pentru că intra-
sem pe dată în vorbă cu turcii, se temeau să o facă. Lașul
nostru de căpitan numai ce pierise, tras în țeapă, iar biciui-
torilor le fuseseră tăiate nasurile și urechile, ca să le fie
pildă celorlalți, pentru ca apoi să fie coborâți pe o plută
și lăsați în voia mării. Când rănile câtorva turci pe care
îi doftoricisem bizuindu-mă pe puterea minții, și nu pe
învățăturile mele într-ale anatomiei, s-au închis de la sine,
toată lumea a socotit că eram vraci. Până și unii dintre
dușmanii mei pizmași, care le spusese turcilor că eram
departe de a fi așa ceva, îmi arătau nopțile, în magazie,
rănile cu care se aleseseră.

Am intrat în Istanbul cu o ceremonie plină de fală.
Padișahul-copil¹ se uita la noi. Pe toți stâlpii fluturau
stindarde, iar sub ele spânzurau steagurile noastre, icoane
ale Fecioarei Maria și cruci – toate așezate de-a-ndoase-
lea –, în care erau îndemnați să țintească feluriți derbe-
dei. În vremea aceasta, tunurile au prins a face pământul
și cerul să se cutremure. Ceremonia, de felul celor pe
care aveam să le urmăresc mai apoi cu o melancolie mai
grea ca pământul, cu plictiseală și voieșie, a durat nemă-
surat de mult, iar unii au leșinat din pricina arșitei. Către
seară am aruncat ancora la Kasımpaşa². Am fost puși în
lanțuri, spre a fi înfățișați Padișahului; ostașii noștri au
fost nevoiți să-și îmbrace armurile de-a-ndoaselea, ca să

-
1. Sultanul Mehmet al IV-lea (care a domnit între anii 1648-1687), supranumit „Vânătorul” (tr. *Avcı*), datorită pasiunii sale cinegetice. A urcat pe tron la vârsta de șapte ani, după detronarea lui Ibrahim I, într-o perioadă de mari tulburări determinate, printre altele, de războaiele împotriva Venetiei și Austriei. În epoca sa a fost cucerită insula Creta și a avut loc asediul eșuat asupra Vienei (1683), care a condus, în scurt timp, la pierderea Ungariei. A fost detronat în 1687, murind cinci ani mai târziu.
 2. Cartier istanbulez, pe țărmul european al Bosforului.

arate vrednici de răs, căpitanilor și ofițerilor le-au fost atârinate cercuri de fier în jurul gâtului și am fost purtați la Serai cu nespusă veselie, în vreme ce turcii suflau cu mare poftă, a batjocură, din goarneau și din trompetele pe care le sfeteriseră de pe corabia noastră. Norodul înșirat de-a lungul drumului ne privea cu bucurie și curiozitate. Padișahul i-a ales și i-a pus deoparte pe robii cuveniți lui, fără să se lase zărit. Iar noi, aceștia din urmă, am fost mânați la Galata¹ și îngrămădiți în temnița lui Sadik Pașa.

Temnița era un loc scârnav – sute de robi putrezeau în mizerie, în celulele mici, întunecoase și joase. Am aflat acolo nenumărați oameni asupra cărora puteam să îmi încerc noua îndeletnicire, iar pe unii dintre ei chiar i-am tămaduit. Am scris rețete pentru temnicerii care se plângeau de dureri de spate și de picioare. Drept urmare, am fost iarăși despărțit de ceilalți și mi s-a dat o celulă mai bună, în care răzbătea soarele. Văzând în ce stare erau ceilalți, mă străduiam să-i mulțumesc Domnului pentru împrejurarea în care mă găseam, numai că într-o dimineață am fost săltat odată cu restul și mi s-a spus că eram dus la muncă. Le-am zis că eram vraci, iscusit la medicină și la științe, dar au răs de mine: tocmai se ridicau zidurile dimprejurul grădinii Pașei și aveau nevoie de salahori. Dimineața, înainte de răsăritul soarelui, eram ferecați în lanțuri și duși în afara orașului. Pe când ne întorceam serile la temniță, prinși din nou cu lanțuri unul de altul, după ce trudiserăm toată ziua la adunat pietre, mă gândeam că Istanbulul era un oraș frumos, dar că acolo trebuia să fii stăpân, nu rob.

Cu toate acestea, nu eram un rob de rând. De-acum nu mă mai ocupam doar de cei care putrezeau în temniță,

1. Vechiul cartier genovez din Istanbul, situat în partea nordică a Cornului de Aur.

ci și de alți betegi, care aflaseră că eram vraci. Mă vedeam nevoit să le dau temnicerilor și paznicilor care mă scoteau în taină de la popreală o mare parte din banii pe care îi agoniseam în schimbul tămăduielilor. Cu paralele pe care izbuteam să le ascund de ochii lor luam lecții de turcă. Hogele meu era un bătrânel cumsecade, care se îngrijea de treburile mai neînsemnate ale Pașei. Se bucura să vadă că deprindeam repede limba și îmi spunea că, în scurtă vreme, aveam să ajung musulman. De fiecare dată se codea să ia arginții care i se cuveneau pentru învățătură. Îi dădeam bani și ca să-mi aducă mâncare, pentru că eram hotărât să mă îngrijesc așa cum se cuvenea.

Într-o noapte cețoasă, temnicerul a venit în celula mea: Pașa dorea să mă vadă. Am fost uluit, cuprins de emoție și m-am pregătit degrabă. Mă gândeam că vreuna dintre iscusitele mele rude de acasă – poate tata, poate viitorul meu socru – trimisese bani de răscumpărare. În vreme ce mergeam prin ceață, străbătând străzile întortocheate, înguste, aveam simțământul că urma să ajungem îndată acasă sau că urma să mă pomenesc cu ei pe negândite în fața mea, ca atunci când te deștepți dintr-un vis. La răstimpuri mă gândeam că aflaseră o cale de a trimite pe cineva care să-mi servească de mijlocitor, că urma să fiu urcat fără întârziere pe o corabie, cufundată în aceeași ceață, și trimis în țara mea. Când am intrat însă în conacul Pașei, am priceput că n-aveam să pot scăpa atât de ușor. Slugile pășeau în vârful picioarelor.

Mai întâi m-au dus într-un vestibul, iar după ce am adăstat un răstimp acolo, m-au vârat într-o odaie. Pe o canapea micuță stătea lungit un bărbat mărunțel și simpat, acoperit cu o învelitoare. Alături de el se afla un ins voinic. Cel întins pe canapea era Pașa, care mă chemase la el. Am stat de vorbă. M-a iscodit ba de una, ba de alta. I-am spus că, de fapt, studiasem astronomia,

matematica și, de asemenea, puțin ingineria, dar că mă pricepeam și la medicină, că tămăduisem mai mulți oameni. Îmi puna felurite întrebări și i-aș mai fi istorisit și alte lucruri, când mi-a spus că, după cât de repede deprinsesem turca, eram pesemne o persoană ageră la minte, după care a adăugat că avea și el un necaz, căruia nu-i dăduse de cap nici unul dintre vraci și că, auzind de mine, voia să mai facă o încercare.

Pașa a început să îmi povestească cu atâta înfierbântare despre necazul lui, încât m-am văzut nevoit a crede că era vorba de o boală cu totul aparte și că Pașa era singurul om de pe fața pământului care se căptușise cu ea, din pricina vrăjmașilor săi, care-l amăgiseră pe Dumnezeu cu defăimările lor. Or, suferința lui era bine-cunoscutul năduf. L-am iscodit îndelung, l-am ascultat cum tușea, apoi am coborât în bucătărie și am preparat, cu cele aflate acolo, niște hapuri verzi, cu mentă; i-am pregătit, de asemenea, un sirop de tuse. Pentru că Pașa se temea să nu fie otrăvit, i-am arătat siropul, am luat o înghițitură din el, după care am luat și un hap. Mi-a spus să ies din conac cu băgare de seamă, fără să mă las zărit de cineva, și să mă întorc în temniță. Temnicerul mi-a deslușit mai apoi că Pașa nu dorea să fiu pizmuț de ceilalți vraci. A doua zi iar m-am dus la el, i-am ascultat tusea și i-am dat aceleași leacuri. Hapurile colorate pe care i le-am pus în palmă i-au stârnit o plăcere copilărească. Odată întors la mine în celulă, m-am rugat să se facă bine. În ziua următoare s-a stârnit crivățul și mă gândeam că pe o vreme atât de vântoasă te însănătoșești chiar și fără să vrei; n-a mai venit nimeni să mă caute.

La o lună după aceea, când m-au chemat iar într-un miez de noapte, Pașa se pusese pe picioare și era plin de vioiciune. M-am bucurat să-l aud cum muștra pe cineva, respirând în voie. A fost mulțumit să mă vadă și mi-a spus că îl lecuisem, că eram un vraci iscusit. M-a

întrebat ce doream de la el. Știam că n-avea să mă elibereze de îndată, pentru a mă trimite acasă; m-am plâns de celula mea și de lanțurile pe care le purtam, i-am spus că, pricepându-mă la medicină, la astronomie, la științe, le-aș fi putut fi de ajutor și i-am povestit cum eram istovit de pomană cu munci silnice. Nu știu cât a ascultat și cât nu. O mare parte din banii aflați în punga pe care mi-a dat-o au fost luați de temnicheri.

După o săptămână, într-o noapte, a venit la mine un temnicer care, după ce m-a pus să jur că nu fug, mi-a desfăcut lanțurile. Eram dus mai departe la muncă, dar acum căpeteniile robilor mă cruțau. La trei zile după aceea, temnicerul mi-a adus veșminte noi și am priceput că Pașa mă luase sub oblăduirea lui.

Continuam să fiu chemat noaptea pe la felurite conace. Le dădeam leacuri bătrânilor corsari atinși de reumă și tinerilor oșteni cu arsuri la stomac, le luam sânge celor care sufereau de mîncărimi, celor care se uscau pe picioare, celor care aveau dureri de cap. Odată, băiatul cel gângav al unei slugi mi-a recitat o poezie, dându-și drumul la limbă și prinzând să vorbească la o săptămână după ce îi dădusem să bea felurite siropuri.

Așa a trecut iarna. La începutul primăverii, am aflat că Pașa, care nu se mai interesase de mine de luni de zile, plecase cu flota pe Mediterana. De-a lungul verii, vreo două-trei persoane care erau martore la deznădejdea și la mânia mea mi-au spus că nu trebuia să mă plâng de soartă, căci agonisise bani frumoși de pe urma tămăduielilor. Un fost rob, care trecuse la islam cu mulți ani în urmă și care, mai apoi, se căsătorise, m-a sfătuit, la rîndul lui, să nu fug. Robii care erau de folos puteau fi amăgiți în felurite chipuri, așa cum se întâmplase și cu mine, dar nu li se dădea niciodată învoirea de a se întoarce pe meleagurile lor. Dacă treceam la islam, așa cum făcuse el, îi sileam să mă sloboadă, nimic mai mult!

Socotind că îmi împărtășea, poate, toate acele amănunte pentru a mă iscodi, i-am spus că nu aveam nici cel mai mic gând de a fugi. Nu gândul îmi lipsea, ci îndrăzneala. Toți fugarii erau prinși înainte de a apuca să ajungă prea departe. Eu eram cel care îi ungea, mai apoi, cu balsam pe răni, prin celulele lor, pe nefericiții aceia care mân-caseră bătaie.

Către toamnă, Pașa s-a întors cu flota din campanie; l-a salutat pe Padișah cu lovituri de tun, s-a trudit să îl înveselească așa cum făcuse și cu un an în urmă, dar era cât se poate de limpede că perioada campaniei nu se scursese deloc bine. În temniță au fost aduși, de altfel, foarte puțini robi. Mai apoi am auzit că venețienii le pârliseră șase corăbii. Mă gândeam să găsesc o cale de a vorbi cu acei ultimi robi, nădăjduind să aflu vești din țara mea, dar cei mai mulți dintre ei erau spanioli – niște amărâți tăcuți, neștiutori, temători, care nu erau în stare să bâiguie mare scofală, dincolo de faptul că cerșeau ajutor și mâncare. Doar unul mi-a atras luarea-aminte: rămăsese fără un braț, dar nu-și pierduse speranța; spunea că și un strămoș de-al lui trecuse prin aceleași încercări, că mai apoi scăpase și scrisese, cu brațul care-i rămăsese teafăr, un roman cavaleresc, așa încât socotea că avea să scape și el, ca să facă, la rândul lui, același lucru. Mai târziu, când plăsmuiam povești pentru a putea trăi, mi-am amintit de omul acela care visa să trăiască spre a putea plăsmui povești.

După puțină vreme, în temniță a izbucnit o molimă, iar molima aceea nenorocită, de care mă păzeam copleșindu-i pe temniceri cu bacșișuri, i-a ucis și îndepărtat pe jumătate dintre robii ferecați acolo. Cei rămași în viață au început iar să fie scoși la felurite munci. Eu nu mă duceam nicăieri. Seara îmi spuneau că erau mânați până la Cornul de Aur și că trudeau acolo la comanda unor meșteri tâmplari, croitori și spoitori, pentru a înjgheba

corăbii, fortărețe și turnuri de mucava. Mai apoi am aflat că Pașa urma s-o pețască, pentru feciorul său, pe fata Marelui-vizir și să facă o nuntă plină de fală.

Într-o dimineață am fost chemat la conacul Pașei. Aflând că îl luase iar năduful, m-am dus. M-au vârat într-o odaie, să aștept, pentru că Pașa avea treabă, și m-am așezat. La puțin timp s-a deschis cealaltă ușă a încăperii și a intrat un bărbat care era cu cinci-șase ani mai vârstnic decât mine, iar când m-am uitat la chipul lui am rămas cu gura căscată și m-a cuprins spaima.

Cel care intrase în odaie semăna ciudat de mult cu mine. S-ar fi zis că în locul lui mă aflu chiar eu! Așa am gândit în prima clipă. Era ca și cum cineva care voia să-mi joace o festă m-ar fi făcut să mai intru o dată pe ușa aflată chiar în fața celei pe care pătrunsesem eu, pentru a-mi spune „uite, la drept vorbind, așa ar fi trebuit să fii, așa ar fi trebuit să intri pe ușă, așa ar fi trebuit să-ți miști mâinile și brațele, așa ar fi trebuit să te uiți la celălalt tu, aflat în odaie”. Când ni s-au încrucișat privirile, ne-am salutat. El nu părea însă așa de uluit. Am decis atunci că nu semăna chiar atât de mult cu mine, pentru că avea și barbă; încercam, totodată, simțământul că uitasem cu ce aduceam eu, cu ce semăna chipul meu. În vreme ce stătea în fața mea, mi-a trecut prin minte că se împlinea anul de când nu mă mai uitasem în oglindă.

Ușa pe care intrasem eu s-a deschis curând, iar bărbatul a fost chemat în odaia de alături. Pe când stăteam în așteptare, mă gândeam că nu putea fi vorba de o pozna pusă la cale cu iscusință, ci de o plăsmuire a minții mele chinuite. Căci în zilele acelea eram cufundat într-o nesfârșită visare – în basne alinătoare, precum închipuirea că mă întorceam acasă, că toată lumea îmi venea în întâmpinare, că urma să fiu slobozit fără întârziere sau că, de fapt, continuam să dorm în cabina mea de pe corabie, iar ceea ce se petrecea nu era decât un vis. Tocmai eram pe cale să cuget că și ceea ce se întâmpla atunci făcea

parte din aceeași plăsmuire, devenită însă realitate, dacă nu cumva era un semn că totul avea să se schimbe într-o clipă, revenind la vechea stare, când s-a deschis ușa și am fost poftit înăuntru.

Pașa stătea în picioare, la o oarecare depărtare de seamănul meu. M-a lăsat să-i sărut poala; m-a întrebat cum îmi mai mergea, iar eu am încercat să-i vorbesc despre strâmtorările pe care le înduram în celulă și să-i spun că voiam să mă întorc în țara mea, dar nici măcar nu m-a ascultat. Din câte își amintea el, îi mărturisisem că eram iscusit la științe, la astronomie, la inginerie – ei bine, mă pricepeam oare, întrucâtva, și la focurile de artificii ori la praful de pușcă? I-am răspuns repede că da, dar când mi s-au întâlnit, pentru o clipă, privirile cu ale celuiilalt, m-am neliniștit la gândul că îmi pregătiseră o capcană.

Pașa spunea că nunta pe care o pune la cale avea să fie fără pereche, că urma să poruncească și niște focuri de artificii, dar că serbările pe care le plănuia nu trebuiau să semene nicidecum cu ceea ce se izvodise cândva. La o reprezentație orânduită mai înainte vreme, cu prilejul nașterii Sultanului, de un maltez, care mai apoi se săvârșise din viață, și de maeștrii artificieri, trudise și seamănul meu, pe care Pașa nu îl numea decât Hogea – acesta avea oarecare știință despre asemenea lucruri, dar Pașa se gândea că l-aș fi putut ajuta și eu. Ne-am fi întreținut unul pe altul! Dacă închipuiau un spectacol pe măsură, Pașa avea să ne ferească. Socotind că venise sorocul, am încercat să îi spun că nu îmi doream decât să mă întorc în țara mea, la care Pașa m-a întrebat dacă mă culcasem cu vreo femeie de când ajunsese la Istanbul și, aflând răspunsul, a spus că libertatea nu-mi folosea la nimic dacă nu făceam așa ceva. Vorbea folosindu-se de cuvintele pe care le întrebuințau temnicerii și trebuie să mă fi uitat la el prostit, căci a izbucnit în râs. S-a

întors apoi către acel seamăn al meu pe care-l numea Hoge și i-a spus că lui îi revenea toată răspunderea. Am plecat apoi amândoi.

Îndreptându-mă dimineața către casa seamănului meu, mă gândeam că n-aveam ce să-l învăț. Dar nici el nu știa mai multe decât mine. În plus, cunoștințele noastre se potriveau: totul era să afli amestecul potrivit, pe bază de camfor. Pentru aceasta trebuia să ne ducem noaptea la Surdibi¹, să dăm foc amestecurilor pregătite cu băgare de seamă, folosindu-ne de balanță și de greutate, și să tragem învățămintele cuvenite din ceea ce vedeam. În vreme ce le porunceam oamenilor noștri – priviți cu admirație de puștii ce se uitau la focurile de artificii și la noi – să pună focul, ne proțăpeam curioși și emoționați sub copacii învăluiți în întuneric și așteptam să vedem ce se petrecea, așa cum urma să facem și mult mai târziu, pe când lucram la lumina zilei la arma aceea uimitoare. Apoi mă străduiam să notez într-un mic catastif ceea ce văzusem – uneori la lumina lunii, alteori în bezna oarbă. Noaptea, înainte de a mă duce la temniță, ne întorceam la casa Hoge, care dădea spre Cornul de Aur, și vorbeam îndelung despre urmările trudei noastre.

Casa lui era mică, stingheritoare și apăsătoare. Se intra în ea de pe o uliță întortocheată, plină de tina adusă de o apă murdară, despre care n-am aflat niciodată de unde izvora. Înăuntru aproape că nu se aflau nici un fel de lucruri, dar ori de câte ori intram acolo mă încerca un simțământ de descurajare și eram copleșit de o stare stranie, de stânjeneală. Poate că simțământul i se datora chiar acelui om, care îmi ceruse să îl numesc Hoge, pentru că nu-i plăcea numele moștenit de la bunicul său: nu mă slăbea din ochi, părea că dorea să afle ceva de la mine, dar pe atunci lăsa impresia că nu știa ce era acel

1. Literal, „poalele zidului” – zonă în cartierul istanbulez Fatih.

ceva. În vreme ce vorbeam despre experimentele noastre, eu stăteam în picioare sau, alteori, mă plimbam nervos de la un capăt la altul al odăii, pentru că nu mă puteam deprinde să şed pe canapelele înşirate de-a lungul pereţilor. Cred că Hogeii îi plăcea acest lucru. El stătea jos şi, astfel, mă putea privi pe săturate, chiar dacă o făcea la lumina răspândită de o lampă firavă.

Când îi simţeam privirile aţintite asupra mea, mă cuprindea un soi de încordare, pentru că nu băga de seamă asemănarea dintre noi. De vreo două ori m-am gândit că o intuise, dar că se purta de parcă n-ar fi fost conştient de ea. Aveam impresia că îmi juca un renghi, că mă supunea unui mic experiment şi că dobândeaa astfel nişte cunoştinţe pe care mie îmi era cu neputinţă să le pricep. Asta pentru că în primele zile nu contenise să mă privească astfel – ca şi cum ar fi aflat ceva şi s-ar fi neli-niştit de cele aflate. Dar se sfia, parcă, să meargă mai departe, pentru a adânci strania cunoaştere pe care pusese stăpânire. Ceea ce mă stingherea, ceea ce făcea casa sufocantă era tocmai simţământul rupturii dintre noi. De fapt, sfiala lui îmi dădea curaj, dar nu mă despovăra. Odată, în vreme ce vorbeam despre experimentele noastre, precum şi cu un alt prilej, când m-a întrebat de ce nu mă turcisem încă, m-am păzit să-i spun ce gândeam, înţelegând oarecum că voia să mă atragă într-o gâlceavă. A simţit că mă înfrânam; mi-am dat seama că mă dispreţuia, iar asta m-a înfuriat. Poate că singurul subiect asupra căruia ne învoiam în zilele acelea era faptul că ne dispreţuiam unul pe altul. Socoteam că dacă izbuteam să punem la cale cu bine, fără nici un fel de păţanii, comedia aceea cu focurile de artificii, mi s-ar fi dat poate învoirea de a pleca acasă; prin urmare, îmi ţineam firea.

Într-o noapte, însufleţit de sentimentul de biruinţă pe care i-l dăduse un foc de artificii ce se ridicase la o înălţime neobişnuit de mare, Hogeaa mi-a spus că într-o bună

zi avea să rânduiască niște artificii care să ajungă până la Lună; singura problemă era să afle amestecul de praf de pușcă trebuincios pentru o atare întreprindere și să poată turna un lăcaș în stare să-l cuprindă. Tocmai îi spuneam că Luna era foarte departe, când mi-a tăiat vorba – știa și el că Luna era foarte departe, dar nu era ea oare steaua cea mai apropiată de Pământ? Deși i-am dat dreptate, nu s-a domolit, așa cum aș fi crezut, dar nici n-a mai spus altceva.

La două zile după aceea, m-a întrebat iar, în miez de noapte, cum puteam fi atât de sigur că Luna era cea mai apropiată stea. Poate că ne lăsam purtați de o amăgire a ochiului. I-am vorbit atunci, pentru prima oară, despre studiile de astronomie pe care le urmasem și i-am descris, pe scurt, principiile fundamentale ale cosmografiei lui Ptolemeu. Vedeam că mă asculta cu mare curiozitate, dar se ferea să rostească ceva care să-l dea de gol. După o vreme, când am tăcut, mi-a spus că avea și el cunoștință de Batlamyus¹, dar că acesta nu-i putuse curma bănuiala existenței unei alte stele, mai apropiate de Pământ decât Luna. Către dimineață vorbea de steaua aceea de parcă ar fi avut deja dovezi cu privire la existența ei.

A doua zi mi-a dat o carte cu un scris de mână nefericit. În ciuda cunoașterii neîndestulătoare a limbii turce, am izbutit să deslușesc despre ce era vorba: un rezumat la mâna a doua, cred, nu după *Almagest*², ci după un alt

-
1. Numele arab al astronomului, matematicianului și geografului grec Ptolemeu (cca 90-cca 168), preluat ca atare și de turcii otomani. Ptolemeu, ale cărui opere sunt redactate în limba greacă, și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Alexandria, pe vremea când Egiptul se afla sub stăpânirea Romei, în perioada elenistică târzie.
 2. Primul tratat astronomic al lui Ptolemeu, care s-a bucurat de o largă circulație în Antichitatea clasică. Cuprindea un inventar al stelelor cunoscute și o expunere detaliată a

rezumat; nu mi-au trezit interes decât denumirile arăbești ale planetelor, dar acelea nu erau în stare să mă încălzească cu nimic pe atunci. Văzând că volumul, pe care-l lăsasem din mână, nu mă impresionase, Hogeas-a înfuriat. Firesc ar fi fost să-mi las trufia la o parte și să frunzăresc paginile, să arunc o privire asupra acelei scrieri, pe care el dăduse șapte galbeni. Am redeschis cartea și, în vreme ce o răsfoiam, ca un învățăcel smerit și îndurător, am dat peste o schemă primitivă, în care planetele erau așezate în niște sfere desenate naiv, potrivit poziției lor față de Pământ. La drept vorbind, locul planetelor era stabilit cu exactitate, numai că autorul imaginii nu avea nici un fel de idee cu privire la ordinea în care se înșiruiau ele. Apoi, mi-a sărit în ochi o planetă mărunță, aflată între Pământ și Lună; după prospețimea cernelii îți puteai da seama, cu puțină atenție, că aceasta fusese adăugată în manuscris mai târziu. După ce am frunzărit cartea de la un cap la altul, i-am înapoiat-o Hogei. Mi-a spus că el era cel care urma să descopere acea ultimă stea; nu avea deloc aerul să glumească. Nu i-am răspuns nimic, așa încât s-a lăsat o tăcere care ne sleia amândurora nervii. Cum, mai apoi, n-am mai izbutit să slobozim artificiile îndeajuns de sus ca să vină vorba de astronomie, subiectul a rămas închis. Mica noastră izbândă s-a vădit a fi o simplă întâmplare, a cărei taină n-am ajuns să o deslușim.

În schimb, obțineam rezultate foarte bune în privința intensității, a strălucirii luminii și flăcării, știind totodată care era taina reușitei noastre: Hogeas descoperise, la unul

reprezentării geocentrice a universului, cunoscută astăzi sub numele de „sistemul ptolemeic”. Intitulat, în greacă, *Megiste Syntaxis*, tratatul s-a transmis inițial prin intermediul unei traduceri în limba arabă intitulată *al-Majisti* – titlu devenit ulterior, în latină, *Almagest* / *Almagesti*.

dintre negustorii de plante și mirodenii din Istanbul cărora le călcase pragul rînd pe rînd, un praf al cărui nume nu îl cunoștea nici măcar stăpînul prăvăliei; am ajuns la concluzia că praful acela gălbui, care oferea o strălucire desăvârșită, era un amestec de pucioasă și sulfat de cupru. Mai pe urmă am amestecat praful cu toate substanțele care ne-au venit în minte, în speranța de a înzestra mănunchiul de raze luminoase cu oarece culoare, dar n-am izbutit să dăm la iveală decât nuanțe de cafeniu și de verde palid, care semănau între ele. Chiar și așa, după spusele Hogeii, ceea ce înfăptuiserăm noi era mai aparte decât tot ceea ce se realizase până atunci la Istanbul.

La fel a fost și spectacolul pe care l-am ticluit pentru cea de-a doua noapte a nunții; toți au spus acest lucru, chiar și vrăjmașii noștri, care unelteau pe ascuns încercând să pună stăpînire pe îndeletnicirea ce ne fusese încredințată nouă. Când s-a spus că Padișahul venise de pe celălalt țărm al Cornului de Aur ca să ne urmărească, am fost peste măsură de tulburat și m-am temut că, dacă ceva nu mergea așa cum se cuvenea, n-aveam să mă mai pot întoarce nicicînd în țara mea; când ne-au spus să începem, m-am rugat. Mai întîi am dat foc artificiilor fără culoare, care s-au înălțat drept în sus, pentru a-i saluta pe oaspeți și a ne pregăti de reprezentație; îndată după aceea am pus în mișcare, împreună cu Hogeia, mașinăria cu roată pe care o numeam „moara”. Cerul a devenit într-o clipă roșu, galben și verde, iar zgomotul înspăimîntător care s-a auzit a fost chiar mai minunat decât ne așteptam; când au răbufnit artificiile, roata a prins viteză și s-a învîrtit, s-a tot învîrtit, pentru ca apoi să se oprească pe neașteptate, luminînd împrejurimile de parcă ar fi fost ziuă. M-am închipuit, pentru o clipă, la Veneția – aveam opt ani, vedeam pentru prima oară o asemenea bazaconie și eram la fel de nefericit ca și acum, pentru că hainele mele cele noi, de culoare roșie,

îi fuseseră date fratelui meu mai mare, care își rupsesese veșmintele cu o zi înainte, în timpul unei încăierări; artificiiile aveau culoarea roșie a hainelor mele bogat împodobite cu nasturi, pe care nu le putusem îmbrăca în acea noapte și pe care jurasem să nu le mai port niciodată, iar nasturii erau în ton cu îmbrăcămintea, prea strâmtă pentru fratele meu.

Apoi am pus în mișcare mașinăria pe care o numeam „cișmeaua”: prin gura unei schele înalte cât cinci trupuri omenеști clădite unele peste altele, au prins să se reverse flăcări; pesemne că lumea aflată pe celălalt mal vedea mai bine trâmba de foc. Probabil că mai apoi, când prin deschizătura cișmelei au prins să țâșnească artificii, spectatorii au fost la fel de emoționați ca noi, dar nu ne doream ca emoția lor să se domolească; artificiiile au plutit și au pâlpat deasupra Cornului de Aur. Mai întâi, din turnurile și din bastioanele fortărețelor de mucava au fost slobozite artificii care se aprindeau și se mistuiau în vreme ce se perindau pe cer; acestea reprezentau biruințele din anii trecuți. Pe când înfățișam corăbiile din anul în care căzusem în robie, vasul nostru cu pânze era copleșit de focurile de artificii care se ridicau dinspre celelalte corăbii; așa am ajuns să retrăiesc ziua în care fusesem luat prizonier. În vreme ce corăbiile de mucava ardeau și se scufundau, mulțimea de pe amândouă malurile striga „Allah, Allah”. Apoi am slobozit încet balaurii: pe nări, pe gură și pe urechi le țâșneau flăcări. I-am ațâțat ca să se lupte între ei; la început, n-au izbutit să se biruie unul pe altul, așa cum plănuiserăm; am înfierbântat și mai aprig aerul cu artificii zvârlite de pe mal, iar după aceea, când s-a întunecat puțin cerul, oamenii noștri aflați pe plute au pus în mișcare roata și balaurii au prins să se înalțe alene spre cer. Toată suflarea țipa, cu mirare și teamă; când balaurii s-au năpustit din nou gălăgioși unii asupra altora, au fost aprinse toate artificiiile de pe plute;

pesemne că fitilelor așezate în trupurile acestor creaturi li s-a dat foc taman la vreme, căci împrejurimile s-au preschimbat într-un adevărat iad, așa cum ne doream. Am priceput că izbândiserăm după ce am auzit țipetele și plânsetul unui copil aflat lângă noi: taică-său uitase de el și căsca gura la cerul înfricoșător. „Acum am să mă întorc în țară”, cugetam eu. În vremea aceasta, în buricul iadului și-a făcut apariția, odată cu mica plută pe care se înălța și pe care n-o putea zări nimeni, creatura pe care eu o numisem „Diavolul”; o burdușisem cu atâtea artificii, încât ne temeam să nu sară în aer toată pluta, cu oamenii noștri cu tot, însă lucrurile s-au petrecut așa cum plănuiserăm. În vreme ce balaurii care se încăieraseră mai înainte se făceau nevăzuți, sleindu-și flăcările, Diavolul a tășnit pe neașteptate în sus, odată cu artificiile cărora tocmai li se pusese foc; apoi, din trupul acestuia s-au răspândit mingi de flăcări, care au explodat în aer cu mare tărahoi. Mă tulbura gândul că înecasem, pentru o clipă, tot Istanbulul în groază și spaimă; mă speriasem parcă până și eu; aveam simțământul că, în cele din urmă, purcesesem plin de îndrăzneală la ceea ce doream să înfăptuiesc în viață, că nu avea nici un fel de însemnătate în ce oraș mă găseam în clipa aceea: îmi doream ca Diavolul să rămână atârnat acolo toată noaptea, răspândindu-și flăcările asupra tuturor. După ce s-a legănat puțin la stânga și la dreapta, ciudățenia a coborât în Cornul de Aur, fără a atinge pe nimeni, în strigătele de extaz ale mulțimii aflate pe cele două maluri. În vreme ce se cufunda în apă, continua să împrăstie flăcări în jur.

A doua zi dimineată, Pașa i-a trimis Hogeii o pungă cu galbeni, întocmai ca în basme. A spus că era foarte satisfăcut de reprezentație, dar că găsea straniu triumful Diavolului. Am continuat bâlciul preț de zece nopți. Ziua reparam machetele arse, plănuiam jocuri noi și-i puneam

pe ocnașii aduși de la temniță să umple artificiiile. Un rob care, odată cu cei zece săculeți de praf de pușcă, și-a ars și fața, a rămas fără vedere.

Când s-au sfârșit petrecerile de nuntă, nu l-am mai văzut pe Hoge. Mă simțeam ușurat că scăpasem de privirile invidioase ale celui ins curios, care mă supraveghea cât era ziua de lungă, dar nu se poate spune că mintea mea nu revenea mereu asupra zilelor pline de însuflețire petrecute alături de el. Aveam de gând să le povestesc tuturor, la întoarcerea acasă, despre omul acela care, în ciuda faptului că semăna atât de mult cu mine, nu aducea niciodată vorba despre asemănarea dintre noi. Stăteam în celula mea și, ca să-mi mai treacă vremea, mă îngrijeam de bolnavi. Auzind, într-o zi, că mă chema Pașa, am dat fuga la el, emoționat și aproape fericit. Mai întâi m-a lăudat zorit, spunându-mi că toată lumea fusese mulțumită de focurile de artificii, că se distraseră foarte bine, că eram foarte iscusit, și altele asemenea. Apoi mi-a spus, pe nepusă masă, că dacă mă convergeam la islam, avea să mă sloboadă. M-am pierdut cu firea, am rămas prost, i-am spus că voiam să mă întorc în țara mea, ba chiar m-am umilit, stăpânit de starea aceea de nerozie, și i-am istorisit, bâlbâindu-mă, despre mama și despre logodnica mea. Pașa m-a întrebat iar același lucru, de parcă nici nu m-ar fi auzit. Am tăcut puțin. Nu știu din ce pricină, îmi veneau în minte prietenii mei din copilărie, leneși și netrebnici – fii care ridicau mâna asupra taților lor și care te făceau să-ți fie lehamite de ei. Am spus că nu aveam de gând să îmi schimb credința, iar Pașa s-a înfuriat. M-am întors în celula mea.

La trei zile după aceea, Pașa m-a poftit din nou la el. De data aceasta era bine dispus. Pentru că nu izbuteam să-mi dau seama dacă trecerea la credința lor m-ar fi ajutat să fug ori ba, nu luasem nici o hotărâre. Pașa m-a întrebat ce credeam despre ceea ce îmi propusese

și mi-a spus că avea să mă însoare chiar el, cu o fată frumoasă de pe acolo. Când mi-am făcut curaj și i-am zis că nu mă învoiam să-mi schimb credința, a rămas nedumerit, pentru ca apoi să-mi spună că eram un prost. Căci nu aveam nici un apropiat prin preajmă pe care să nu-l mai pot privi în față dacă mă turceam. Apoi, mi-a cuvântat puțin despre islam. Cum tăceam, m-a trimis înapoi în celulă.

Când am fost chemat a treia oară, nu m-au mai înfățișat Pașei. O chehaie m-a întrebat ce hotărâre luasem. Poate că eram gata să-mi schimb vrerea, dar nu la întrebarea unuia ca el. Și de data aceasta am spus că nu eram pregătit să-mi smintesc credința. Chehaia m-a apucat de braț, m-a dus afară și m-a încredințat altui ins. Acesta era un bărbat înalt și subțire, de felul celor care mi se înfățișau adeseori în vise; m-a luat de braț și, în vreme ce mă purta compătimitor, de parcă ar fi ajutat un om ținut la pat, către un ungher al grădinii, lângă noi și-a făcut apariția un zdrahon, de felul celor care nu ți se arată nicicând în vise. Cei doi s-au oprit la poalele unui zid și m-au legat de mâini; aveau cu ei un baltag, care nu era peste măsură de mare: Pașa poruncise ca, dacă nu treceam la islam, să mi se taie pe dată capul. Am rămas cu gura căscată.

Nu așa de repede, mă gândeam eu. Se uitau la mine cu milă. N-am zis nimic. Măcar să nu mă mai întrebe o dată, îmi spuneam, dar peste puțină vreme iar m-au întrebat. În acest chip, credința a devenit deodată, în ochii mei, ceva pentru care îți poți da lesne viața; mă socoteam însemnat, însă, pe de altă parte, îmi părea rău de mine, așa cum le părea și celor doi care, punându-mi acea întrebare, mă forțau să-mi tăgăduiesc credința. În vreme ce mă sileam să mă gândesc la altceva, în fața ochilor mei a prins viață o scenă pe care o zărisem pe fereastra care dădea în grădina din spatele casei noastre:

pe tipsia de pe masă, incrustată cu sidef, se aflau pier-sici și cireșe; dincolo de masă se găsea o canapea împle-tită din pai, așternută cu perne verzi de puf – în aceeași nuanță de verde ca tocul ferestrei. Ceva mai în fund vedeam fântâna, pe a cărei buză se așezase o vrabie, precum și măslini și cireși. Un scrânciob atârnat cu funii lungi de una dintre ramurile înalte ale nukului aflat în spatele lor se legăna ușor, în bătaia unui vânt abia sim-țit. Când m-au mai întrebat o dată, am spus că nu voiam să-mi schimb credința. M-au pus să îngenunchez și mi-au așezat capul pe o buturugă aflată în apropiere. Mai întâi am închis ochii, dar apoi i-am deschis. Unul dintre ei a apucat baltagul. Celălalt a zis că poate mă căiam; iar m-au ridicat în picioare. Trebuia să mai chibzuiesc puțin.

În vreme ce cumpăneam, s-au apucat să sape o groapă chiar lângă buturugă. M-am gândit că aveau să mă îngroape îndată acolo, iar în mine s-a trezit nu numai teama de moarte, ci și groaza de a fi îngropat de viu. Îmi spuneam că, până săpau ei groapa, aveam să iau o hotărâre, dar nici nu rostuiseră bine mormântul – nu prea adânc –, că iar au venit la mine. Atunci m-am gândit că era o negliobie să mor acolo. Plănuiam să mă turcesc, dar nu era *vreme* acum de așa ceva. Dacă m-aș fi întors în temniță, în draga mea celulă cu care mă deprinsesem, aș fi vegheat toată noaptea, aș fi cuge-tat, iar până în zori m-aș fi putut hotărî să-mi schimb credința; dar nu pe loc.

M-au apucat degrabă, m-au dus la buturugă și m-au pus să îngenunchez. Înainte de a-mi așeza capul pe ea, am văzut tulburat cum trecea cineva grăbit printre copaci, parcă în zbor: eram eu, cu barbă, pășind fără să ating pământul. M-am gândit să vorbesc cu năluca mea, care tocmai se strecura printre copaci, dar din gâtleej nu mi-a ieșit nici un sunet; eram deja cu capul pe butuc. M-am lăsat în voia sorții, socotind că arătarea care se apropia

nu era diferită de cea din somn; am simțit o răceală la ceafă și la spate, nu voiam să mă mai gândesc la nimic, dar frigul mă îmboldea să gândesc mai departe. Apoi m-au săltat și mi-au spus, bombănind, că Pașa avea să se mânie nespus de tare. Mă mustrau, în vreme ce-mi dezlegau mâinile, și îmi spuneau că eram vrăjmașul lui Allah, al lui Mahomed. M-au dus înăuntru, în conac.

După ce m-a pus să-i sărut poala, Pașa și-a cerut iertare. Mi-a spus că mă plăcea pentru că nu-mi tăgăduisem credința, primejduindu-mi astfel viața, dar mai apoi a prins să se fălească: degeaba mă îndărătniceam eu, pentru că islamul era mai presus de toate credințele, și alte vorbe de soiul ăsta. Tot trăncănind așa, s-a înfierbântat și mai tare: era hotărât să mă pedepsească. Apoi a prins să spună că-i făcuse cuiva o făgăduială – am tras concluzia că făgăduiala aceea mă mântuise de o seamă de rele, care ar fi urmat să se abată asupra mea –, pentru ca la sfârșit să deslușesc că persoana față de care se juruise și despre care pricepeam, din spusele lui, că se vădea a fi un om ciudat, era chiar Hogeia. Atunci, Pașa mi-a spus pe neașteptate că mă dăruia Hogeii. M-am uitat la el fără să pricep mai întâi mare lucru. După aceea m-a lămurit că, de-acum, eram robul Hogeii, că-i dăduse și un înscris în privința aceasta, că Hogeia era cel care trebuia să hotărască dacă mă slobozea ori ba, că era treaba lui să facă ce voia cu mine mai departe. Pașa a ieșit din odaie și dus a fost.

Hogeia era, se pare, la conac – mă aștepta jos. Abia atunci am priceput că el era cel pe care-l văzusem în grădină, printre copaci. Ne-am dus pe jos până la el acasă. Mi-a spus că știa de la bun început că nu aveam să-mi tăgăduiesc credința. Îmi pregătise chiar și o odaie, la el acasă. M-a întrebat dacă nu cumva îmi era foame. Eram încă înspăimântat de moarte, așa că nu îmi era. Totuși am izbutit să iau câteva îmbucături din pâinea și din

iaurtul pe care mi le-a pus în față. În vreme ce mestecam, Hoge se uita la mine binedispus. Mă privea ca țăranul care se înveselește hrănindu-și calul pe care tocmai l-a cumpărat din târg, cu gândul la treburile la care îl va înhăma pe viitor. Mi-am amintit adeseori de privirea aceea, până ce Hoge s-a cufundat în măruntaiele ceasornicului și ale teoriei cosmografice pe care urma să i le prezinte Pașei, uitând de mine.

Apoi, mi-a spus că urma să-l învăț absolut totul; de aceea mă ceruse Pașei și nu mă putea slobozi decât după ce sfârșeam ceea ce aveam de făcut. Mi-au trebuit mai multe luni până să aflu ce anume însemna „totul”: toată astronomia, toată medicina, toată ingineria, toată știința care se buchisea acolo, în țara mea! De asemenea, tot ceea ce scria în cărțile mele, care se aflau în celulă și care au fost aduse a doua zi, la porunca lui, precum și tot ceea ce auzisem și tot ceea ce văzusem, tot ceea ce gândeam despre fluvii, lacuri, nori și mări, despre pricinile cutremurelor și ale tunetelor... Către miezul nopții a adăugat că marea lui curiozitate se lega de stele și de planete. Pe fereastra deschisă pătrundea lumina Lunii și mi-a spus că trebuia să găsim cel puțin o dovadă sigură cu privire la existența sau inexistența acelei stele dintre Lună și Pământ. În vreme ce băgam de seamă din nou, fără să vreau, asemănarea supărătoare dintre noi, privindu-l cu ochii temători ai zilei în care avusesem de-a face cu moartea, Hoge nici măcar nu mai folosea cuvântul „a învăța”: urma să cercetăm împreună, să descoperim împreună, să pășim împreună, umăr la umăr.

Așa am început să trudim, ca doi elevi silitori, ca doi frați buni care-și fac lecțiile cu râvnă chiar și atunci când cei vârstnici, care altfel obișnuiesc să tragă cu urechea la ei prin ușa întredeschisă, nu sunt acasă. La început de tot mă simțeam mai degrabă ca un frate mai mare, plin de cele mai bune intenții, care se învoiește să repete

tot ceea ce știe mai dinainte, astfel încât fratele mai leneș să-l poată ajunge din urmă; în ceea ce-l privește pe Hoge, acesta se purta ca un frate inteligent, care se străduiește să arate că tot ceea ce știe fratele lui mai mare nu înseamnă mare scofală. După el, deosebirea dintre noi privea doar numărul volumelor care îmi fuseseră aduse din celulă, la porunca lui, spre a fi orânduite într-o firidă, și al căror conținut mi-l aminteam. Cu destoinicia și agerimea care-l caracterizau, a învățat în șase luni să citească în limba italiană, pe care avea să și-o desăvârșească în perioada următoare, și mi-a buchisit toate cărțile, așa încât atunci când mă puneam să-i repet ceea ce îmi aminteam, nu mai eram cu nimic mai presus. Or, el se purta ca și cum în sine ar fi sălășluit un soi de cunoaștere mai firească decât lucrurile pe care obișnuim să le deprindem de la alții – un soi de cunoaștere izvorâtă mai din străfunduri, care trecea dincolo de cărți, pe care le socotea, în mare parte, neînsemnate. După șase luni, nu mai eram doi oameni care studiau și progresau împreună. El gândea, în vreme ce eu nu făceam altceva decât să-i amintesc unele amănunte sau să-l ajut să revadă ceea ce știa deja.

De cele mai multe ori își descoperea „gândurile” – pe care, în cea mai mare parte, le-am uitat – noaptea, la multă vreme după ce sfârșeam masa pe care o încropeam seara, după ce luminile din mahala se stingeau și după ce în jur se așternea liniștea. Diminețile se ducea să predea la o școală de băieți aflată la două mahalale de noi; de două ori pe săptămână era *muvaqqit*¹

1. Literal, „cel care stabilește timpul” – persoana aflată în serviciul unei moschei, care avea sarcina de a-l preveni pe muezin asupra momentului în care trebuia rostită chemarea la rugăciune. Tot el realiza calendarele speciale (tr. *imsakiye*) care indicau orele de rugăciune și momentele rupe-rii postului (tr. *iftar*) pe tot parcursul lunii sacre Ramadan; alcătuia, de asemenea, horoscoape și calendare care indicau

la o moschee dintr-un cartier îndepărtat, în care eu nu călcam niciodată. Ne petreceam timpul care-i mai rămânea fie pregătindu-ne pentru „gândurile” de noapte, fie mergând anevoie pe urmele lor. La vremea aceea continuam să cred, plin de nădejde, că aveam să mă întorc în țara mea și nu-l contraziceam deloc pe Hoge, socotind că discutarea „gândurilor” sale, ale căror amănunte nici măcar nu le ascultam cu prea mare interes, nu avea decât cel mult să-mi întârzie plecarea.

În primul an ne-am îndeletnicit așadar cu astronomia, în care ne cufundaserăm pentru a afla dovezi privitoare la existența sau inexistența stelei imaginare. În vreme ce lucra cu telescoapele pe care le comandase după ce făcuse rost – pe bani grei – de lentile din Flandra și cu instrumentele ori cu hărțile astronomice, Hoge a uitat de steaua lui închipuită; a spus că dăduse peste o problemă mai serioasă, că avea să facă din sistemul lui Batlamyus un subiect de cercetare amănunțită, numai că noi nu cercetam și nu discutam nimic. El vorbea, iar eu ascultam: vorbea despre nerozia sferelor străvezii în care, chipurile, erau atârâte stelele; poate că exista ceva, altceva, care le ținea agățate acolo, ca, de pildă, o putere nevăzută, o forță de atracție, cine știe; apoi susținea că poate și Pământul se rotea împrejurul a ceva, la fel ca Soarele – poate că toate stelele se roteau în jurul unui centru, de a cărui existență nici măcar nu aveam habar. Mai apoi a studiat o nouă masă stelară, în vederea unei cosmografii cu mult mai largi, susținând că el avea să gândească mai cuprinzător decât Batlamyus, și a făcut

zilele faste și zilele nefaste, îndeosebi pentru a purcede la o afacere, a pleca într-o călătorie, a contracta o căsătorie, a cumpăra sclavi ș.a. Cel mai însemnat *muvaakit* din secolul al XVII-lea era cel angajat la moscheea imperială Beyazit de la Istanbul, aflată în apropierea Marelui Bazar.

aluzie la teorii menite să dureze un nou sistem: poate că Luna se rotea în jurul Pământului, iar Pământul, în jurul Soarelui; poate că, pe de altă parte, în centru se afla Venus. Dar s-a plictisit repede și de astfel de lucruri. Mai apoi spunea că problema care se punea atunci nu era să insuflă toate acele idei noi, ci să le arate localnicilor stelele și mișcările lor și că avea să porceadă la o asemenea treabă începând chiar cu Pașa. Tocmai la vremea aceea am aflat însă că Sadik Pașa fusese surghiunit la Erzurum¹. Se spunea că ar fi participat la o uneltire care dăduse greș.

În anii în care așteptam întoarcerea Pașei din surghiun, am rătăcit luni de zile pe povârnișurile Bosforului, contemplând zbuciumul mării, în bătaia vântului care ne pătrundea până la oase, precum și prin felurite văi, străduindu-ne să măsurăm cu vasele pe care le purtam în mâini temperatura și curenții râurilor la vărsare, în vederea alcătuirii unui tratat pe care urma să îl scrie Hogeia cu privire la pricinile curentului din strâmtoare.

Nepotrivirile între timpul la care se vestea rugăciunea pe la moscheile din Gebze, unde ne duseserăm la rugămintea Pașei spre a-i orândui o treabă, rămânând mai apoi trei luni, i-au dat Hogeii o altă idee: să plămădească un ceasornic fără greș, care să arate timpul potrivit pentru toate rugăciunile. Pe vremea aceea îl deprindeam cu ceea ce se numește masă; când am adus acasă obiectul acela, pe care îl comandasem la un tâmplar, dându-i măsurile potrivite, Hogeii nu i-a plăcut, căci îl asemtuia cu lespedea pe care erau spălați morții și spunea că aduce nenoroc, dar mai apoi s-a obișnuit și cu scaunele, și cu masa. Ba chiar a spus că, așezat fiind la masă, gândea și scria mai cu spor. Când ne-am întors la Istanbul pentru

1. Oraș în estul Anatoliei, este capitala provinciei cu același nume.

a porunci să se toarne niște piese dințate de formă elip-tică, paralele cu cercul de rotație a Soarelui, spre a sta-tornici orele de rugăciune, masa ne urma îndeaproape, urcată pe spinarea unui măgar.

În acele prime luni în care lucram stând la masă unul în fața celuilalt, Hoge se trudea să priceapă cum s-ar fi putut calcula vremea potrivită pentru rugăciuni și post în ținuturile reci unde, din pricina formei rotunde a Pământului, existau mari deosebiri între lungimea zilei și a nopții. O altă întrebare pe care și-o puneă era dacă mai exista sau nu vreun loc pe pământ, în afară de Mecca, din care să poți privi către *kible*¹ oriîncotro te-ai fi răsucit cu fața. Văzând că nu eram interesat de asemenea lucruri, pe care le desconsideram în taină, Hoge mă trata cu dispreț, dar pe vremea aceea socoteam că-mi băgase de seamă „superioritatea și aerul aparte” și că se înfură pesemne gândind că, la rândul meu, băgam de seamă acest fapt. Vorbea îndelung despre cunoaștere, după cum vorbea și despre inteligență; când avea să se întoarcă Pașa la Istanbul, avea să-l impresioneze cu planurile lui, cu noua lui teorie cosmografică – pe care dorea să o adâncească în continuare, urmând să o facă mai lesne de priceput cu ajutorul unei machete –, precum și cu noul ceasornic; avea să arunce sămânța reînvierii, molipsindu-i pe toți cu propria lui curiozitate. Amândoi eram în așteptare.

1. Direcția spre care se orientează credinciosul musulman în timpul rugăciunilor canonice; corespunde direcției orașului Mecca.

În zilele acelea se gândea cum ar fi putut făuri un mecanism mai mare cu roți dințate care să asigure potrivirea ceasornicului măcar în fiecare lună, dacă nu în fiecare săptămână; își pusese în minte ca, după înfăptuirea unei asemenea mașinării, să dea la iveală un ceasornic de rugăciune care să poată fi potrivit o dată pe an. Tocmai se gândea că marea problemă era să afle forța care ar fi putut pune în mișcare roțile dințate ale acelui orologiu uriaș – roți care aveau să devină tot mai grozave și mai grele, pe măsură ce sporea răstimpul la care urma să fie potrivit ceasornicul –, când a aflat de la prietenii săi de la *muvakkithane*¹ că Pașa se întorsese de la Erzurum.

A doua zi s-a dus să îl felicite. Cu toată mulțimea de oaspeți care îl potopea, Pașa s-a interesat de Hoge, a arătat preocupare pentru descoperirile sale, ba chiar a întrebat de mine. În noaptea aceea am desfăcut ceasornicul piesă cu piesă și l-am montat la loc, am mai adăugat ba una, ba alta la macheta universului și am vopsit stelele cu pensula. Hoge mi-a recitat fragmente din textul pe care îl închipuise într-un limbaj înflorit și poetic, pentru a-l învăța mai apoi pe de rost, spre a-i impresiona pe ascultători. Către dimineață a rostit textul și de la coadă la cap, potrivit temeiului de rotație al stelelor,

1. Locul în care își exercita funcția *muvakkit*-ul. Cuvântul desemna un gen de platformă aflată deasupra nivelului străzii ori al intrării într-o moschee.

pentru a-și domoli emoția. A pus apoi să se încarce instrumentele meșteșugite de noi în căruța pe care o poruncise și a plecat la conacul Pașei. Mă uitam la el, uimit să văd că ceasornicul și macheta care ne ocupau toată casa de luni de zile erau mai mult decât mărunte în comparație cu mărimea căruței, trasă de un singur cal. S-a întors seara târziu.

Îndată ce descărcase instrumentele în grădină, iar Pașa cercetase lucrurile acelea stranii cu răceala unui boșorog sastisit căruia nu prea îi ardea de glumă, Hogea recitase textele pe care le învățase pe dinafară. Pașa își amintise de mine și îi pusese o întrebare pe care avea să i-o pună, peste ani, și Padișahul:

— El te-a învățat toate astea?

Doar la atât se mărginise prima lui reacție. Hogea întrebase, la rândul lui, într-un fel care-l uimise și mai mult pe Pașă:

— Cine?

Mai apoi pricepuse însă repede că era vorba de mine. Îi spusese Pașei că nu eram decât un nerod învățat. Puțin îi păsa de persoana mea în vreme ce îmi istorisea toate astea – era cu mintea la cele petrecute la conac. Apoi îi spusese stăruitor că lucrurile acelea erau propriile lui născociri, dar Pașa nu îl crezuse – lăsa impresia că se afla în căutarea unui nelegiuit, iar inima lui refuza să creadă că nelegiuitul era tocmai Hogea, pe care îl îndrăgea nespus.

Prin urmare, în loc să vorbească despre stele, au vorbit despre mine. Pricepeam că Hogei nu-i făcuse prea multă plăcere să atingă subiectul acesta. Se lăsase așa-dar tăcerea, iar atenția Pașei se îndreptase către alți oaspeți din jurul lui. Când Hogea mai făcuse o încercare de a-i cuvânta despre stele și despre descoperirile pe care le făcuse, la cină, Pașa îi spusese că încerca să-și amintească de chipul meu, dar că îi venea mereu în minte

chipul Hogeii. Mai erau și alți meseni, care se puseseră pe flecăreală, spunând că oamenii erau plămădiți ca perechi; fuseseră aduse în discuție tot soiul de pilde din cale afară de nepotrivite pe această temă, se vorbise despre frați gemeni pe care înseși mamele lor îi confundau între ei, despre oameni care semănau leit și care se înspăimântau când dădeau ochii unii cu alții, dar care mai apoi nu se mai puteau despărți, de parcă ar fi fost în stăpânirea unei vrăji, despre tâlhari care le luaseră, pe această cale, locul unor inși nevinovați. În vreme ce se sfârșea masa, iar oaspeții se risipeau pe la casele lor, Pașa îi ceruse Hogeii să mai zăbovească.

Când Hogeia se apucase din nou să-i istorisească despre înfăptuirile sale, Pașa nu păruse să se amuze prea tare la început, ba chiar nu părea deloc bucuros că îi strica cheful cu tot soiul de lămuriri încălcite, care nici nu păreau prea lesne de deslușit, dar mai apoi, după ce ascultase pentru a treia oară textul recitat de Hogeia și după ce văzuse Pământul și stelele de pe machetă rotindu-se de câteva ori cu repeziciune prin fața ochilor lui, lăsase impresia că pricepea câte ceva sau, cel puțin, prinsese să asculte cu băgare de seamă ceea ce îi spunea Hogeia, mânat de o oarecare curiozitate. Atunci, acesta îi repetase emoționat că stelele nu erau așa cum le credea toată lumea și că se roteau întocmai așa cum îi arăta el.

— Bine, zisese Pașa în cele din urmă, am priceput, e cu putință să fie așa, nu văd de ce n-ar fi.

Atunci, Hogeia tăcuse. M-am gândit că între ei se așternuse o lungă tăcere. Hogeia, care privea pe fereastră spre întunericul ce învăluia Cornul de Aur, a mormăit:

— De ce a șovăit, de ce nu a mers mai departe?

Dacă era vorba cu adevărat de o întrebare, știam răspunsul la ea, așa cum îl știa și el; la drept vorbind, bănuiam că Hogeia avea o idee cu privire la ceea ce urma să

facem mai departe, numai că nici el n-a spus nimic. Părea că încerca o anume neplăcere pentru că nu se purtau toți ca el. Mai apoi Pașa se interesase de ceasornic, ceruse să fie deschis și întrebase la ce foloseau roțile dințate, mecanismul și plumbul. După aceea își vârâse temător degetul în inima mecanismului care ticăia, de parcă ar fi cercetat o gaură de șarpe, întunecoasă și firoasă, și și-l retrăsese îndată. În vremea aceasta, Hogeia îi povestea despre turnurile cu orologiu, îi vorbea despre forța pe care ar fi dobândit-o rugăciunea dacă ar fi împlinit-o toată lumea în același timp, fără greș, la care Pașa răbufnise deodată, mânios:

— Scapă de el! zisese. Dacă vrei, otrăvește-l sau, dacă nu, sloboade-l! Ai să te simți despovărat.

Pesemne că, pentru o clipă, l-am privit pe Hogeia cu teamă și speranță. A spus că nu avea să mă sloboadă până nu pricepeau „ei” despre ce era vorba. N-am întrebat ce ar fi trebuit „ei” să priceapă. Poate că mă temeam să nu aflu, stăpânit cum eram de un presimțământ, că nici măcar Hogeia nu știa despre ce era vorba.

Sporovăiseră apoi despre alte lucruri, iar Pașa se posomorâse și se uitase disprețuitor la instrumentele din fața lui. Hogeia rămăsese la conac până noaptea târziu, nădăduind că Pașa avea să se arate iar interesat de ele, deși știa prea bine că prezența lui nu mai era dorită peste măsură. Apoi își urcase comediile în căruță. Mi-am închipuit cum trebuie să fi arătat un om de care nu se lipea somnul și care se perpelea în așternut, într-o casă aflată pe drumul întunecos, cufundat în tăcere, străbătut de căruță – auzea, de bună seamă, dincolo de zgomotul roților, ticăitul marelui orologiu și era cuprins de neliniște.

Hogeia a rămas în picioare până în zori. Aveam de gând să aprind o altă lumânare, în locul celei care tocmai se stinsese, dar nu m-a lăsat. Știind că voia să spun și eu ceva, am zis:

— Pașa o să priceapă.

Vorbisem pe întuneric, știa poate și el că nu credeam în ceea ce spuneam, dar mi-a răspuns, după puțină vreme, că totul era să deslușească taina clipei de șovăială a Pașei.

S-a dus la el, pentru a dezlega acea taină, cu prima ocazie care s-a ivit. De data aceasta, Pașa l-a întâmpinat cu bucurie. l-a spus că pricepuse cele petrecute, sau că îi pricepuse gândurile, și, după ce s-a împăcat cu el, l-a sfătuit să trudească la făurirea unei arme:

— O armă care să preschimbe lumea în ocnă pentru vrăjmașii noștri!

Așa zisese, dar nu-i spusese ce soi de armă ar fi urmat să fie aceea. Dacă Hogeia avea să-și îndrepte curiozitatea față de știință pe un asemenea făgaș, Pașa avea să-l sprijine. Desigur că n-a scos o vorbă despre renta pe care o așteptam. N-a făcut decât să-i dea Hogeii o pungă cu aspri¹. Am desfăcut-o acasă și i-am numărat – erau șaptesprezece monede. Ciudat număr! După ce îi dăduse punga, îi spusese că avea să-l înduplece pe Padișah să îl asculte. Îi istorisise cât de curios era „copilul” în legătură cu „asemenea rânduiești”. Nici eu, nici Hogeia, care se aprindea ușor, nu ne-am înfierbântat la astfel de vorbe, dar după o săptămână am fost vestiți că Pașa avea să ne înfățișeze Sultanului – da, și pe mine! –, după masa de rupere a postului.²

Hogeia s-a pregătit pentru această împrejurare însemnată, a schimbat textul pe care i-l recitase Pașei, în așa fel încât să-l priceapă și un copil de nouă ani, și l-a învățat pe dinafară. Dar, dintr-o pornire de neînțeles, nu la

1. Monedă otomană de argint (tr. *akçe*), înlocuită în 1687, după deprecieri succesive, cu piastrul (tr. *kuruş*).

2. Postul diurn din luna Ramadan, care ia sfârșit în fiecare zi la apusul soarelui (vezi și nota de la p. 96).

Padişah se gândea, ci la Paşă – la pricina şovăielii lui. Era o taină pe care avea s-o descopere într-o bună zi. Oare cum ar fi arătat arma pe care şi-o dorea Paşa? Mie nu-mi mai rămăsese mare lucru de spus; trudea acum de unul singur. În vreme ce se fereca în odaia lui, zăbovind până după miezul nopţii, eu stăteam la fereastră ca un copil neghiob, fără să fac nimic, fără să mă mai gândesc la clipa în care aveam să mă întorc în ţara mea, şi îmi imaginam că nu Hogeia lucra aşezat acolo, la masă, ci eu, că eram slobod să mă duc unde şi când voiam!

Spre seară, ne-am suit instrumentele într-o căruţă şi ne-am dus la Serai. Ajunseseră să îmi placă străzile Istanbulului şi îmi închipuiam că eram invizibil, că treceam ca o părere printre oameni, printre platanii şi castanii falnici, printre arborii-lui-Iuda. Ajutaţi şi de alţii, ne-am aşezat marafeturile în cea de-a doua curte a Seraiului, acolo unde ni s-a spus.

Padişahul era un fecior plăcut, mărunţ la trup pentru vârsta lui şi rumen în obraji. Atingea instrumentele de parcă ar fi fost jucăriile lui. Nu mai pot să desluşesc dacă atunci, sau la foarte multă vreme după aceea, când ne-am revăzut, după cincisprezece ani, m-am gândit că năzuiam să-i fiu părtaş şi prieten; am simţit însă îndată că nu se cuvenea să fim nedrepti cu el. Hogeia trecea printr-un soi de paralizie, în timp ce gloata care roia împrejurul Padişahului îi aştepta spusele cu nerăbdare. În cele din urmă a izbutit să pucească la vorbă; adăugase poveştii amănunte cu desăvârşire noi. A vorbit despre stele ca despre nişte creaturi înzestrate cu inteligenţă şi le-a asemuit cu nişte fiinţe atrăgătoare, misterioase, care aveau cunoştinţe de geometrie şi de matematică şi care se roteau potrivit învăţăturii pe care o dobândiseră. Se însufleţea pe măsură ce băga de seamă cât de impresionat era băiatul care, una-două, ridica privirile spre cer şi se uita într-acolo cu admiraţie. Iată, aici înfăţişase

sferele străvezii în care se roteau stelele ce se zăreau deasupra sa, acolo era Venus, care se învârtea astfel, în vreme ce globul acela uriaș de dincolo era Luna care, prin urmare, își schimba și ea poziția, în alt chip. Pe măsură ce Hogeia pune în mișcare stelele, clopoțelul aninat de machetă scotea tot soiul de clinchete plăcute; micul Padișah făcea, înspăimântat, câte un pas înapoi, pentru ca după aceea să-și adune tot curajul și să se apropie de ea, vârându-se în ciudățenia care isca sunete ca într-o cutie magică.

Acum, în vreme ce îmi înmănunchez amintirile, străduindu-mă să-mi născocesc un trecut, mă gândesc că toate acele amănunte alcătuiau o imagine desăvârșită a fericirii, pe potriva basmelor pe care le ascultasem în copilărie și a pictorilor care le zugrăviseră cândva. Nu mai lipseau decât globurile de sticlă în care ninge peste acoperișurile roșii ale caselor, aidoma unor prăjituri, ori de câte ori erau întoarse altminteri. Apoi, băiatul a început să pună felurite întrebări, iar Hogeia să îi răspundă.

Cum de stăteau așa stelele în aer? Erau atârinate în globuri de cristal! Din ce erau plăsmuite globurile acelea? Dintr-un material străveziu, care le făcea să fie străvezii! Oare nu se încăierau una cu alta? Nu, pentru că erau așezate una peste alta, la fel ca pe machetă! De ce nu erau tot atâtea globuri câte stele? Pentru că se aflau foarte, foarte departe! Cât de departe? Foarte, foarte departe! Celelalte stele aveau și ele clopoței care iscau clinchete când se roteau? Nu, noi le puseseăm clopoței, pentru a face mai lesne de înțeles clipa când stelele împlineau o rotație completă! Avea vreo legătură tunetul cu toate acele lucruri? Nu avea! Cu ce avea legătură? Cu ploaia! Oare a doua zi avea să plouă? Dacă era să te uiți la cer, n-avea să plouă! Ce spunea cerul cu privire la leul beteag al Padișahului? Că avea să se facă bine, dar că era nevoie de răbdare. Și tot așa.

În vreme ce spunea ceea ce gândea cu privire la leul bolnav, Hoge se uita din nou la cer, așa cum făcea când vorbea despre stele. După ce ne-am întors acasă, a vorbit despre acest amănunt ca și cum n-ar fi avut prea mare însemnătate. Important era nu ca băiatul să facă deosebirea între știință și falsele judecăți, ci să ajungă să-și dea seama de anumite rânduieli. Folosea din nou același cuvânt, ba mai mult, o făcea de parcă eu mi-aș fi dat seama care erau rânduielile de care trebuia să-și dea el seama. În ceea ce mă privește, continuam să cum-pănesc dacă să mă convertesc sau nu la islam. Pe când plecam de la Serai, am văzut că în pungă pe care ne-o dăduseră se aflau cinci galbeni. Potrivit Pașei, Padișahul simțea că exista un temei în toate, dincolo de ceea ce se petrecea cu stelele. Oh, Padișahul – l-am cunoscut după aceea, cu mult după aceea! Am fost uimit să văd că de la fereastra casei noastre se zărea aceeași lună și mi-am dorit să fiu din nou copil! Hoge nu s-a putut stăpâni să nu revină la același subiect: povestea cu leul era neînsemnată, copiilor le plăceau animalele, și atât.

A doua zi s-a zăvorât în odaia lui și s-a așternut pe treabă. Peste câteva zile și-a încărcat iar ceasornicul și stelele într-o căruță; de data aceasta s-a îndreptat, sub privirile mele întrebătoare, care îl urmăreau din spatele grilajului ferestrei, spre școala de băieți. Când s-a întors acasă seara era plictisit, dar nu într-atât încât să tacă din gură:

— Am crezut că o să priceapă și băieții, la fel ca Sultanul, dar m-am înșelat, a zis.

Nu făcuseră decât să se sperie. După ce Hoge le istorisise despre ce era vorba și le pusese felurite întrebări, un copil spusese că de cealaltă parte a bolții cerești se afla iadul și se pusese pe bocit.

Și-a petrecut săptămâna următoare întărindu-și credința în puterea de pătrundere a Padișahului; îmi reamintea,

una câte una, clipele petrecute în cea de-a doua curte a Seraiului și îmi cerea să-i încuviințez judecățile: da, copilul era ager la minte; da, știa să gândească încă de pe acum; da, încă de pe acum avea destulă personalitate ca să poată scăpa de silnicia celor din alaiul lui. Iată, așa am început noi să visăm pentru Sultan, înainte ca el să înceapă să viseze mai apoi pentru noi. În vremea aceasta, Hogeia lucra la înfăptuirea ceasornicului; credeam că se gândea și la felurile amănunte ale armei, pentru că așa spusese când îl chemase Pașa la el. Dar simțeam că nu mai nutrea nici un fel de nădejde în privința Pașei.

— S-a întâmplat la fel ca și cu ceilalți, a spus despre el, nu vrea să știe ce nu știe!

După o săptămână iar l-a chemat Padișahul, și iar s-a dus la el. Padișahul l-a întâmpinat pe Hogeia cu mare veselie:

— Leul meu s-a făcut bine, i-a spus, s-a întâmplat așa cum ai prorocit domnia ta!

Apoi au ieșit în curte, cu alaiul domnesc. Padișahul i-a arătat peștii din havuz și l-a întrebat cum i se păreau. Pe când îmi povestea toate astea, Hogeia a zis „erau roșii, nu-mi venea nimic altceva în minte ca să-i pot spune“. Atunci băgase de seamă o anume rânduială în mișcarea peștilor: părea că vorbeau între ei, încercând să facă din rânduiala aceea ceva desăvârșit. Hogeia spusese că peștii îi păreau inteligenți. Când un pitic aflat lângă una dintre agalele haremului, care îi amintea neîncetat Padișahului de povețele mamei sale, răsese de asemenea vorbe, Sultanul îl muștrase. Drept pedeapsă, când urcaseră în trăsurile nu-l mai luase cu el pe piticul acela roșcovan.

Se duseseră cu trăsurile la Hipodrom, la „casa cu lei“. Leii, leoparzii și tigrii pe care Padișahul i i-a arătat rînd pe rînd Hogeia erau legați cu lanțuri de coloanele unei foste biserici. Se opriseră în fața leului despre care Hogeia

știuse că avea să se facă bine; copilul vorbise cu leul și i-l arătase Hogeii. Apoi se duseseră la o leoaică, aflată într-un colț: vietatea aceea, care nu duhnea ca celelalte, avea un pui în pânțece. Padișahul îl întrebase cu ochi strălucitori:

— Câți pui o să fete leoaica aceasta și câți dintre ei vor fi lei, câți leoaice?

Hogea, care își ieșise din fire, făcuse un lucru despre care avea să îmi vorbească mai apoi ca de „o greșeală”: îi spusese Padișahului că se pricepea la astronomie, dar că nu era astrolog.

— Dar știi mai multe decât Hüseyyin Efendi, Mai-marele astrologilor, spusese băiatul.

Hogea nu zisese nimic, de teama celor din preajmă, care i-ar fi putut da de știre lui Hüseyyin Efendi. Padișahul stăruise supărat: ori poate că Hogea nu știa nimic, poate că se uita de pomană la stele?

La acestea, Hogea se văzuse nevoit să aducă neîntârziat vorba despre amănunte pe care plănuia să i le dezvăluie cu mult mai târziu: îi spusese că aflase foarte multe de la stele și că trăsese nenumărate învățăminte folositoare din ceea ce aflase. Tălmăcind ca pe un semn bun faptul că Padișahul îl asculta cu ochii larg deschiși, îi spusese că era necesar un observator astronomic – ceva aidoma cu ceea ce poruncise, cu nouăzeci de ani în urmă, Murat al III-lea, bunicul bunicului său, Ahmet I, și cu ceea ce durase răposatul Takiyüddin Efendi¹, pentru ca

1. Takiyüddin el-Râsid sau Mehmet Takiyüddin (1520/1526-1585), realizatorul primului observator astronomic otoman. A devenit Mai-marele astrologilor în 1571, în vremea sultanului Selim al II-lea. Și-a început observațiile astronomice în 1574, din Turnul Galata, și și-a ridicat apoi observatorul pe dealurile de la Tophane, în vremea sultanului Murat al III-lea, care a emis în acest sens un firman (poruncă imperială). Observatorul avea să fie demolat încă din timpul vieții lui

apoi să se preschimbe în ruină, din pricina delăsării. Nu, ceva mai mult decât atât: o „casă a științelor“, în care să se adune toți învățații care făceau observații nu doar asupra stelelor, ci asupra întregii lumi – asupra fluviilor și mărilor, asupra norilor și munților, asupra florilor și copacilor și, desigur, asupra animalelor –, astfel încât, vorbind stăruiitor între ei despre ceea ce băgau de seamă, să înainteze în cunoaștere, iar mintea noastră să se deștepte.

Padișahul îl ascultase vorbind despre acest plan, pe care eu îl auzeam acum pentru prima oară, de parcă ar fi ascultat un basm minunat. În vreme ce se întorceau cu trăsurile la Serai, îl mai întrebase o dată:

– Cum zici că va făta leoaica?

De data aceasta, Hogeia îi răspunsese, pentru că se gândise dinainte la ceea ce avea de spus:

– Puii care vor veni pe lume vor fi toți deopotrivă! Mi-a spus acasă că aceste cuvinte nu atrăgeau după ele nici o primejdie.

– Am să-l am la mână pe nerodul acela de copil, zicea el, pentru că sunt mai iscusit decât Hüseyin Efendi, Mai-marele astrologilor.

Mă uimea faptul că vorbea despre Padișah folosindu-se de asemenea cuvinte; mai mult, nu știu din ce pricină, mă mâhnea. În vremurile acelea mă îngrijeam, din plictiseală, de dereticatul casei.

Apoi a prins să întrebuințeze cuvântul „nerod“ ca pe o cheie fermecată, care se potrivea la toate lacătele: pentru că erau nerozi, nu se uitau și nu cugetau la stelele care rățăceau pe deasupra capetelor lor, pentru că erau nerozi, întrebau dinainte la ce urma să folosească lucrul

Takiyüddin, ca urmare a „sentinței religioase“ (tr. *fetva*) emise de Şeyhülislâm Kadızade, cea mai înaltă autoritate religioasă din Imperiul Otoman, care susținea că asemenea edificii și activitățile asociate lor erau de rău augur.

pe care aveau să-l învețe, pentru că erau nerozi, nu arătau curiozitate față de amănunte, ci doar față de rezumate, pentru că erau nerozi, semănau toți unul cu altul, și altele asemenea. Deși, cu ani în urmă, în țara mea, îmi plăcea și mie să dau astfel de deslușiri, nu-i spuneam nimic Hogeii. La drept vorbind, pe atunci nu era interesat de mine, ci de nerozii lui. Nerozia mea era, chipurile, de alt soi. Îi povestisem, ca o gură spartă ce eram în zilele acelea, ce visasem într-o noapte: el îmi lua locul și se ducea în țara mea, se însura cu logodnica mea, nimeni nu băga de seamă la nuntă că mirele nu eram eu, iar eu mă întâlneam, în toiul petrecerii pe care o vegheam dintr-un ungher, înveșmântat în straie turcești, cu mama și cu fericita mea logodnică și amândouă îmi întorceau spatele și se îndepărtau, nepricepând despre cine era vorba, în ciuda lacrimilor pe care le vărsam și care mă deșteptau din somn.

În răstimpul cu pricina s-a dus de două ori la conacul Pașei. Acestuia nu-i venea la socoteală, pesemne, ca Hogeia să se apropie de Padișah atâta vreme cât nu se afla sub privegherea lui. Îl iscodise cu privire la persoana mea. Peste ani și ani, după ce Pașa fusese surghiunit din Istanbul, Hogeia mi-a spus că acesta întrebase de mine și că pusese să se facă cercetări pe seama mea; dacă nu ar fi fost surghiunit, mi-aș fi petrecut zilele bântuit de teama de a nu fi otrăvit. În ciuda acestui fapt, simțeam că Pașa era mai interesat de mine decât de Hogeia; eram măgulit să știu că era stingherit nu atât din pricina mea, cât din pricina asemănării dintre noi. Asemănarea aceasta era, pe atunci, o taină pe care Hogeia nu părea să-și dorească să o afle vreodată și a cărei existență îmi dădea un curaj neobișnuit: uneori mă gândeam că, atâta vreme cât era el în viață, eram ferit de orice primejdie, doar din pricina asemănării noastre. Poate că de aceea îl și contraziceam când spunea că Pașa se număra

și el printre nerozi; atunci își ieșea din fire. Simțământul că, pe de o parte, nu putea să se descotorosească, iar pe de alta se rușina de mine mă împingea către un soi de neobrăzare cu care nu eram deprins: îl întrebam stăruitor despre Pașă, despre ceea ce spusese cu privire la noi doi și, astfel, îl făceam să fiarbă de o furie a cărei pricină îi era, pesemne, cu totul nelămurită și lui. Atunci repeta cu îndârjire că Pașa urma să fie și el înlăturat, că ienicerii aveau să purceadă curând la ceva, că, după cum simțea, se urzea ceva și la Serai. Din această pricină, dacă era să muncească la vreo armă, așa cum îi spusese Pașa, avea să o facă pentru a i-o dăruia Padișahului, nu unui vizir vremelnice.

Socoteam, într-o vreme, că nu se îndeletnicea decât cu planurile acelei arme nelămurite: „se îndeletnicește, dar nu izbutește să meargă înainte”, îmi spuneam eu. Pentru că, dacă ar fi fost să progreseze, eram încredințat că mi s-ar fi destăinuit, că mi-ar fi istorisit ce pune la cale, spre a afla ce gândeam, chiar dacă ar fi încercat astfel să mă umilească. Într-o seară ne duseserăm la casa aceea din Aksaray¹, așa cum făceam o dată la două-trei săptămâni, ascultaserăm muzică, apoi ne culcaserăm cu niște femei și tocmai eram în drum spre casă, când Hogeami-a spus că avea să lucreze până dimineața, m-a întrebat ceva despre femei, era ceva ce nu mai făcuserăm niciodată până atunci – să vorbim despre femei –, „cuget”, a zis pe neașteptate, pentru ca de îndată ce am ajuns acasă să se închidă în odaia lui fără să-mi mai spună la ce anume cugeta. Cât despre mine, am rămas pierdut printre cărțile pe care nici măcar nu mai aveam tăria să le frunzăresc, chibzuind la el – la planul pe care socoteam că nu izbutea să-l ducă mai departe, la ceea ce gândeam, la faptul că stătea, în odaia în care se ferecase,

1. Cartier pe țărmul european al Istanbulului.

la masa cu care nu se deprinsese încă pe de-a-ntregul, uitându-se la hârtiile albe din fața lui, că ședea acolo cu orele, pustiit, copleșit de simțăminte de rușine și mânie...

Cu mult după miezul nopții a ieșit din odaia lui și m-a chemat înăuntru, la masă, cu sfioșenia plină de umilință a învățacelului care îți cere sprijinul pentru că s-a poticnit la o problemă. Mi-a spus fără sfială:

— Ajută-mă! Să cugetăm împreună la aceste lucruri, căci nu pot merge înainte de unul singur.

Am tăcut o clipă, crezând că la mijloc se afla ceva legat de femei. Văzând că mă uitam la el cu ochii goi, a zis plin de gravitate:

— Mă gândesc la nerozi. De ce sunt așa de nerozi? Apoi a adăugat, de parcă mi-ar fi știut dinainte răspunsul:

— Bine, nu sunt nerozi, dar le lipsește ceva la cap. N-am întrebat despre cine era vorba.

— Oare să nu existe, în mințile lor, nici un locșor care să poată cuprinde felul acesta de cunoaștere? a întrebat, și a privit în jur de parcă ar fi căutat cuvântul potrivit. În capetele lor ar trebui să se afle o cutie – niște cutii, ca sertarele de la dulapuri –, în care să poată fi orânduite lucrurile amestecate, dar nu pare să existe așa ceva. Pricepi?

Voiam să mă conving pe mine însumi că pricepeam, dar nu prea izbuteam. Am tăcut amândoi vreme îndelungată, stând față în față.

— Cine poate ști, de fapt, de ce este omul croit într-un fel sau altul? a zis în cele din urmă. Ah, ce bine era dacă ai fi fost doctor și dacă m-ai fi dăscălit și pe mine cu privire la trupurile noastre, la ceea ce zace înlăuntrul trupurilor și al capetelor noastre, a zis apoi.

A părut să se rușineze întru câtva. Mi-a spus, cu o atitudine dătătoare de încredere, pe care socoteam că o adoptase pentru că nu voia să mă înspăimânte, că nu

era de felul celor care se dădeau bătuți, că avea să meargă până la capăt, pentru că era curios să știe ce se afla acolo și, totodată, pentru că nu-i rămânea altceva de făcut. Nu înțelegeam, dar îmi făcea plăcere să mă gândesc că aflase toate lucrurile acelea de la mine.

Mai pe urmă repeta mereu aceste cuvinte, de parcă am fi știut amândoi ce tâlc aveau. Dar în atitudinea hotărâtă pe care și-o luase stăruia mai cu seamă un aer de învățăcel visător, care pune întrebări; ori de câte ori spunea că avea să meargă până la capăt, aveam impresia că asistam la ocările pline de tristețe și de mânie ale unui îndrăgostit neputincios, care vrea să afle pricinile năpastelor abătute asupra sa. În vremea aceea a rostit, de altfel, adeseori aceste vorbe: le-a rostit când a aflat că ienicerii puneau la cale o răzmeriță, le-a rostit după ce mi-a povestit că elevii de la școala de băieți nutreau mai multă curiozitate față de îngeri decât față de stele, le-a rostit după ce a aruncat mânios într-un ungher, înainte de a fi ajuns la jumătatea lui, un manuscris pe care dăduse o grămadă de bani, ori după ce s-a despărțit de prietenii cu care se întâlnea și tăifăsuia la *muvakkithane*, din simplă obișnuință, le-a rostit după ce îl pătrunsese frigul în hamamul prea puțin încălzit și după ce se întinsese în așternut, înconjurat de cărțile lui dragi care zăceau risipite pe plapuma înflorată, le-a rostit după ce ascultase vorbele prostești ale celor care își făceau abluțiunea în curtea moscheii, le-a repetat după ce a aflat că flota noastră fusese biruită de venețieni și după ce i-a ascultat răbdător pe vecinii din mahala care veniseră în ospetie cu gând să-l însoare, căci îi trecea vremea: avea să meargă până la capăt!

Acum stau și mă gândesc: cine, dintre cei care vor citi până la capăt ceea ce scriu eu acum, care, dintre cititorii care vor urmări răbdători ceea ce s-a petrecut sau ceea ce am închipuit și am izbutit eu să istorisesc, va putea spune că Hogeia nu s-a ținut de cuvânt?

Într-o zi, pe la sfârșitul verii, am auzit că pe malul de la Istinye¹ fusese descoperit trupul fără viață al lui Hüseyin Efendi, Mai-marele astrologilor. Pașa dobândise în cele din urmă *fetva*²-ua pentru uciderea lui, iar el, neputând să se stăpânească, începuse să trimită pretutindeni răvașe din bârlogul în care se pitise, scriind că, după toate semnele, Sadik Pașa avea să moară în curând, și astfel își dezvăluise ascunzătoarea. Barca lui fusese ajunsă din urmă de gealați în vreme ce se îndrepta spre țărmul asiatic, iar aceștia îl gâtuiseră. Aflând că îi fuseseră poprite bunurile, Hogeia trecuse îndată la treabă, pentru a pune mâna pe hârtiile, pe cărțile și pe catastifele celui trimis în lumea dreptilor; a uns în stânga și-n dreapta, folosindu-se de toți banii pe care îi pusese deoparte, pentru a le dobândi. După ce a citit, într-o săptămână, miile de pagini pe care le adusese acasă într-o seară într-un ditamai cufărul, a spus oțărât că el putea înfăptui lucruri cu mult mai însemnate decât acelea.

L-am ajutat și eu să ducă la bun sfârșit ceea ce spusese. Spre a putea scrie cele două tratate intitulate *Traiul viețuitoarelor* și *Făpturi ciudate*, pe care hotărâse să i le

-
1. Unul dintre cele mai importante golfuri ale Cornului de Aur.
 2. „Aviz de jurisprudență” sau opinie religioasă cu putere de orientare legală, formulată de un muftiu (jurisconsult și teolog musulman), în acord cu legislația canonică a islamului.

dăruiască Padişahului, i-am istorisit despre caii aceia frumoşi, despre măgarii, şopârlele şi iepurii fără nici o trăsătură aparte pe care îi văzusem prin grădinile şi pe pajiştile întinse ale casei noastre de la Empoli¹. Când Hoge a remarcat cât de mărginită era vâna imaginaţiei mele, mi-am amintit şi i-am mai povestit şi despre broaştele france cu mustăţi care vieţuiau în havuzul nostru plin de nuferi, despre papagalii albaştri care sporovăiau în grai sicilian şi despre maimuţele care, înainte de a se împreuna, se aşezau faţă în faţă şi îşi curăţau blana una alteia. O parte la care am trudit îndelung, cu migală, a fost cea privitoare la viaţa furnicilor – un subiect care îi trezea mult interes Sultanului, dar despre care nu avea destulă ştiinţă, din pricina curăţeniei nespuse din prima curte a Seraiului.

Când Hoge a început să scrie despre viaţa ordonată şi plină de noimă a furnicilor, visa să îi ofere şi oarece învăţătură Padişahului-copil. Găsind că, spre a-şi atinge ţelul, furnicile negre pe care le cunoşteam noi nu erau îndeajuns, a istorisit despre rânduielile furnicilor roşii din America. Acest lucru i-a dat, pe de altă parte, ideea de a scrie o carte tristă, alcătuită din mai multe părţi, despre urgiile abătute asupra nătângilor care locuiau în ţinutul acela plin de şerpi numit America şi care nu-şi schimbaseră nicicând felul de trai. Cred că n-a avut curajul de a sfârşi această carte, în care îmi spunea, istorisindu-mi amănuntele ei, că urma să scrie despre un rege-copil care se dădea în vânt după animale şi după vânătoare, pentru ca mai apoi să fie tras în țeapă de ghiaurii spanioli, din pricină că nu arătase nici urmă de interes faţă de ştiinţă. Desenele pe care le-a zămislit maestrul miniaturist căruia îi ceruserăm ajutorul pentru

1. Oraş în Toscana (Italia), aflat la circa treizeci de kilometri de Florenţa.

a face mai lesne de priceput bivolii înaripați, boii cu șase picioare ori șerpii cu două capete nu ne-au mulțumit pe nici unul.

— Așa era realitatea pe vremuri, a zis Hoge. Acum însă totul are trei dimensiuni, realitatea are umbră, privește: până și cea mai de rând dintre furnici își poartă răbdătoare, îndurătoare umbra după ea, de parcă și-ar purta pe urme propriul geamăn.

Pentru că Padișahul nu îi ceruse nici o lămurire în această privință, a hotărât să-i dăruiască scrierile sale prin mijlocirea Pașei, dar mai apoi s-a căit amarnic. Pașa i-a spus că știința stelelor era amăgitoare, că Mai-marele astrologilor, Hüseyin Efendi, se vârase în lucruri care îl depășeau, că urzise intrigi politice, că îl îngrijora faptul că Hoge țintea acum locul acestuia, rămas gol, că el credea în ceea ce se numea știință, dar socotea că aceasta nu avea nici o legătură cu stelele, ci cu armele, că demnitatea de Mai-mare al astrologilor nu prevestea nimic bun, lucru care se putea desprinde din faptul că toți cei înălțați la un astfel de rang fuseseră în cele din urmă uciși sau, și mai rău, dispăruseră – se făcuseră pur și simplu nevăzuți, într-o bună zi –, că tocmai de aceea nu dorea ca Hoge, pe care îl îndrăgea foarte mult și în a cărui știință de carte avea mare încredere, să ia asupra sa această slujbă, că noul Mai-mare al astrologilor urma să fie Sıtkı Efendi, care era îndeajuns de nerod și de naiv ca să poată duce la îndeplinire o asemenea sarcină așa cum se cuvenea, că aflase că Hoge făcuse rost de cărțile răposatului și că nu voia ca el să se îndeletnicească cu așa ceva. Hoge îi spusese, la rândul său, că nu-l interesa decât știința și îi dăduse Pașei tratatele pe care dorea să le vadă ajunse la Padișah. Seara, acasă, a repetat că într-adevăr nu-l interesa decât știința, însă a zis, pe de altă parte, că era gata să facă absolut orice pentru a se putea îndeletnici cu ea și, ca un prim pas, l-a blestemat pe Pașă.

În luna care a urmat, în vreme ce ne întrebam plini de curiozitate cum avea să reacționeze copilul la animalele colorate pe care le plăsmuise imaginația noastră, Hogea se tot gândea de ce nu fusese încă poftit la Serai. În cele din urmă, a fost invitat la o vânătoare; ne-am dus la Mirahor Köşkü, care se afla pe malul pârâului de la Kâğıthane; el s-a îndreptat spre Padişah, iar eu am rămas să-i privesc de departe; era îmbulzeală. Mai-marele grădinarilor orânduise toate cele cuvenite; i-am văzut slobozind iepurii și vulpile și, mai apoi, pe urmele lor, ogarii; când unul dintre iepuri s-a desprins de semenii lui și a sărit în apă, l-au urmat toți ceilalți; în clipa când acesta a ajuns, înotând cu sârg, pe malul celălalt, grădinarii au vrut să asmută câinii asupra lui, dar am auzit chiar și noi, cei aflați departe, cum Padişahul le-a cerut să lase iepurele slobod, neîngăduind, astfel, să fie dat morții. Pe celălalt mal hălăduia însă un câine de pripas; iepurele s-a aruncat iar în apă, câinele l-a ajuns din urmă, înhățându-l, iar grădinarii s-au bulucit degrabă spre a-l lua vietatea din gură. I-au adus-o Padişahului. Copilul a pus de îndată să fie cercetat animalul și s-a bucurat auzind că nu avea nici o rană serioasă; a poruncit ca iepurele să fie dus în vârful muntelui și să i se dea drumul. Apoi, mulțimea, în rândurile căreia i-am zărit pe Hogea și pe piticul cu părul roșu, s-a îngrămădit în jurul Padişahului.

Seara, Hogea mi-a povestit că Padişahul îi întrebese pe cei de față cum tălmăceau întâmplarea. Când îi venise și lui rândul, la sfârșit, Hogea spusese că Sultanul avea să înfrunte dușmani neașteptați, dar că avea să treacă primejdia fără peripeții. Chiar dacă cei de față încercaseră să ia în târbacă această tălmăcire care pomenea de dușmani și de pericole de moarte și care îl socotea pe Padişah totuna cu iepurele, Sultanul silise gloata, în rândurile căreia se afla și proaspătul Mai-mare al

astrologilor, Sıtki Efendi, la tăcere. Spusese că vorbele Hogei urmau să-i fie de folos, ca avertisment. Apoi, în vreme ce se uitau la un vultur negru care, asaltat de șoimi, se apăra cu disperare spre a-și scăpa viața și asistau la sfârșitul trist al unei vulpi care fusese sfârtecată de puternicii ogari, Sultanul îi spusese că leoaica fătase doi pui – o leoaică și un leu – și că îndrăgea foarte mult cărțile cu animale, după care îl iscodise despre bivolii albaștri, înaripați, și despre pisicile trandafirii care viețuiau pe pajiștile dimprejurul Nilului. Hogeia trăia o stranie beție a izbânzii și se simțea năpădit de teamă.

La multă vreme după aceea ne-a ajuns la ureche zvonul că se petrecuse ceva la Serai; Kösem Sultan¹ căzuse la înțelegere cu agalele ienicerilor, uneltise pentru a-i ucide pe Padișah și pe mama sa și pentru a-l aduce la tron pe prințul Süleyman, dar dăduse greș. Kösem Sultan fusese apoi gătită până o podidise sângele pe nas și pe gură și, astfel, ucisă. Hogeia aflate de cele petrecute din clevetelile nătângilor săi de prieteni, care se abăteau pe la *muvaakkithane*; se ducea, în continuare, și la școală, dar în rest nu ieșea mai nicăieri.

-
1. Kösem Sultan sau Kösem Valide (cca 1589-1651), soția sultanului Ahmet I (1603-1617) și mama sultanilor Murat al IV-lea (1623-1640) și Ibrahim I (1640-1648). De origine greacă, a jucat un rol însemnat în politica otomană vreme de mai bine de treizeci de ani, în epoca celor doi fii ai săi, precum și a nepotului său, Mehmet al IV-lea (1648-1687), care a urcat pe tron la vârsta de șapte ani. A căzut, la rândul ei, victimă intrigilor de palat, după ce complotase pentru înlăturarea lui Mehmet al IV-lea și înlocuirea lui cu un alt nepot, a cărui mamă era mai lesne de manipulat. A fost ucisă prin sugrumare la ordinul lui Turhan Hatice (1627-1682), mama lui Mehmet al IV-lea. Aceasta din urmă era, se pare, de origine rusă.

La un moment dat, spre toamnă, s-a gândit să-și reia teoria cosmografică, dar l-a copleșit deznădejdea: îi trebuia un observator astronomic; în plus, așa cum nerozii nu dădeau doi bani pe stele, nici stelele nu dădeau doi bani pe nerozi. A venit iarna, vremea era tot mai mohorâtă și, într-o zi, am aflat că Pașa fusese mazilit. Avuseseră de gând să-l gătuie și pe el, dar se împotrivise Sultana-Mamă, așa încât îi fusese doar poprită agoni-seala, după care fusese surghiunit la Erzincan¹. N-am mai aflat nimic despre el, până într-un târziu, când ne-a ajuns la ureche știrea morții lui. Hogeia spunea că nu se mai temea de nimeni, că nu mai datora nimănui nici un fel de recunoștință; nu știu dacă se decisese sau nu să învețe ceva de la mine în vreme ce spunea asemenea vorbe. Acum nu se mai sfia nici de copil, nici de mama lui. Avea aerul să spună „acum ori niciodată”; continuam însă să stăm acasă cuminți, printre cărți, și să tăifăsuim despre furnicile roșii din America, visând la o nouă „carte a furnicilor”.

Ne-am petrecut iarna în casă, așa cum ne petrecuserăm și iernile de dinainte, așa cum urma să ne petrecem și iernile care aveau să vină; nu s-a întâmplat nimic. În nopțile reci stăteam de vorbă până dimineța, la catul de jos al casei măturate de crivăț, care pătrundea deopotrivă pe ușă și pe horn. Acum nu se mai uita la mine de sus, sau nu mai avea tăria să lase impresia că mă privea de sus. Puneam această apropiere pe socoteala faptului că nu îl căuta nimeni – nici de la Serai, nici din gloata ce roia în preajma acestuia. Uneori mă gândeam că băga și el de seamă asemănarea dintre noi, așa cum o băgam de seamă și eu, că atunci când se uita la mine se vedea, de fapt, pe el și mă întrebam, curios, la ce se gândea. Mai sfârșiserăm un lung tratat despre animale,

1. Capitala provinciei cu același nume din estul Turciei.

dar acesta zăcea pe masă, pentru că Pașa era în surghiun, iar Hogeia spunea că nu era dispus să rabde mofturile nici uneia dintre cunoștințele sale îndepărtate care se tot duceau pe la Serai. Îi deschideam din când în când, plictisit de zilele care se scurgeau zadarnic, mă uitam la lăcustele vineții și la peștii zburători pe care îi desenaserăm și mă întrebam ce ar fi gândit Padișahul citind acele rânduri.

Hogeia a fost poftit la Serai abia la începutul primăverii. Când l-a văzut, copilul s-a bucurat foarte mult; din spusele Hogeii, fiecare mișcare pe care o făcea, fiecare cuvânt pe care îl rostea lăsa să se desprindă faptul că se gândise vreme îndelungată la el, dar că nu îl căutase din pricina constrângerilor la care fusese supus de către cei din jur. Padișahul adusesese îndată vorba despre urzeala bunicii sale dinspre tată și îi spusese Hogeii că el prevăzuse primejdia, dar că prorocise, totodată, că Sultanul avea să scape nevătămat din împrejurarea cu pricina. În noaptea aceea, copilul nu se înspăimântase nicidecum de urletele celor care uneltiseră să-i ia viața la Serai, pentru că îi venise în minte imaginea iepurelui pe care nu îl vătămaseră colții fiorosului câine. După vorbele de laudă, Padișahul poruncise să i se asigure Hogeii o rentă, într-o așezare pe potrivă sa. Cum povestea nu se mărginea la profeție, Hogeia fusese nevoit să plece; i s-a spus să aștepte sfârșitul verii pentru a dobândi sinetul privitor la ghelir.

În vreme ce se afla în așteptare, încrezător în banii pe care urma să i-i aducă renta, Hogeia a plănuit să ridice în grădină un mic observator astronomic; a socotit adâncimea puțului pe care urma să-l sape și prețul instrumentelor pe care trebuia să le așeze acolo, dar de data aceasta i s-a urât repede. Descoperise pe atunci, la un vânzător de cărți la mâna a doua, un exemplar nu prea fătos al cărții care strângea laolaltă cercetările

observatoarelor astronomice ridicate de Takiyüddin. Și-a irosit două luni pentru a studia exactitatea acelor observatoare, dar, pentru că n-a izbutit să afle care greșeală se datora instrumentelor lui ieftine, care lui Takiyüddin și care neatenției stângaciului scrib al manuscrisului, a lăsat în cele din urmă totul deoparte, furios. Îl scoteau din fire mai cu seamă versurile cu ritm și rimă pe care unul dintre posesorii dinainte ai cărții le îngrămădisise printre tabelele trigonometrice întocmite potrivit rânduielii sexagesimale. Stăpânul cărții făcuse observații fără însemnătate cu privire la mersul lumii, folosindu-se de cronograme și de alte metode: în cele din urmă, după cele patru fete, avea să i se nască și un băiat, urma să izbucnească o epidemie de ciumă care avea să-i despartă pe păcătoși de cei neprihăniți, iar vecinul său, Bahattin Efendi, urma să moară. Când a citit pentru prima oară aceste profeții, Hogea s-a înveselit, dar mai apoi l-a cuprins disperarea. Acum vorbea despre ceea ce zăcea în capetele noastre cu o îndârjire stranie, înspăimântătoare, de parcă ar fi glăsuțit despre niște cufere pe care le-am fi putut deschide, spre a putea privi înăuntru, ori despre dulapurile care se găseau în odaie.

Renta pe care i-o făgăduise Padișahul nu s-a adeverit nici către sfârșitul verii, nici către iarnă. În primăvara următoare, Hogea a fost înștiințat că se întocmea un nou registru cadastral și că trebuia să mai aștepte. În vremea aceasta era chemat la Serai, chiar dacă nu foarte des, și i se cerea să tălmăcească faptul că plesnise o oglindă, sau că un fulger verde căzuse în largul mării, la Yassıada¹, sau că o carafă sângerie, plină cu suc de vișine, se făcuse praf și pulbere pe nepusă masă, dar și să răspundă la întrebările pe care i le punea Padișahul cu

1. Insulă de mici dimensiuni, în Marea Marmara. A fost unul dintre locurile de exil favorite în perioada bizantină.

privire la animalele din ultimul tratat scris de noi. Când se întorcea acasă, spunea că băiatul intrase în anii juniei: aceasta era vremea când omul devenea cel mai ușor de înrăurit, iar el urma să-l ia pe Padișah în stăpânirea sa.

A început o nouă carte, care avea tocmai această menire. Mă ascultase povestindu-i despre sfârșitul aztecilor, despre memoriile lui Cortes și avea în minte, încă mai dinainte, povestea unui biet copil-rege care fusese tras în țeapă pentru că nu luase seama la știință. Vorbea pe atunci despre ticăloșii care îi învinseseră pe blajini în vreme ce aceștia lăncezeau, cu ajutorul tunurilor, al mașinilor de război, al poveștilor amăgitoare și al armelor de care nu duceau lipsă, forțându-i să se supună rânduiei lor; a ținut însă mult timp ascuns ceea ce scria, ferecat în odaia lui. Simțeam că aștepta ca eu să-l întreb primul despre ce era vorba, numai că dorul de țară, care mă împinsese pe neașteptate în zilele acelea spre un alean ciudat, îmi sporea resentimentul față de el; mi-am înfrânt curiozitatea și am izbutit să dau impresia că nu eram deloc interesat de ceea ce dăduse la iveală imaginația lui izvoditoare, după ce se nutrise din terfeloagele cu legătura de piele sfâșiată pe care Hogeia le citise pentru că le putuse cumpăra ieftin și din cele istorisite de mine. În felul acesta, am urmărit zi de zi cum își pierdea treptat încrederea – mai întâi în sine, apoi și în ceea ce încerca să scrie pe atunci.

Urca în odăița pe care și-o preschimbase în cameră de lucru, se așeza la masa pe care i-o făcusem eu, ba chiar stătea să cugete, dar îi era cu neputință să scrie – simțeam, ba mai mult, știam că îi era cu neputință să scrie: știam că nu avea curajul să scrie fără să afle ce credeam eu despre felul cum gândea. Ceea ce îl împiedica să aibă încredere în sine nu se mărginea nici măcar la absența gândurilor mele simple, pe care părea să le disprețuiască: dorea, de fapt, să afle gândurile celor ca

mine, gândurile „lor” – ale celor care mă învățaseră toate lucrurile acelea, ale celor care îmi sădiseră în minte acele cutii, acele sertare ale cunoașterii. Oare ce gândeau ei în asemenea împrejurări? Dorea nespus să mă iscodească, dar tocmai asta nu mă putea întreba. Doamne, și cât am așteptat să-și înfrângă trufia, să-mi pună curajos o asemenea întrebare! Dar nu a făcut-o. După o vreme a lăsat la o parte cartea aceea, despre care habar nu aveam dacă o terminase sau nu, și a revenit la refrenul lui cu „nerozii”. Adevărata cunoaștere care se cerea dobândită trecea prin înțelegerea pricinii pentru care oamenii erau atât de nerozi: era vorba de a ști de ce le erau căpățânile croite astfel și de a cugeta potrivit acestei cunoașteri. Mă gândeam că repeta mereu aceleași lucruri din disperare, văzând că nu primea nici un semn de la Serai cu privire la bunăstarea pe care o aștepta. Timpul trecea în van, iar anii juniei Padișahului nu îi erau de prea mare folos.

Dar în vara de dinaintea înălțării lui Köprülü Mehmet Pașa la demnitatea de Mare-vizir, Hogea a sfârșit prin a dobândi renta mult așteptată, alegând totodată și locul la care râvnea: a înmănuncheat, cu alte cuvinte, gheli-rurile a două mori din împrejurimile târgului Gebze și a două sate aflate la un ceas de el. La vremea recoltei ne-am dus la Gebze și, întâmplător, ne-am instalat chiar în casa în care stătuserăm cândva și care era nelocuită; Hogea uitase însă de lunile petrecute aici odinioară, de zilele în care se uita cu dezgust la masa pe care i-o adusesem de la tâmplar. Părea că amintirile i se învechiseră și i se urâtiseră odată cu casa; era stăpânit, la drept vorbind, de o nerăbdare care-l făcea să nu se mai intereseze de nimic din trecut. S-a dus de câteva ori în cele două sate și le-a inspectat grijuliu; a aflat care fusese câștigul de pe urma lor în ultimii ani și, înrâurit de Tarhuncu Ahmet Pașa, pe seama căruia auzise tot felul de cleveteli de la

prietenii săi de la *muvakkithane*, a dat de veste că descoperise o nouă metodă de evidență, care arăta într-un fel cu mult mai simplu și mai lesne de înțeles ghelirurile aduse de rentă.

Nu s-a mulțumit însă doar cu această descoperire, în a cărei originalitate și în a cărei utilitate nu credea nici măcar el. Și asta deoarece, stând în grădina din spate a vechii case, cu ochii la cer, i s-a redeșteptat pasiunea pe care o nutrise pentru astronomie în nopțile în care trândăvea fără să facă nimic. Crezând că avea să-și ducă gândurile ceva mai departe, l-am încurajat și eu o vreme; dar nu avea intenția să facă observații sau să cugete prea adânc în această privință. I-a chemat acasă pe cei mai ageri dintre tinerii și copiii pe care-i cunoscuse la țară și la Gebze, aducându-le la cunoștință că avea să-i îndrume în știința cea mai înaltă, a reparat macheta și clopoțeiii pe care mă trimisese să-i aduc de la Istanbul, a uns totul, a așezat alcătuirea în grădina din spate și, într-o seară, a repetat emoționat, cu o nădejde și o forță pe care nu pricepeam de unde le dobândise, fără a simplifica lucrurile defel, teoria aceea despre cer pe care le-o prezentase cu ani în urmă Pașei și, mai apoi, Padișahului. A fost însă de ajuns ca a doua zi dimineată să găsim în fața porții inima unei oi, din care încă se mai prelingea un firicel de sânge călău, ca să-și piardă, pentru ultima oară, iluziile legate de astronomie și de tinerii care se risipiseră în toiul nopții pe la casele lor, fără să-i pună nici un fel de întrebare.

N-a fost însă prea afectat nici de această înfrângere: desigur, ei nu erau în stare să priceapă cum se roteau Pământul și stelele; nici nu era nevoie să priceapă pentru moment așa ceva; ceea ce se cuvenea a fi înțeles era doar faptul că anii juniei Padișahului se apropiau de sfârșit; poate că acesta ne căutase în vreme ce lipseam,

iar noi iroseam prilejul potrivit de pomană, de dragul câtorva bănuți cu care urma să ne alegem după recoltă. Ne-am rânduit treburile și, îndată după ce l-am năimit ca vechil pe cel mai mintos dintre tinerii aceia ageri, ne-am întors la Istanbul.

Cei trei ani care au urmat au fost cei mai neprielnici ani ai noștri. Fiecare zi era o repetare plictisitoare, descurajantă a zilei dinainte, după cum fiecare lună era o repetare întocmai a lunii trecute și fiecare anotimp, o repetare întocmai a altui anotimp. Aveam simțământul că asistam, iar și iar, la aceleași lucruri întristătoare și fără speranță și că așteptam zadarnic o înfrângere, pe care ne era cu neputință să o numim. Hogea iar era chemat, din vreme în vreme, la Serai și ni se cerea să tălmăcim felurite lucruri, în așa fel încât să nu tulburăm apele, iar se întâlnea, în fiecare joi după-amiază, cu prietenii lui într-ale cunoașterii și stătea de vorbă cu ei la *muvaakkithane*, iar se ocupa de învățăceii lui dimineața, chiar dacă nu atât de stăruitor ca pe vremuri, și îi bătea, iar li se împotrivea celor care veneau la răstimpuri pe la noi ca să-l însoare, chiar dacă acum o făcea cu oarecare nehotărâre, iar era nevoit să asculte muzica aceea, despre care spunea că nu-i mai plăcea, ca să se poată culca cu tot soiul de femei, iar dădea impresia uneori că era gata-gata să se sufoce de scârba pe care o încerca față de nerozi, iar se închidea în odaia lui, se lungea în așternut și lâncezea, uitându-se în tavan ore în șir, după ce răsfoia pe ici, pe colo, mânios, manuscrisele și cărțile de mână a doua de care se înconjura.

Nefericirea îi sporea și mai mult din pricina victoriilor obținute de Köprülü Mehmet Pașa, despre care aflate amănunte de la prietenii lui care continuau să se abată pe la *muvaakkithane*. În vreme ce îmi spunea că flota îi biruise pe venețieni, că fuseseră redobândite insulele Tenedos

și Lemnos sau că răzvrătitul Abaza Hasan Pașa¹ fusese zdrobit, adăuga că acestea erau ultimele izbânzi, trecătoare – ultimele zvârcoliri ale schilodului care avea să se cufunde curând în glodul prostiei și al propriei neîndemânări. Aștepta, parcă, un rău care să preschimbe în altceva zilele ce ne osteneau peste măsură, tocmai pentru că se repetau aidoma. Mai mult, lipsit de speranță și de răbdarea de a stăruii îndeajuns asupra a ceea ce numea știință, nici nu mai încerca vreo plăcere față de asemenea lucruri. Emoția unui gând nou nu-l ținea mai mult de o săptămână – uita totul în scurtă vreme, aducând iar vorba despre nerozii lui. Oare lucrurile asupra cărora cugetase până atunci nu erau de-ajuns pentru ei? Merita oare să-și bată atât de mult capul? Să se mânie atât de strașnic? Poate pentru că, pe atunci, învățase de curând să se desprindă de ei, nu mai izbutea să-și adune forțele și năzuințele pentru a putea coborî în măruntaiele acelei cunoașteri, începuse să creadă, însă, că el era altfel decât ceilalți.

Prima emoție lămuritoare în această privință a izvorât pur și simplu din plictiseală. Cum mintea sa nu mai putea stăruii îndelung asupra vreunui lucru, își petrecea zilele cutreierând casa de la un capăt la altul, trecând dintr-o odaie în alta, coborând de la un cat și urcând la celălalt, uitându-se pe fereastră în gol, așa cum fac copiii egoiști și nătângi, care nu mai izbutesc să-și afle rostul singuri. Știam că atunci când se oprea din această hoinăreală săcâitoare, care nu se mai isprăvea și care făcea toată casa să pâraie și să trosnească din încheieturi, pentru a se abate pe la mine, aștepta să-i spun ceva care să-i schimbe gândurile – vreo idee ori vreo vorbă dătătoare de nădejde. Dar pentru că mânia și sila pe care le

1. Conducător din Alep, a cărui revoltă a fost înfrântă de Marele-vizir Köprülü Mehmet Pașa în 1658-1659.

încercam față de el nu-și pierduseră cu nimic din tărie, îmi era cu neputință să rostesc ceea ce aștepta de la mine, în ciuda spaimei pe care mi-o inspira. Nici măcar atunci când își înfrângea mândria și își înmuia vocea, bâiguind câteva fraze spre a putea primi un răspuns, nu puteam spune vorba pe care o aștepta el; când îl auzeam împărtaşindu-mi vreo veste adusă de la Serai, care putea fi tălmăcită ca un semn bun, sau vreun gând nou, care l-ar fi putut purta către roade demne de toată osteneala dacă s-ar fi îndârjit și l-ar fi urmat, ori mă prefăceam că nu îmi ajunsese nimic la ureche, ori îi înăbușeam avântul, punând degrabă în lumină latura cea mai banală a spuselor lui. Îmi făcea plăcere să mă uit cum se zbătea ca peștele pe uscat, doborât de disperare.

Mai apoi însă i-a venit ideea care avea să-i umple timpul în acel pustiu: poate pentru că putea rămâne singur cu sine, sau poate pentru că mintea sa, care nu izbutea să stăruie în amănunțime asupra nici unui lucru, nu putea trece dincolo de hotarele propriei nerăbdări. Atunci i-am venit și eu în întâmpinare, deoarece voiam să-l îmbărbătez: ceea ce-i trecuse lui prin minte îmi atrăsese și mie luarea-aminte; mă gândeam că, în timpul acesta, avea să mă ia și pe mine în seamă. Într-o zi, pe seară, zgomotele de pași care rătăceau prin casă, însoțite de tot soiul de trosnete, au pătruns în odaia mea, iar când Hoge a zis, de parcă ar fi vorbit de ceva obișnuit, de fiecare zi, „de ce eu sunt eu?“, i-am răspuns, ca să-i dau curaj. După ce i-am spus că habar nu aveam de ce era cine era, am adăugat repede că întrebarea aceasta era pusă adeseori „acolo“, la „ei“ – că, pe zi ce trecea, și-o puneau tot mai des. Când am grăit astfel nu aveam în minte nici o pildă, nici un gând limpede pe care să-mi întemeiez vorbele, nimic – nu voiam decât să-i răspund la întrebare, așa cum își dorea și el, simțind poate, sub imboldul unui instinct primar, că jocul avea să-mi placă. S-a

făstâcit. Se uita la mine plin de uimire și își dorea să continui; când am tăcut, și-a pierdut răbdarea și mi-a cerut să repet ce-i spusese: prin urmare, „ei” își puneau această întrebare? Când a văzut că aprobam zâmbind, s-a înfuriat brusc: nu întreba din pricină că „ei” își puneau această întrebare, ci pentru că și-o puneă sieși, fără să știe că și-o puneau și „ei” și, de altfel, puțin îi păsa de ceea ce făceau „ei”.

— Am impresia că aud o voce în ureche, care cântă neconținut, a zis apoi, pe un ton straniu.

Cântărețul pe care îl purta în străfundul urechii îi amintea de răposatul lui tată: și el avusese parte de un asemenea cântăreț înainte de moarte, numai că melodiile aceluia erau altfel decât ale sale.

— Al meu intonează mereu același refren, a zis, pârând că se rușinează puțin, după care a spus repede, „eu sunt eu, eu sunt eu”, ah!

Eram gata să pufnesc în râs, dar m-am stăpânit. Dacă la mijloc s-ar fi aflat o vorbă de duh, ar fi trebuit să râdă și el. Nu râdea; dar era conștient că se afla în pragul ridicolului. Mie îmi revenea sarcina de a-i arăta că-mi dădeam seama nu numai de acest ridicol, ci și de „lucrul” la care se referea refrenul – pentru că, de data aceasta, eu eram cel care dorea să continue. I-am spus că refrenul trebuia luat în serios; cel care îngâna melodia din străfundul urechii lui nu putea fi altcineva decât el însuși. A socotit, pesemne, că în vorbele mele stăruia un soi de zeflemea, pentru că s-a mâniat: știa și el asta; ceea ce-i stârnea curiozitatea era pricina pentru care vocea aceea stăruia să-și cânte melodia!

Nu i-am spus, desigur, că de vină era plictiseala, dar, sincer vorbind, asta gândeam: știam nu numai de la mine, ci și de la frații mei că plictiseala copiilor egoiști putea avea astfel de urmări, priincioase ori fără noimă. I-am arătat că nu trebuia să se gândească la cauza, ci la tâcul

refrenului. Atunci mi-a trecut prin cap că, în pustiul acela, s-ar fi putut sminti, iar eu aş fi putut scăpa de urâtul propriei deznădejdi şi laşităţi doar uitându-mă la el. Poate că de data aceasta chiar îl admiram: dacă se smintea, în viaţa amândurora avea să se petreacă ceva autentic.

— Adică, ce să fac? a zis în cele din urmă, neputincios. I-am spus să se gândească de ce era cine era, dar nu am spus-o de parcă i-aş fi dat o povaţă: neputându-l ajuta în această privinţă, totul rămânea pe seama lui.

— Adică ce să fac, să mă uit în oglindă? a întrebat pe un ton batjocoritor.

Dar nu părea să arate mai despovărat.

— Să mă uit în oglindă?

M-am înfuriat deodată şi m-am gândit că Hogeia nu era în stare să ajungă nicăieri de capul lui. Am vrut să bage de seamă acest lucru, mi-a venit să-i spun în faţă că nu era în stare să gândească nimic fără mine, dar nu am avut îndrăzneala să o fac; i-am spus, apatic, să se uite în oglindă. Nu, nu îndrăzneala îmi lipsea, ci energia. S-a mâniat şi a ieşit, trântind uşa după el şi strigând că eram un netot.

La trei zile după aceea, când am deschis iar discuţia şi am băgat de seamă că voia să aducă vorba despre „ei”, am vrut să merg cu jocul mai departe, deoarece, oricum s-ar fi petrecut lucrurile, faptul că stăruia asupra acestui subiect era dătător de speranţă. I-am spus că „ei” obişnuiau să se uite în oglindă şi că se uitau cu mult mai mult decât o făceau cei de pe aici. Nu numai palatele regilor, ale prinţeselor, ale celor de neam ales, ci şi casele oamenilor de rând erau ticsite cu oglinzi, înrămate cu migală şi atârinate pe pereţi cu grijă; „ei” progresaseră însă în această preocupare nu doar din pricina oglinzilor, ci şi a faptului că stăruiau cu gândul asupra lor înşişi.

— În care preocupare? m-a întrebat el, cu o curiozitate şi o naivitate care m-au uimit.

M-am gândit că punea temei pe tot ce-i spusese eu, cuvânt cu cuvânt, dar apoi a zâmbit:

— Prin urmare, se uită în oglindă de dimineața până seara!

Era pentru prima oară când își bătea joc de țara mea și de ceea ce lăsasem în urmă. Am căutat, întărâtat, o vorbă care să-l rănească și am spus repede, fără să mă gândesc, fără să cred în ceea ce spuneam, că singur omul poate cugeta asupra a ceea ce este el de fapt, dar că Hogeia nu avea curajul să facă așa ceva. Când am văzut că i se strâmba chipul de durere, așa cum îmi dorisem, m-am binedispus.

Această bună dispoziție m-a costat însă scump. Nu pentru că m-ar fi amenințat cu moartea prin otrăvire, ci pentru că, la câteva zile după aceea, mi-a cerut să-i fac dovada acelui curaj despre care pretinsese că nu îl avea. Mai întâi am vrut să iau totul în glumă – puterea omului de a cugeta asupra a ceea ce este el nu era decât o glumă, la fel ca și privitul în oglindă; rostisem vorbele acelea la mânie, ca să-l supăr. Dar nu părea să creadă ceea ce îi spuneam: m-a amenințat că, dacă nu-mi dovedeam curajul, avea să mă osândească micșorându-mi тайн-ул, ori chiar ferecându-mă în odaia mea. Trebuia să cuget la ceea ce eram eu și apoi să aștern totul pe hârtie; avea să vadă, astfel, cum se făcea așa ceva și cât de curajos eram.

Am scris mai întâi câteva pagini în care povesteam frumoasele zile petrecute pe moșia noastră de la Empoli, alături de frații mei, de mama și de bunica dinspre mamă. Nu îmi este prea limpede de ce am ales să scriu despre acest subiect, ca să aflu de ce eram cine eram; poate din pricina dorului după acele minunate zile pierdute; mai mult, după vorbele de prisos pe care le rostisem la mânie, Hogeă mă silise atât de amarnic să trec la treabă, încât mă vedeam nevoit să plăsmuiesc și să aștern pe hârtie niște întâmplări care să sune convingător pentru cel care urma să le citească, străduindu-mă să-l fac să îndrăgească amănuntele, la fel ca și acum. La început însă, Hogeai nu i-au plăcut scrierile mele: erau, chipurile, împrejurări asupra cărora putea cugeta și despre care putea scrie oricine, credea că tocmai asta se petrecea când te uitai, gânditor, în oglindă, ca să nu mai vorbim de faptul că nu așa arăta îndrăzneala despre care zisesem că îi lipsea lui. Mi-a spus același lucru și citind despre namila de urs care îmi ieșise în cale în timpul unei vânători la care mă dusesem cu tata și fratele meu și cu care mi se încrucișaseră privirile, pentru ca apoi să ne măsurăm îndelung, precum și despre simțămintele pe care le încercasem față de dragul nostru vizitiu, care fusese călcat de cai chiar sub ochii noștri, săvârșindu-se apoi în așternutul lui: toți puteau să scrie așa ceva!

I-am răspuns că asta era tot ceea ce făceau oamenii „acolo”, că primele vorbe, pe care le rostisem la supărare, fuseseră prea din cale afară și că nu trebuia să

se aștepte la mai mult de la mine. Dar nu mă asculta; temându-mă să nu fiu zăvorât la mine în odaie, am continuat să-mi aștern plăsmuirile pe hârtie. Astfel, în răstimp de două luni, am adunat laolaltă, cu desfătare și durere, o grămadă de amintiri de soiul acesta – mărunte, dar plăcute – și le-am cercetat în amănunțime. Mi-am închipuit și am rețrăit tot ceea ce trăisem pesemne, bun sau rău, până să cad rob; în cele din urmă, mi-am dat seama că era o îndeletnicire care îmi stârnea bucurie. Acum, Hogeia nu mai trebuia să mă forțeze să scriu; de fiecare dată când spunea că nu asta voia de la mine, treceam la altă amintire, la altă istorisire, pe care plănuisem încă dinainte să o aștern pe hârtie.

După ceva vreme, văzând că și Hogeia îi plăcea să citească ceea ce scriam, am început să pândesc momentul prielnic pentru a-l ademeni și pe el în această îndeletnicire. Spre a-l pregăti, i-am vorbit despre câteva încercări prin care trecusem în copilărie: despre spaima unei nopți albe, care nu se mai sfârșea, despre sentimentul de apropiere pe care îl nutream față de un prieten din tinerețe, alături de care îmi formasem deprinderea de a gândi amândoi același lucru în același timp, despre moartea lui și despre teama mea de a nu fi socotit mort și de a nu fi îngropat de viu odată cu el. Știam că avea să-i placă! La scurtă vreme, am îndrăznit să-i povestesc despre unul dintre visele mele: trupul mi se desprindea de mine, cădea la învoială cu un seamăn de-al meu al cărui chip nu se zărea în beznă și amândoi se uneau împotriva mea. Hogeia mi-a spus, la rândul lui, că auzise din nou în ultimele zile, mai pătrunzător decât înainte, refrenul acela caraghios. Văzând că era impresionat de vis, așa cum îmi dorisem, i-am spus stăruitor că trebuia să încerce și el să scrie. Așa ar fi scăpat de așteptarea care nu se mai sfârșea și ar fi descoperit, totodată, adevăratul hotar care îl despărțea de nerozii lui. Îl mai

chemau din vreme în vreme la Serai, dar nu se petre-
cuse nici o schimbare dătătoare de speranță. La început
a făcut oarecari mofturi, dar când am stăruit mi-a spus,
curios și sfios, că avea să încerce. Ba chiar a făcut o glumă,
temându-se să nu pară vrednic de luat în răs: oare așa
cum scriam împreună aveam să ne privim și în oglindă?

Când vorbea despre „a scrie împreună” nu-i trecea
prin minte că avea să-și dorească să stea la aceeași masă
cu mine. Când a început să scrie, socoteam că aveam să
mă întorc la trândava libertate a robului leneș; după câte
se pare, m-am înșelat. A spus că trebuia să ne așezăm
la cele două capete ale mesei și să scriem stând față în
față: numai așa puteau lucra cum se cuvine mințile noas-
tre care, confruntate cu asemenea subiecte primejdioase,
ar fi preferat să lânzezească, numai astfel ne puteam oferi
unul altuia simțământul muncii și al rânduiei. Dar știam
că toate acestea nu erau decât niște șiretlicuri: îi era teamă
să rămână singur, să se simtă singur când cugeta. Am
priceput asta și după faptul că, atunci când s-a trezit cu
foaia albă de hârtie în față, a început să mormăie în barbă,
astfel încât să-l aud eu: aștepta să încuviințez eu mai
întâi ceea ce voia să scrie. După ce a mâzgălit câteva
rânduri, a început să-mi arate ceea ce plămădisese, cu o
lipsă de trufie și o neliniște care te duceau cu gândul la
un soi de supunere copilărească: oare lucrurile acelea
erau demne de a fi așternute pe hârtie? Desigur că încu-
viințam.

Astfel, în răstimp de două luni, am aflat despre viața
lui cât nu izbutisem să aflu în unsprezece ani. Locuise
cu familia lui la Edirne, unde aveam să ne ducem, peste
ani, cu Padișahul. Tătâne-său se săvârșise din viață foarte
de timpuriu și ba își amintea, ba nu își amintea de chi-
pul lui. Maică-sa era o femeie destoinică. Se mai mări-
tase o dată după aceea. De la primul bărbat avea doi
copii, o fată și un băiat. De la cel de-al doilea, patru

băieți. Bărbatul din urmă era plăpumar. Desigur că Hogeă fusese cel mai împătimit de carte dintre frați. Am aflat, de asemenea, că fusese cel mai deștept, cel mai iscusit, cel mai muncitor și cel mai voinic dintre ei; tot el fusese și cel mai cinstit. Afară de soră, vorbea cu silă despre frații săi, dar nu era foarte sigur că lucrurile acelea merituau să fie așternute în scris. L-am încurajat să continue, poate și pentru că simțeam, încă de pe atunci, că aveam să-mi însușesc mai apoi felul lui de a fi și povestea vieții lui. În limbajul pe care îl folosea și în purtările lui era un nu-știu-ce care îmi plăcea și pe care doream să îl aflu. Trebuie să iubești viața pe care ți-ai ales-o, până într-atât încât să te porți, mai apoi, ca și cum ar fi propria ta viață; iar eu chiar o iubesc. Gândeă, desigur, că toți frații lui erau niște nerozi; nu-l căutau decât ca să-i ceară bani; el se dăruise însă studiului. Fusese primit la școala coranică de pe lângă Moscheea Selimiye¹, dar, când să o sfârșească, căzuse pradă unei cleveteli. Nu a mai revenit la această pricină, după cum nu a vorbit deloc despre femei. La început a scris că, odată, fusese pe cale să se însoare, dar mai apoi a rupt mânios ceea ce scrisese. În noaptea aceea se cernea o ploaie urâcioasă. Era prima dintre acele nopți înspăimântătoare pe care aveam să le trăiesc în mai multe rânduri, mai târziu. M-a copleșit cu ocări și, după ce a spus că nimic din ceea ce așternuse pe hârtie nu era adevărat, s-a chinuit să rescrie tot; cum îmi ceruse să stau, la rândul meu, în fața lui și să scriu, am petrecut două zile fără să pun geană pe geană.

1. Moschee ridicată la Edirne în perioada 1568-1574 de către celebrul Mimar Sinan, la comanda sultanului Selim al II-lea (1566-1574). Constituia, inițial, partea centrală a unui complex arhitectonic (tr. *külliye*), care mai cuprindea o școală coranică (tr. *medrese*), o școală de băieți, o *muvaqqithane* și o „bolniță” (tr. *dar-üş-şifa*) – în termenii actuali, spital.

Nu se mai uita de-acum la ceea ce scriam eu; stăteam la celălalt capăt al mesei și îl urmăream cu coada ochiului în vreme ce rescria aceleași lucruri, fără să-mi mai siluiesc puterea plăsmuirii.

După câteva zile a prins să scrie, dimineată de dimineată, pe hârtiile acelea scumpe și albe aduse din Orient, „De ce sunt cine sunt?”; îi era însă cu neputință să aștearnă altceva sub acest titlu, dincolo de faptul că se întreba de ce erau ceilalți atât de mișei și de proști. Am aflat totuși că după moartea mamei lui fusese nedreptățit, că, folosindu-se de banii cu care se alesese, venise la Istanbul, că se aciuse la un moment dat într-un lăcaș de derviși, dar că, văzând cât de mârșavi și de mincinoși erau cei de acolo, îi lăsase în plata Domnului. Am vrut să-l fac să-mi povestească mai pe larg pățania cu lăcașul de derviși: mă gândeam că faptul de a fi scăpat de cei oploșiți acolo, de a se fi putut descătușa de ei fusese, pentru el, o adevărată izbândă. Când i-am spus asta, s-a mâniat și mi-a spus că îl îngrijora faptul că m-aș fi putut folosi, într-o bună zi, de amănuntele murdare pentru a-i face rău; la drept vorbind, ceea ce aflasem până atunci era chiar prea mult, iar faptul că îmi doream să deslușesc asemenea amănunte – a folosit aici unul dintre cuvintele acelea cu trimiteri trupești care erau socotite nedelicate – îi deștepta bănuieli. Apoi a povestit îndelung despre sora lui, Semra, despre bunătatea ei și despre răutatea bărbatului ei; mi-a vorbit despre tristețea pe care o încerca pentru că nu o mai văzuse de ani de zile, dar cum mă arătam interesat de acest subiect, a intrat la idei și a trecut la altceva. Tocmai îmi istorisea cum, după ce își dăduse ultimii bani pe cărți, nu făcuse altceva decât să citească vreme îndelungată, cum, mai apoi, găsisese pe ici, pe colo, mici slujbe de conțopist, numai că oamenii cu care avea de-a face erau niște neobrazăți, când și-a amintit de Sadık Pașa, a cărui moarte ne fusese vestită cu puțin timp în

urmă de la Erzurum. Pe vremea aceea îl cunoscuse pe Sadık Paşa, căruia îi atrăsese îndată luarea-aminte prin setea lui de cunoaştere; el îi aflase rostul acela de dascăl la şcoala de băieţi, dar, de fapt, era un nerod.

La sfârşitul acelei luni de trudă a fost cuprins, într-o noapte, de părere de rău şi a rupt tot ceea ce scrisese. Din pricina aceasta nu mă tem deloc să mă las purtat de amănunte care îmi sunt dragi în vreme ce refac acum, din amintire, ceea ce înşirase el – şi, astfel, propriul meu trecut –, punând temei pe forţa plăsmuirii mele. Însufleţit de un ultim elan, a mângălit câte ceva despre cei pe care îi categorisea prin titlul „Nerozi pe care i-am cunoscut îndeaproape”, dar apoi iar s-a înfuriat: paginile acelea scrise nu-l duseseră nicăieri. Nu aflase nimic nou; nici acum nu ştia de ce era „eu”. Îl trăsesem pe sfoară şi îl îmboldisem să se gândească iar, zadarnic, la toate acele împrejurări de care nu mai voia să-şi amintească. Avea să mă pedepsească!

Nu ştiu de ce era urmărit, în zilele acelea, de cuvântul „pedeapsă”, care mă ducea cu gândul la primele zile petrecute alături de el. Uneori îmi trecea prin minte că eu îl încurajasem să meargă pe calea aceea, pentru că nu eram decât un laş preaplecător, care nu ieşea din vorba altora. Cu toate acestea, când a pomenit pentru prima oară de pedeapsă, am hotărât să mă pun pe picioarele dindărăt. Când Hogeï i s-a urât de-a binelea să-şi mai amintească de ceva, a pornit să umble prin casă încolo şi îndoace. După aceea a venit iar la mine şi mi-a spus că trebuia să aşternem pe hârtie ceea ce era adevărata gândire: omul putea să pătrundă în propria gândire, să o privească şi să îi contemple miezul, întocmai aşa cum îşi contempla înfăţişarea când se privea în oglindă.

Ideea strălucită pe care o sugera această comparaţie a trezit emoţie şi în mine. Ne-am aşezat îndată la cele două capete ale mesei. De data aceasta, am scris şi eu

în partea de sus a paginii, chiar dacă pe jumătate în zeflema, „De ce sunt cine sunt?”. Pentru că mi-a venit pe dată în minte ceea ce s-ar putea numi „însușirea personalității mele”, am început să aștern pe hârtie o amin-tire din copilărie care privea sfioșenia mea. Când am citit cele scrise de Hoge, care se plângea din nou de răutatea celorlalți, mi-a venit o altă idee, pe care atunci am socotit-o însemnată, și am spus că Hoge trebuia să-și pună pe hârtie și propriile fărădelegi. Atunci, pen-tru că citise ceea ce notasem eu, mi-a spus că nu era laș. M-am întâlnit cu el: nu, nu era laș, dar, așa cum se petreceau lucrurile cu toată lumea, în el stăruiau niște laturi întunecate, iar dacă își îndrepta atenția asupra lor, avea să dea de urma adevăratului său sine. Eu așa făceam, iar el voia să fie ca mine; când i-am spus că simțeam acest ultim lucru, s-a înfuriat, dar s-a stăpânit și mi-a spus, căznindu-se să păstreze măsura, că răi erau cei-lalți – desigur, nu toți! –, dar, cum cei mai mulți dintre ei erau niște neisprăviți și niște inși cu apucături urâte, toate se petreceau anapoda. L-am contrazis, spunându-i că avea laturi rele, foarte rele, și că trebuia să știe și el lucrul acesta. Am adăugat cu neobrăzare că el era mai rău decât mine.

Așa au început acele zile ale răului – vrednice de răs și înspăimântătoare. Mă lega de scaun și mă proptea la masă, după care se așeza în fața mea și îmi poruncea să scriu ceea ce dorea el, dar nici el nu mai știa ce putea să însemne asta. Dincolo de comparația aceea – omul trebuia să observe, gândind, ceea ce se afla înlăuntrul propriului creier, așa cum își observa în oglindă propria înfățișare –, nu mai avea nici o idee. Eu aș fi știut, chi-purile, cum se înfăptuia acest lucru, dar îi tăinuiam ceea ce știam. În vreme ce Hoge stătea așezat în fața mea și aștepta să aștern pe hârtie taina cu pricina, eu umpleam paginile pe care le aveam înaintea cu istorii trase de păr

privitoare la răutatea mea: scriam cu nesaț, umflând totul nemăsurat, despre micile furtișaguri din copilărie, despre minciunile născute din invidie, despre urzelile pline de șiretenie prin care mă străduiam să mă fac mai iubit decât frații mei, despre vinovățiile trupești ale tinereții. După ce le citea curios, cu o desfătare și o teamă care îmi stârneau uimire, Hoge se înfură și mai abitor pe mine, devenea și mai nemilos, arătând că pierduse simțul măsurii. Poate că se răzvrătea din pricină că nu mai putea îndura urâciunea aceluia trecut pe care simțea că avea să pună stăpânire cândva, începuse, pur și simplu, să mă lovească. După ce citea despre vreunul dintre păcatele mele, îmi trăgea câte un pumn în spate, pe jumătate în glumă, pe jumătate furios, spunându-mi „nenorocitul!"; uneori se întâmpla să nu se mai poată înfrâna și să mă ia la palme. Poate că o făcea doar de plictiseală, pentru că oamenii de la Serai îl căutau tot mai rar și pentru că se convinsese singur că, dincolo de mine și de el, nimic altceva nu era demn de interes. Dar, pe măsură ce se cufunda în faptele mele rele și îmi sporea pedepsele mărunte, copilărești, eram cuprins de un straniu simțământ de încredere: începusem să mă gândesc că era pentru prima oară când îl luam în stăpânirea mea.

Odată, când mă bătuse zdravăn, am băgat de seamă că îi era milă de mine. Era un simțământ neplăcut, amestecat cu dezgustul pe care îl încerci fața de cineva în care nu vezi nicidecum egalul tău; pricepeam că așa se petreceau lucrurile după felul în care se uita la mine, fără să-i mai fie scârbă.

— Nu mai scriem nimic! a zis el. Nu vreau să mai scrii nimic! s-a îndreptat după aceea, pentru că de săptămâni de zile el nu făcea altceva decât să se uite cum îmi așterneam eu pe hârtie faptele rele.

A spus că trebuia să ieșim din casă, unde ne cufundaserăm, treptat, într-o melancolie din ce în ce mai grea,

și să plecăm într-o călătorie – poate la Gebze. Avea să se întoarcă iar la cercetările lui de astronomie; se gândea, totodată, să scrie un tratat mai serios despre viața furnicilor. M-am speriat văzând că era pe cale să-și piardă cu totul prețuirea față de mine și, ca să-i păstrez interesul treaz, am mai plăsmuit o istorie care mă înjosea în chipul cel mai cumplit. După ce a citit cu patimă și plăcere ceea ce scrisesem, nici măcar nu s-a mai înfuriat; simțeam doar că se întreba cum de puteam îndura să fiu atât de rău. Poate că, pe atunci, mai consimțea să rămână el însuși până la capăt. Știa, desigur, că în toate acestea stăruia o urmă de joc. În ziua aceea am vorbit cu el ca un saltimbanc de la Serai, care știe că nu este tratat cu cinstea cuvenită; m-am căznit să-i ațâț curiozitatea, care sporea tot mai mult: ce avea de pierdut dacă, înainte de a pleca la Gebze, așternea pe hârtie, pentru ultima oară, câte ceva despre faptele lui rele, pentru a putea pricepe de ce eu eram așa cum eram?! În plus, nu era nevoie ca mărturisirile lui să fie adevărate, sau cineva să creadă în ceea ce scria el. Dacă făcea acest lucru avea să priceapă ce fel de oameni eram – eu și cei asemenea mie: era o formă de cunoaștere care i-ar fi putut folosi, într-o bună zi, la îndeletnicirile lui. În cele din urmă, nemaiputând să se împotrivească propriei curiozități și flecăreliei mele, a spus că avea să încerce a doua zi. N-a uitat, desigur, să adauge că nu făcea asta pentru că se lăsa înduplecat de jocurile mele de nerod, ci pentru că dorea el însuși acest lucru.

Ziua următoare a fost cea mai veselă zi din viața mea de rob. Nu m-a mai legat de scaun, dar mi-am petrecut întreaga zi așezat în fața lui, pentru a vedea cum devenea, încetul cu încetul, un alt om. La început credea atât de mult în ceea ce făcea, încât a avut chiar tăria să scrie pe hârtie titlul acela caraghios: „De ce sunt cine sunt?” Apoi și-a luat un aer încrezător, de copil ușor pus pe

șotii, care dibăcește o ghidușie; vedeam, cu coada ochiului, că încă se afla în lumea lui plină de siguranță. Dar încrederea aceea amăgitoare n-a durat peste măsură, după cum n-a durat nici simțământul prefăcut de vinovăție pe care îl arăta, cu gândul la mine. În scurtă vreme, aerul batjocoritor s-a preschimbat în neliniște, iar jocul, în adevăr: Hogeia era uimitor de înspăimântat de ideea de a se preface că se învinovățește pe sine, chiar dacă la mijloc nu era decât o prefăcătorie. A înnegrit îndată ceea ce scrisese, fără să-mi arate despre ce era vorba. Dar a continuat, cred, să scrie pentru că, pe de o parte, în el se cuibărise curiozitatea, iar pe de altă parte se rușina de mine. Or, dacă ar fi făcut ceea ce îi venise în minte prima oară – să se ridice de la masă și să plece –, ar fi scăpat poate fără să-și strice tihna.

L-am văzut, în orele următoare, cum își dădea treptat drumul: scria ceva care îl învinuia, apoi rupea ceea ce scrisese, fără să-mi arate hârtia, și iar o lua de la capăt, pierzând de fiecare dată încă ceva din încrederea și respectul de sine, dar nutrind speranța de a regăsi ceea ce pierduse. Până la lăsarea întunericului nu izbutisem să văd nici măcar un cuvânt din mărturisirile acelea vinovate, pe care ar fi urmat, chipurile, să mi le arate – nici una din însemnările pe care tânjeam să le citesc: toate fuseseră rupte și aruncate, iar Hogeia era sfârșit. Când a strigat la mine, însoțindu-și vorbele cu sudălmii, că toată povestea aceea nu era decât un joc murdar de-al ghiaurilor, încrederea pe care o avea în sine se sleise atât de mult, încât i-am răspuns cu nerușinare că nu trebuia să se amărăscă prea tare și că avea să se deprindă cu ideea răului. A șters-o de acasă, poate pentru că nu-mi mai putea îndura privirile, și s-a întors noaptea târziu; am priceput, după miros, că se dusesse, așa cum bănuiam, la casa aceea, să se culce cu femeii de nimic.

A doua zi după-amiază i-am spus, ca să-l îmboldesc să meargă mai departe, că era îndeajuns de puternic pentru a nu fi rănit de asemenea jocuri. În plus, nu ne îndeletniceam cu lucrul acela ca să ne treacă vremea în vreun fel, ci ca să învățăm ceva, iar la capătul a ceea ce făceam se afla înțelegerea pricinii pentru care cei pe care el îi numea nerozi erau așa cum erau. Nu era oare destul de ademenitor faptul că urma să ne cunoaștem până la capăt? Am susținut că omul sfârșește prin a fi cuprins de vraja celui pe care ajunge să îl cunoască până în cel mai mic amănunt, tot așa cum ajunge să îndrăgească un vis înfricoșător.

S-a așezat iar la masă, împins nu atât de vorbele mele, pe care le lua tot atât de în serios ca pe giumbușlucurile unui pitic de la Serai, cât de încrederea pe care i-o insufla lumina zilei. Când s-a ridicat seara de la masă, avea mai puțină siguranță de sine ca în ziua dinainte. Când am băgat de seamă că iar se dusesse noaptea la femei, mi s-a făcut milă de el.

Se așeza, așadar, la masă în fiecare dimineată, socotind că avea să biruie fărădelegile pe care urma să le aștearnă pe hârtie în ziua aceea și nutrind speranța că avea să redobândească ceea ce pierduse cu o zi înainte, pentru a se ridica apoi, seara, lăsând acolo puținul care îi mai rămăsese. Deoarece acum se disprețuia pe sine, nu mă mai disprețuia pe mine; mă gândeam că, în cele din urmă, aflasem sentimentul de egalitate despre care socotisem, în mod greșit, că exista între noi în primele zile petrecute alături de el; eram foarte mulțumit. Îmi spusese chiar că nu trebuia să mă mai așez la celălalt capăt al mesei, pentru că îl stingheream; și acesta era un semn bun, dar mânia pe care o strânsesem în mine ani de-a rândul sfârșise prin a rupe zăgazurile din pricina emoției. Voiam să mă răzbun, să trec la atac; la fel ca el, întrecusem măsura: mi se părea că dacă îl împingeam

să se mai îndoiască puțin de sine, dacă ajungeam să citesc câte ceva din mărturisirile acelea pe care le ferea cu grijă de mine și dacă îl înjoseam cu băgare de seamă, nu mai eram eu robul, nu mai eram eu omul rău din casă, ci el. Existau, la drept vorbind, semne în această privință: simțeam, din când în când, că voia să-și dea seama dacă îmi băteam sau nu joc de el; la fel ca toți oamenii slabi, cărora le este cu neputință să aibă încredere în ei înșiși, începuse să aștepte încuviințarea mea; acum îmi cerea mai des părerea cu privire la felurite subiecte mărunte ale vieții de zi cu zi: oare îi stăteau bine veșmintele pe el, oare răspunsul pe care i-l dăduse nu știu cui era cum se cuvine, găseam oare că scrisul lui era frumos, ce gândeam? Ca să nu-l cuprindă disperarea și să nu lase jocul deoparte, mă ponegream uneori singur, așa încât să se simtă ușurat. Se uita la mine cu privirea aceea care spunea „tu, tu...”, dar acum nu îmi mai trăgea pumni; eram sigur că socotea că merita chiar el un pumn.

Eram foarte curios să știu ce cuprindeau mărturisirile care-i deschiseseră calea unui asemenea dispreț de sine. Cum în zilele acelea mă deprinsesem să îl înjolesc, chiar dacă o făceam în sinea mea, mă gândeam că o parte dintre mărturisiri se alcătuiau din fărădelegi obișnuite, neconvingătoare. Acum, când încerc să-mi închipui în amănunt câteva dintre spovedaniile acelea, din care nu am izbutit să citesc nici un rând, spre a-mi face trecutul demn de crezare, nu izbutesc deloc să aflu răutatea care i s-ar putea potrivi Hogeii, astfel încât să nu vatăm echilibrul istoriei mele și al vieții pe care mi-am plăsmuit-o. Pot însă presupune că un om aflat în împrejurarea mea ajunge să-și redobândească încrederea în sine: trebuie să spun că l-am îmboldit pe Hogeia să facă o descoperire, fără a-l lăsa să-și dea seama de acest lucru, și că am scos la lumină, chiar dacă nu în chip foarte lămurit, foarte limpede, punctele lui slabe, la fel ca și pe ale celor

ca el. Mă gândeam, în orice caz, că nu era departe ziua în care aveam să pot citi nu numai în sufletul lui, ci și în sufletele celorlalți: aveam să-i dovedesc și să-i nimesc pe cei răi! Cred că cititorii istoriei mele au priceput, de-acum, că și eu am învățat de la Hoge tot atât de mult cât a învățat și el de la mine! Poate că acum gândesc astfel pentru că omul caută în mai mare măsură, la bătrânețe, simetria, chiar și în istorisiri. Trebuie să fi fost copleșit de simțirea urii pe care o adunasem în mine vreme de ani și ani. După ce aveam să-l înjosesc de-a binelea pe Hoge, aveam să-l silesc să-mi recunoască superioritatea sau, cel puțin, libertatea, pentru ca apoi să-i cer, cu nerușinare, sinetul de slobozire din robie. Visam că avea să mă dezlege fără să crâcnească și mă gândeam la amănuntele cărților pe care urma să le scriu, despre aventurile mele și despre turci, după întoarcerea în țară.

Cu câtă ușurință puteam rătăci dreapta cale! Vestea pe care mi-a adus-o într-o dimineață a schimbat, dintr-odată, totul. În oraș se ivise ciuma! La început nu l-am crezut, pentru că vorbea de parcă nu s-ar fi referit la Istanbul, ci la un alt oraș, îndepărtat; l-am întrebat cum de aflate vestea și i-am cerut amănunte. Băgaseră de seamă că numărul morților prinsese să sporească pe nepusă masă și pricepuseră că la mijloc se afla o molimă. M-am gândit că, poate, nu era vorba de ciumă și am întrebat care erau semnele bolii. Hoge a râs – nu trebuia să-mi fac griji, căci, dacă mă molipseam, urma să-mi dau seama de ceea ce se petrecea fără să mă mai încerce vreo îndoială: fiecare avea înaintea, pentru a pricepe, cele trei zile de arșiță ale bolii. Unora le apăreau umflături sub urechi, sub brațe ori pe burtă, buboaie în vintre, pentru ca apoi să fie copleșiți de fierbințeală; alteori, rănila plesneau, se întâmpla să li se ridice sângele din plămâni și să îi podidească pe gură, dar erau și unii care mureau tușind

ca bolnavii de oftică. A adăugat că din fiecare mahala pieriseră câte patru-cinci inși. Am întrebat, cu răsuflarea tăiată, cum stăteau lucrurile în mahalaua noastră: nu auzisem oare că maistrul-zidar care se lua la harță cu toată suflarea, pe motiv că îi mâncau copiii merele din grădină ori că îi intrau în ogradă, prin gard, orătăniile altora dăduse ochii peste cap cu o săptămână în urmă, urlând, mistuit de febră? De curând, toată lumea pricepuse că se stinsese de ciumă.

Cu toate acestea, nu voiam să-l cred: totul, afară, era atât de obișnuit, oamenii care treceau prin fața ferestrei erau atât de liniștiți, încât aveam parcă nevoie de cineva cu care să împărtășesc neliniștea legată de ciumă, pentru a putea crede în ea. A doua zi dimineată, când Hogeas-a dus la școală, am zbughit-o pe stradă. I-am căutat pe italienii turciți pe care apucasem să îi cunosc de-a lungul celor unsprezece ani. Unul dintre ei, pe numele său nou Mustafa Reis, se dusesese la șantierul naval; celălalt, Osman Efendi, nu m-a primit înăuntru, deși i-am bătut amarnic în ușa, gata-gata s-o dobor cu pumnii – și-a pus sluga să-mi spună că nu era acasă, dar mai apoi s-a îndurat și a strigat după mine. Cum se făcea că mai întrebam dacă molima era adevărată ori ba, chiar nu băgasem de seamă sicriele care erau purtate la groapă? Apoi mi-a spus că mă speriasem – văzuse asta după fața mea! – pentru că mă încăpățânam să rămân creștin! M-a dojenit: cel care voia să fie fericit aici trebuia să se turcească; dar nici nu mi-a strâns mâna, nici nu m-a atins înainte de a se fereca iar în întunericul umed al casei sale. Era vremea rugăciunii și, văzând mulțimile adunate prin curțile moscheilor, m-a cuprins spaima și m-am întors degrabă acasă. Eram stăpânit de acea stare de prostie și de buimăceală care se cuibărește în om în clipele de urgie. Părea că îmi uitasem până și trecutul, că memoria mea își pierduse culoarea, eram ca damblagit. Când

am văzut, la noi în mahala, niște oameni împovărați de un sicriu, mi-am pierdut cumpătul de-a binelea.

Hogea se întorsese de la școală și am simțit că se bucura văzând în ce hal eram. Băgam de seamă că, socotindu-mă laș, îi sporea încrederea în el, iar asta mă scootea din fire. Am vrut să se lepede de zadarnica trufie a neînfricării: mi-am dezvăluit toate cunoștințele medicale și literare, în strădania de a-mi pune la încercare starea de tulburare; am povestit despre molimele de ciumă pe care mi le aminteam din cărțile lui Hippocrate, Tucidide și Boccaccio, am spus că se socotea că boala era molip-sitoare, dar vorbele mele n-au avut altă urmare în afară de aceea că au abătut asupra mea și mai mult dispreț: nu se temea, chipurile, de ciumă, pentru că boala era voința lui Dumnezeu, iar dacă era să mori, mureai și gata; de aceea, nu folosea la nimic dacă te închideai în casă sau dacă încercai să fugi din Istanbul, așa cum băiguiam eu, ca un laș ce eram. Dacă așa îți era scris, moartea venea și te afla oriunde te găseai. De ce mă temeam? Oare din pricina răutăților pe care le așternusem pe hârtie zile de-a rândul? Când a spus asta, a zâmbit; ochii îi luceau, plini de nădejde.

N-am izbutit să-mi dau seama, până la vremea când ne-am rătăcit unul de altul, dacă Hogea credea ori ba în ceea ce spunea. Mă înspăimântase o clipă cutezanța lui, dar mai apoi, când mi-au venit în minte lucrurile despre care vorbeam, jocurile înfricoșătoare pe care le jucam în timp ce ședeam la masă, m-a cuprins, deopotrivă, neliniștea. Făcea ce făcea și revenea mereu la fără-delegile pe care le așternuserăm pe hârtie, stând față în față, stăruind cu oarece semeție asupra aceleiași judecăți care îmi provoca o nemărginită suferință: de vreme ce mă temeam atât de mult de moarte, însemna că nu biruisem nicidecum răutățile pe care lăsam impresia că le așterneam pe hârtie cu îndrăzneală. Curajul pe care îl

vădisem dându-mi la iveală păcatele nu era decât urma-rea unei simple neobrăzări. Or, șovăiala pe care o ară- tase Hogeia în ultimele zile se datora faptului că zăbovea cu băgare de seamă asupra celei mai mărunte fărădelegi pe care o săvârșise, despiciând firul în patru. Acum se simțea despovărat, căci lipsa deplină a oricărei temeri în fața ciumei îi adusese împăcarea și încredințarea că era neîntinat.

Scârbit de această lămurire, în care credeam atunci prostește, am decis să-l înfrunt. I-am spus, plin de nai- vitate, că neînfricarea lui nu izvora din împăcare, ci din faptul că habar nu avea de apropierea morții. I-am spus că ne puteam păzi de ea, că nefericiții atinși de ciumă nu trebuiau atinși, că morții trebuiau cufundați în gropi cu var, că oamenii trebuiau să-și împruțineze atât cât se putea legăturile între ei și că el nu trebuia să se mai ducă pe la școala aceea ticsită de lume.

Ultimele mele vorbe l-au dus cu mintea la niște lucruri mai înspăimântătoare chiar decât ciuma. A doua zi, către prânz, și-a întins mâinile spre mine, spunând că îi dez- mierdase pe toți copiii, rând pe rând; văzând că mă spe- riasem și că nu voiam să mă atingă, s-a apropiat, plin de voie bună, și m-a îmbrățișat; îmi venea să strig, dar, la fel ca în vise, îmi era cu neputință să scot vreun sunet. În ceea ce-l privește, Hogeia îmi spunea, cu acea ironie usturătoare pe care aveam să i-o descopăr cu mult mai târziu, că avea să mă învețe el ce însemna neînfricarea.

Ciuma se răspândea cu repeziciune, dar nu izbuteam să deprind cu nici un chip ceea ce Hogeia numea „neînfricare”. La drept vorbind, nici nu mă mai feream ca în primele zile. Ajunsesem să îmi pierd răbdarea, lâncezind mereu într-o odaie, ca o muiere trândavă, și privind zile întregi pe fereastră. Din vreme în vreme o zbugheam din casă, ieșeam pe stradă, ca un om beat, și încercam să mă obișnuiesc cu boala, uitându-mă la femeile care făceau târguieli, la meseriașii care trudeau prin ateliere, la bărbații care se adunau prin cafenele după ce îi îngropau pe cei apropiați. Poate că m-aș fi învățat întrucâtva cu ea, dacă Hogeia nu s-ar fi luat mereu de mine.

Când venea acasă noaptea, întindea spre mine mâinile cu care spunea că îi atinsese pe oameni de-a lungul întregii zile. Așteptam, fără să mă clintesc din loc. Știti cum se întâmplă când te deștepți din somn și rămâi incremenit, văzând că pe trup îți rățăcește un scorpion... Degetele lui nu aduceau cu ale mele; în vreme ce îmi rățăceau pe trup, Hogeia mă întreba:

— Ți-e frică?

Nu mă clinteam din loc.

— Ți-e frică. De ce ți-e frică?

Uneori îmi venea să îi dau mâna la o parte și să mă bat cu el, dar știam că asta nu ar fi făcut decât să îi sporească mânia.

— Să-ți spun eu de ce ți-e frică! Ți-e frică pentru că ești vinovat. Ți-e frică pentru că te-ai cufundat în păcat

până aici... Ți-e frică pentru că ai mai multă încredere în mine decât am eu în tine.

Spunea, totodată, că trebuia să ne așezăm la cele două capete ale mesei și să scriem ceva. Acum trebuia să scriem, de fapt, de ce fiecare dintre noi era cine era. Dar, în cele din urmă, n-a mai scris decât de ce alții erau așa cum erau. Mi-a arătat pentru prima oară, cu mândrie, ceea ce scrisese. Gândind că, dintr-un motiv sau altul, se aștepta să fiu stingherit de cele citite, nu mi-am putut ascunde sila și i-am spus că se pune în aceeași oală cu nerozii lui și că avea să moară înaintea mea.

Am hotărât, atunci, că vorbele acestea erau arma mea cea mai eficace. I-am amintit de truda lui de zece ani de zile, i-am vorbit despre anii pe care îi risipise cu teoria lui cosmografică, despre felul în care privea bolta cerului – cu ceasurile, primejduindu-și lumina ochilor –, despre zilele în care nu scotea nasul din cărți. De data aceasta, l-am încolțit: i-am arătat cât de lipsit de judecată era să mori în van, atâta vreme cât puteai rămâne în viață, ferindu-te de urgie. Vorbele pe care le rosteam nu făceau decât să sporească pedepsele la care eram supus, pe măsură ce sporeau și îndoielile lui. Am simțit atunci că, uitându-se la ceea ce scriam, părea să-și redobândească, fără voie, respectul pierdut față de mine.

Spre a uita de nenorocul abătut asupra mea, umpleam în acele zile pagini întregi cu visele de fericire care mă bântuiau adeseori nu numai noaptea, ci și în răstimpul somnului de la amiază. Odată trezit, așterneam în scris cu mare grijă acele vise în care tâlcul era totuna cu ceea ce se petrecea, folosindu-mă de un limbaj plin de poezie: printre copacii din pădurea aflată în continuarea casei noastre viețuiau oameni ale căror taine doream să le aflăm de ani de zile, iar cel care avea îndrăzneala să pătrundă în întunecimea codrului se putea împrieteni cu ei; umbrele noastre nu se făceau nevăzute odată cu

apusul soarelui și, în vreme ce dormeam tihniți în așternuturile noastre curate și răcoroase, luam la mână, unul câte unul, miile de lucruri mărunte care trebuiau aflate și asupra cărora ne puteam înșela și deveneam, rând pe rând, conștienți de ele fără a ne osteni defel; oamenii ale căror portrete le plăsmuiam în vis nu se mărgineau să rămână niște ființe frumoase, în trei dimensiuni, ci străpungeau ramele tablourilor, pentru a se amesteca printre noi; mama, tata și eu izvodeam niște unelte din oțel, care împlineau, în locul nostru, toate muncile cuvenite în grădina din spatele casei...

Hogea simțea, desigur, că visele mele erau capcane diavolești menite să-l ademenească în bezna cunoașterii aducătoare de moarte, dar, cu toate acestea, mă întreba, știind prea bine că de fiecare dată când făcea acest lucru mai pierdea ceva din încrederea pe care o avea în sine, ce tâlc aveau acele lucruri fără noimă. Chiar visam așa ceva? Am ajuns astfel să trăiesc alături de el, pentru prima oară, ceea ce urma să trăim împreună, peste ani, alături de Padișah: am tras învățăminte cu privire la viitorul nostru, al amândurora, din vise; era limpede că, odată molipsit de această boală, devenea cu neputință să mai fugi de cunoaștere, așa cum se petreceau lucrurile și cu ciuma; nu era greu de spus că Hogea se molipsise, dar, în ciuda acestui fapt, nu avea cum să nu te încerce curiozitatea cu privire la visele lui! Mă asculta, bătându-și joc de mine pe față, dar nu putea stăruii într-atât încât să-mi pună întrebări, pentru că asta i-ar fi rănit mândria; mai mult, vedeam, în timp ce vorbeam, că spusele mele îi stârneau curiozitatea. Frica pe care o încercam față de moarte nu se domolea pe măsură ce băgam de seamă că liniștea pe care o arăta Hogea de când cu izbucnirea ciumei fusese zdruncinată, dar socoteam că, astfel, mă izbăveam de singurătatea spaimei. Desigur că plăteam acest lucru cu chinurile de peste noapte; am înțeles însă

o dată că nu luptasem zadarnic: pe măsură ce își apropia mâinile de mine, îi aminteam Hogeii de faptul că el avea să moară înaintea mea, de neștiința celor cutezători, de scrierile pe care le lăsase nedesăvârșite, de visele mele de fericire, pe care tocmai le citise peste zi.

Dar nu spusele mele au fost picătura care a umplut paharul, ci altceva. Într-o zi a venit acasă tatăl unuia dintre învățăceii lui de la școală. Părea un om cumsecade, care-și vedea de ale lui, și locuia la noi în mahala. Eu mă oploșisem într-un ungher, ca o mătă toropită de-a casei, și ascultam; au sporovăit vreme îndelungată, ba de una, ba de alta. După aceea, oaspetele nostru a scos cărțile pe masă: fata mătușii lui dinspre tată rămăsese văduvă, după ce bărbatul ei căzuse de pe acoperișul pe care îl repara, la sfârșitul verii trecute. Acum avea mai mulți pețitori, dar el se gândise la Hogeia, știind de la lumea din mahala că nu îi trimisese la plimbare pe cei care voiau să îl însoare. Hogeia a reacționat cu grosolănie, într-un fel la care nu mă așteptam: nu voia să se însoare, și chiar dacă ar fi vrut, nu ar fi luat o vădană! La acestea, musafirul nostru i-a adus aminte că profetul Mahomed o luase pe Khadija¹ fără să se uite la văduvia ei, nemai-vorbind că ea fusese prima lui nevastă. Hogeia a zis că auzise de văduva aceea și că nu i-ar fi putut ajunge Sfintei Khadija nici măcar la unghia degetului mare. Atunci vecinul nostru, care avea un nas ciudat, a vrut să-l facă pe Hogeia să simtă că nici de el nu era mare scofală: el nu credea, dar oamenii din mahala ziceau fără ocolișuri că Hogeia era nebun de legat; nimeni nu putea lua de bun faptul că se zgâia la stele, că se juca cu tot soiul de lentile și că zămislea ceasornice ciudate. Oaspetele a adăugat,

1. Khadija bint Khuwaylid sau Khadija al-Kubra (555/565/570-619/623), prima soție a profetului Mahomed. Potrivit tradiției, ea a fost și prima persoană convertită la islam.

cu acea îndârjire a negustorului care ponegrește marfa pe care urmează să o cumpere, că, potrivit celor din mahala, Hogea nu mânca așezat turcește, ci stând la masă, ca păgânii, că după ce irosea pe cărți nenumărate pungi cu parale, le arunca pe jos, călcând în picioare paginile pe care era scris numele Profetului, că, nefiind în stare să-l domolească pe diavolul din el privind cerul ore în șir, lâncezea în pat ziua în amiaza mare și se uita la tavanul murdar, că nu-i plăceau femeile, ci doar flăcăii, că eu eram fratele lui geamăn, că nesocotea postul din luna Ramadan¹ și că din pricina lui fusese trimisă ciuma.

După ce l-a gonit pe musafir, Hogea a avut o izbucnire de furie. Am decis că liniștea care îl stăpânea pentru că împărtășea aceleași simțăminte cu ceilalți – sau pentru că lăsa această impresie – se isprăvise. Pentru a-i da o ultimă lovitură, i-am spus că aceia care nu se temeau de ciumă erau la fel de nerozi ca omul acela. A fost stânjenit, dar mi-a spus că nici el nu se temea de ciumă. Oricum, am tras concluzia că spusese asta din toată inima. Își ieșise din fire peste măsură, nu mai știa ce să facă cu mâinile și repeta stăruitor refrenul acela cu „nerozii”, pe care îl uitase în ultima vreme. După ce s-a lăsat întunericul, a aprins lampa, a pus-o în mijlocul mesei și a dorit să ne așezăm. Trebuia, chipurile, să scriem ceva.

Stăteam față în față, la cele două capete ale mesei, ca niște holtei care-și ghicesc ursita în nopțile nesfârșite de

-
1. Cea de-a noua lună a calendarului islamic, marcată printr-un post diurn foarte strict; postul ritual este rupt, zilnic, la asfințitul soarelui și reluat în zorii zilei următoare. Luna Ramadan este, pentru musulmani, luna sacră prin excelență, deoarece se consideră că în acest răstimp al anului a fost revelat Coranul. Noptile de Ramadan se asociau, în perioada otomană, cu ceremonii, reprezentații teatrale și diverse alte forme de divertisment care antrenau întreaga societate.

iarnă, ca să le mai treacă vremea, și am mâzgălit ceva pe foile albe de hârtie din fața noastră. Socoteam că eram cât se poate de caraghioși. Dimineața, după ce am citit ceea ce scrisese el în chip de vis, am socotit că era chiar mai vrednic de răs decât mine. Își dăduse silința să aștearnă oarece pe hârtie, luându-se după visele mele, numai că visul lui era un vis mincinos, nicicând visat, așa cum se putea judeca după toate cele: noi am fi fost, pasămite, frați! Găsise de cuviință că el trebuia să fie fratele mai mare, iar mie nu-mi mai rămânea altceva de făcut decât să-i ascult cu supușenie vorbele de cărturar. A doua zi dimineață, în vreme ce mâncam, m-a întrebat ce gândeam despre cleveteala celor din mahala, potrivit căreia noi am fi fost frați gemeni. Întrebarea mi-a plăcut, dar nu mi-a mângâiat prea tare orgoliul; n-am răspuns nimic. După două zile m-a trezit în miez de noapte, ca să-mi spună că, de data asta, chiar visase ceea ce așternuse pe hârtie. Poate că era adevărat, dar, oricum, nu l-am luat în seamă.

În noaptea următoare mi-a spus că se temea să nu moară de ciumă. Cum mă plictisise să stau zăvorât în casă, ieșisem, spre seară, pe străzi: într-o grădină, niște copii se cățăraseră în copaci și își lăsaseră încălțările colorate la poalele acestora; femeile gureșe înșirate pe la cozile de la cișmele nu se opreau din sporovăială nici măcar când treceam eu pe lângă ele; piața gemea de mulțimea celor care-și făceau târguielile; unii oameni se uitau cu nesaț la cei care se înghionteau și se băteau, precum și la cei care săreau să-i despartă. Mă străduiam să mă conving pe mine însumi că puterea molimei slăbea, dar când am văzut sicriele care ieșeau unul după altul din Moscheea Beyazit, m-a cuprins descurajarea și m-am întors repede acasă. Pe când intram în odaia mea, m-a strigat Hoge:

— Ia vino să te uiți la asta!

Își desfăcuse bumbii minteanului și îmi arăta o gălcă mică – o pată de culoare roșie – sub buric.

— E plin de insecte peste tot.

M-am dus la el și m-am uitat cu atenție: era o pată mică, roșie, ușor umflată, ca o mușcătură măricică de insectă, dar de ce mi-o arăta mie? Mi-a fost teamă să îmi apropii fața mai tare.

— E o mușcătură de insectă, a zis Hogeia. Asta este, nu crezi?

A atins umflătura cu buricul degetului:

— Sau să fie un purice?

Am tăcut; nu mi-a venit să-i spun că nu mai văzusem o asemenea mușcătură de purice.

Am găsit un pretext ca să stau în grădină până la asfințitul soarelui. Simțeam că nu mai trebuia să rămân în casa aceea, dar nu aveam în minte nici un loc în care m-aș fi putut duce. Pe de altă parte, pata chiar semăna cu o mușcătură de insectă, nu era umflată și întinsă, ca buboiul de ciumă. Ceva mai târziu, mi-a venit însă în minte altceva: mă gândeam, poate și pentru că umblasem prin grădină, unde dădea firul ierbii, că roșeața aceea avea să se întindă, să se deschidă ca o floare și să plesnească în două zile, iar Hogeia avea să moară în chinuri. Îmi spuneam că putea fi și un abces pricinuit de vreo indigestie, dar nu arăta așa, semăna cu o mușcătură de insectă – mă gândeam că avea să îmi vină în minte pe dată despre ce fel de insectă putea fi vorba, era pesemne o insectă mare, de prin ținuturile calde, care umbla noaptea, însă nici vorbă să-mi vină pe limbă numele fantomaticii gângănii.

Când ne-am așezat să cinăm, Hogeia s-a silit să pară vesel, a făcut glume, m-a necăjit, dar asta nu a durat prea mult. La multă vreme după ce ne-am ridicat de la masă, care se petrecuse în tăcere, și după ce se lăsase un întuneric liniștit, fără nici o adiere, Hogeia a zis:

— Mi-e urât. Sunt abătut. Să ne așezăm la masă și să scriem ceva.

Numai așa putea să-și alunge gândurile negre. Dar n-a fost în stare. În vreme ce eu scriam în voie, el stătea fără să facă nimic și se uita la mine cu coada ochiului.

— Ce scrii?

Scrisesem despre nerăbdarea care mă cuprinsese în vreme ce mă întorceam acasă, într-o șaretă, la începutul vacanței, după ce se isprăvisese primul an petrecut la școala de inginerie; i-am citit. Școala și, totodată, colegii îmi erau foarte dragi; i-am citit cum mă gândeam cu dor la ei în vreme ce buchiseam, stând singur, pe malul unei ape, cărțile pe care le luasem cu mine în vacanță. După o scurtă tăcere, Hogeia m-a întrebat deodată în șoaptă, de parcă mi-ar fi dezvăluit o taină:

— Cei de acolo viețuiesc întotdeauna așa, fericiți?

Am crezut că avea să îi pară rău de îndată ce îmi pusese întrebarea, dar continua să se uite la mine, cu o curiozitate copilărească. Am șoptit, la rândul meu:

— Eu eram fericit.

Pe chipul lui s-a ivit o expresie de ușoară invidie, dar în ea nu stăruia nimic înspăimântător. Mi-a spus, plin de sfială, că pe vremea când locuia la Edirne și avea doisprezece ani, se ducea într-o vreme, cu mama și cu sora lui, la bolnița de la Moscheea Beyazit¹, la tatăl maică-sii, care era bolnav de stomac. Dimineata, maică-sa îl lăsa pe celălalt frate, care nu umbla încă în picioare, pe la vecini, îi lua pe Hogeia și pe sora lui, precum și vasul

1. Moscheea Beyazit (Bayezit) de la Edirne făcea parte dintr-un complex arhitectonic asemănător cu cel care includea Moscheea Selimiye; data din 1488, din epoca sultanului Bayezit II Veli (1481-1512). În componența sa intra și o celebră „bolniță”, destinată îndeosebi bolnavilor cu afecțiuni psihice.

cu *muhallebi*¹ pregătit de cu zori, și o lua din loc; străbăteau un drum scurt, dar plăcut, umbrit de plop. Bunicul le spunea povești. Hogeii îi plăceau poveștile, dar pentru că bolnița îi plăcea și mai mult, dădea fuga de lângă ei și se uita la cele ce se aflau în jur. Odată auzise, sub o cupolă mare, în care lumina pătrundea prin luminator, muzica ce se cânta pentru cei bolnavi la cap; era și un susur de apă – susurul unei ape curgătoare; colindase apoi și prin celelalte odăi, în care străluceau orbitor tot soiul de sticle și de vase ciudate, smălțuite; odată rătăcise drumul, începuse să plângă și, până să găsească odaia în care se afla Abdullah Efendi, fusese purtat prin toate încăperile din bolniță; uneori, mama lui plângea, alteori asculta, alături de fată, povestea pe care le-o istorisea bunicul. Apoi, lua vasul gol pe care li-l dădea bunicul și se întorceau acasă, dar înainte de asta, mama le cumpăra halva și le spunea să o mănânce fără să îi vadă nimeni. Aveau un loc al lor, pe malul pârâului, printre plop, în care se așezau toți trei, cu picioarele îndreptate spre apă, și mâncau feriți de ochii lumii.

Când Hogeii s-a oprit din povestit, s-a așternut o tăcere care ne apropia – o tăcere stingheritoare, din pricina unui simțământ de ciudată frățietate. Hogeii a răbdat vreme îndelungată această stare de încordare. Apoi, după ce poarta grea a unei case din apropiere s-a închis pe negândite, cu zgomot, a povestit că atunci simțise pentru prima oară interes pentru știință, din pricina betegilor și a acelor sticle colorate, a vaselor și a balanțelor care le aduceau lecuirea. Dar când se săvârșise din viață bunicul nu se mai putuseră duce la bolniță. Hogeii visase mereu să crească și să meargă acolo singur, dar într-un timp

1. Un fel de budincă, preparată cu lapte, zahăr sau miere și făină de orez.

se revărsase Tunca¹, bolnavii fuseseră scoși din așternuturi, apa murdară și tulbure care umplea odăile nu se retrăsese multă vreme, iar după aceea lăcașul acela minunat rămăsese pradă unui blestemat de glod care duhnea a scârnă și care nu mai putuse fi înlăturat cu anii.

Când Hoge a tăcut din nou, apropierea dintre noi dispăruse. Se ridicase de la masă, vedeam cu coada ochiului cum se preumbla umbra lui prin odaie, apoi a luat lampa aflată în mijlocul mesei și a trecut în spatele meu, așa încât nu îi mai puteam zări nici umbra, nu îl mai puteam zări nici pe el; voiam să mă întorc și să-l privesc, dar nu o puteam face și eram cuprins de neliniște, de parcă așteptam să se petreacă ceva rău. Puțin mai târziu, auzind foșnetul unor veșminte scoase de pe trup, m-am răsucit, înspăimântat. Partea de sus a corpului îi era despuiată; se așezase în fața oglinzii și își cerceta cu băgare de seamă pieptul și pântelecele, luminate de lumina lămpii.

— Doamne, a zis, ce buboi mai e și ăsta? Am tăcut.

— Vino să vezi!

Nu mă puteam mișca din loc, așa încât a strigat:

— Vino, când îți spun!

M-am apropiat cu teamă, ca unul dintre învățăceii aceia ai lui pe care îi stătea în putere să-i pedepsească.

Nu mă apropiasem niciodată atât de mult de trupul lui gol: nu-mi plăcea o asemenea vecinătate. Mai întâi mi-am dorit să cred că de aceea nu mă puteam apropia, dar știam că îmi era teamă de buboi. A priceput și el asta. Or, eu, ca să nu-și dea seama, îmi plecasem capul,

1. Râu care izvorăște din Bulgaria, pentru a pătrunde apoi pe teritoriul Turciei; se varsă în fluviul Marița (tr. Meric, gr. Evros), în apropierea orașului Edirne. Este cel mai însemnat afluent al fluviului amintit.

îmi ațintisem ochii asupra umflăturii, asupra roșeții, de parcă aș fi fost doctor, și mormăiam ceva.

— Ți-e frică, nu-i așa? a zis Hogeia în cele din urmă. Pentru a dovedi că nu mă temeam, îmi înclinasem capul și mai mult.

— Te temi să nu fie un buboi de ciumă!

M-am prefăcut că nu auzisem cuvântul din urmă și tocmai eram pe cale să-i spun că îl mușcase o insectă, că fusese pesemne o insectă ciudată, care mă mușcase și pe mine o dată, mai înainte vreme, dar tot nu îmi venea în minte numele gănganiei.

— Atinge-mă! a zis Hogeia. Cum să pricepi dacă nu mă atingi, atinge-mă!

Văzând că nu îl atingeam, s-a binedispus. Și-a apropiat degetele pe care le plimbase peste umflătură de fața mea. Băgând de seamă că tresăream de scârbă, a slobozit un hohot de râs și m-a luat în târbacă pentru că mă speriam de o simplă mușcătură de insectă, dar veselie asta n-a ținut prea mult.

— Mi-e frică de moarte! a zis repede.

Parcă vorbea despre cu totul altceva; nu era atât rușinat, cât mânios – mânia cuiva asupra căruia s-a abătut o nedreptate.

— Tu nu ai buboaie din astea? Ești sigur? Ia scoate-ți hainele!

Când a stăruit, mi-am scos cămașa, ca un copil care are silă de scaldă. În odaie era cald, fereastra era închisă, dar de undeva se strecura o adiere răcoroasă; nu știu, poate că mi-a stârnit fiori răceala oglinzii. Pentru că îmi era rușine de imaginea mea, am făcut un pas în lături și am ieșit din ramă. De data aceasta vedeam în oglindă, dintr-o parte, chipul Hogeii, al cărui cap se apropiase de trupul meu – capul acela uriaș, despre care toată lumea spunea că aducea cu mine, stătea aplecat peste pieptul meu. Ca să-mi învenineze sufletul, m-am gândit deodată! Or,

eu mă făleam de ani de zile că lucrurile stăteau taman pe dos – că îi dădeam lecții. E de răs că mi-a venit în minte așa ceva, dar m-am gândit, pentru o clipă, că scă-fârliia aia bărboasă care se obrăznicea la lumina lămpii era pe cale să-mi sugă sângele! Îmi plăcuseră, așadar, poveștile de groază pe care le ascultasem în copilărie! În vreme ce mă gândeam la toate aceste lucruri, i-am simțit degetele pe pân-tece; îmi venea să fug, să-i dau cu ceva în cap!

— Tu n-ai, a zis el.

S-a așezat în spatele meu și mi-a cercetat, de aseme-ne, subsuorile, gâtul, dosul urechilor.

— Nici aici n-ai, pe tine nu te-a mușcat insecta.

Și-a pus mâna pe umărul meu și a venit lângă mine. Parcă eram un prieten din copilărie, căruia îi împărtășea necazurile. M-a prins cu degetele de ceafă și m-a tras spre el.

— Vino să ne uităm amândoi în oglindă!

M-am uitat și am văzut încă o dată, la lumina crudă a lămpii, cât de mult semănăm. Mi-am amintit că mă copleșise acest sentiment și când îl zărisem prima oară, în vreme ce așteptam la ușa lui Sadik Pașa. Atunci văzu-sem persoana care trebuia să devin eu; acum mă gân-deam că și el trebuia să fie ca mine. Amândoi eram unul! Lucrul acesta îmi părea un adevăr cum nu se poate mai limpede. Aveam parcă mâinile legate, eram ca paralizat. Dornic să mă eliberez, am făcut o mișcare ca pentru a pricepe că eu eram eu: mi-am trecut repede mâinile prin păr. Dar și el a făcut același lucru; mai mult, o făcea cu măiestrie, fără să strice defel simetria din oglindă. Îmi imita până și privirea, poziția capului, groaza pe care nu înduram să o văd în oglinda de la care nu-mi puteam lua ochii, împins de curiozitatea pe care mi-o trezea spaima. Apoi s-a înveselit, ca un copil care își scoate prietenul din sărite, maimuțărindu-i cuvintele și gesturile. A strigat că

urma să murim împreună! Ce neghiobie, m-am gândit eu. Dar m-am și speriat. A fost cea mai înspăimântătoare noapte petrecută alături de el.

Mai apoi a susținut că se temuse de ciumă de la bun început și că făcuse ceea ce făcuse pentru a mă pune pe mine la încercare. La fel se petrecuseră lucrurile și când îi adusesese Sadik Pașa pe călăi să mă ucidă, precum și atunci când cei din jur ne asemuiseră unul cu altul; mai apoi a pretins că pusese stăpânire pe sufletul meu; așa cum se întâmplase ceva mai devreme, când îmi imita gesturile, știa acum ce gândeam și gândea ce știam eu! Apoi m-a întrebat la ce mă gândeam atunci; nu mă gândeam decât la el, dar i-am spus că nu mă gândeam la nimic, deși nu mă asculta – nu întreba ca să afle, ci doar ca să mă înspăimânte, să se joace cu propria-i spaimă și să mă împărtășesc și eu din ea. Îmi dădeam seama că, pe măsură ce își simțea singurătatea, dorea să facă tot mai mult rău; pe când își trecea mâna peste chipurile noastre, dorind să mă umple de groază cu vraja acelei stranii asemănări, pe când era cuprins de o emoție și o înflăcărare care le întreceau pe ale mele, mă gândeam că voia să săvârșească o ticăloșie. Și, pentru că sufletul lui nu se învoia cu nici un chip să facă rău dintr-odată, îmi spuneam eu, mă ținea priponit în fața oglinzii, strângându-mă de ceafă; nu socoteam însă că gestul lui era pe de-a-ntregul fără noimă, fără ieșire: avea dreptate, și eu îmi doream să spun și să fac ceea ce spunea și făcea el, îl invidiam pentru că era mai ager decât mine și pentru că putea să se joace cu ciuma și cu spaima din adâncurile oglinzii.

Dar, deși socoteam că nu mă temeam atât de tare, că intuiseam lucruri la care nu mă gândisem înainte cu privire la mine, n-am izbutit să mă eliberez cu nici un chip de sentimentul că totul era un joc. Degetele de pe ceafa mea își slăbiseră strânsoarea, dar nu mă dădeam la o parte din fața oglinzii.

— Am ajuns să fiu ca tine, a zis după aceea Hogeia. Acum știu în ce fel te-ai speriat. Eu am devenit tu!

Am înțeles ce spunea, dar am încercat să socotesc profeția aceea, despre care astăzi nu mai am nici o îndoială că era pe jumătate adevărată, drept absurdă și copilărească. A susținut că putea să vadă lumea așa cum o vedeam eu; „ei”, spunea el iar – înțelegea acum, în cele din urmă, cum gândeau, cum simțeau „ei”. A vorbit puțin, desprinzându-și ochii din oglindă și plimbându-și-i peste masa cufundată în semiîntuneric, luminată de lampă, peste pahare, peste scaune, peste celelalte lucruri. A susținut că putea înșira acum amănunte pe care nu le putuse numi înainte, pentru că nu le vedea, dar eu cugetam că se înșela: cuvintele erau aceleași, la fel ca și lucrurile. Singura noutate era teama lui; nici măcar teama – felul lui de a o trăi; dar socoteam că până și felul acesta, pe care nici măcar azi nu l-aș putea descrie, era hărăzit oglinzii – un joc nou. Părea însă că, fără să vrea, lăsa deoparte și acest ultim joc revenind mereu, obsedat, la buboiul acela roșu și întrebând dacă era vorba de o mușcătură de insectă ori dacă nu cumva era semn de ciumă.

La un moment dat mi-a spus că voia să continue totul de acolo de unde rămăsesem eu. Eram însă pe jumătate despuiați și stăteam în fața oglinzii. El urma să îmi ia locul mie, iar eu, lui; pentru asta era de-ajuns să ne schimbăm veșmintele și să-mi las barba să crească, în vreme ce el avea să și-o taie pe-a lui. Acest gând a făcut ca asemănarea noastră din oglindă să fie și mai înfricoșătoare; nervii mi s-au întins peste măsură și am ciulit urechea: în cazul acesta, urma să îl slobod eu pe el; mi-a povestit cu nespus de mult nesaț tot ceea ce urma să facă odată întors în țara mea, după ce avea să îmi ia locul. M-a uimit să constat că îi rămăsese în minte tot ceea ce îi istorisisem despre copilăria și tinerețea mea, până în cel mai mic amănunt, și că din asemenea mărunțișuri

plăsmuise un ținut fantastic, straniu și ireal, după cum îi venise lui bine. Îmi părea că pierdusem controlul asupra vieții mele care, în mâinile lui, era purtată în cu totul altă parte și că nu îmi mai rămânea altceva de făcut decât să privesc de departe ceea ce se petrecea cu mine, de parcă totul ar fi fost un vis. În istoria călătoriei pe care urma să o facă în țara mea, însușindu-și propria-mi identitate, și a vieții pe care urma să o ducă acolo, stăruiau însă o ciudățenie și o simplitate pline de haz, care mă împiedicau să îl cred pe de-a-ntregul. Pe de altă parte, eram uimit de coerența care domnea peste acele amănunte închipuite; îmi venea să spun „prin urmare, s-ar fi putut petrece și asemenea lucruri, aș fi putut trăi și așa”. Atunci am priceput că simțeam, pentru prima oară, un lucru mai profund privitor la viața Hogeii, dar nu păream în stare să numesc acel lucru. Doar că, ascultând uimit ceea ce urma să fac în vechea mea lume, după care tânjisem în toți acești ani, am uitat de teama pe care o sădise în mine ciuma.

Însă nu a durat mult. Hogeia a dorit să știe, mai apoi, ce urma să fac eu după ce aveam să-i iau locul. Faptul că fusesem pus să trăiesc împrejurarea aceea ciudată, străduindu-mă să cred că nu semănăm între noi și că buboiul lui nu era decât o mușcătură de insectă mă adusesese într-o asemenea stare de descurajare, încât nu-mi venea nimic în minte. Când a stăruit, mi-am amintit că năzuisem cândva ca, odată întors în țara mea, să-mi scriu amintirile, așa încât i-am mărturisit-o și lui. Când i-am dezvăluit atunci că poate, într-o bună zi, aveam să aștern pe hârtie întâmplările prin care trecea el, plăsmuind o poveste reușită, m-a înjosit, plin de dezgust. Măcar de l-aș fi cunoscut și eu pe el tot atât cât mă cunoștea el pe mine! M-a dat la o parte și s-a așezat singur în fața oglinzii: avea să-mi ia locul și avea să scrie tot ceea ce urma să se petreacă cu mine! Mai întâi a spus că

buboiul era buboi de ciumă și că aveam să mor. Apoi mi-a descris cum aveam să mă zbat în chinuri înainte de moarte; teama, pentru care nu eram pregătit, căci nu fusesem conștient de ea până atunci, era chiar mai rea decât moartea. În vreme ce îmi spunea cum aveam să mă înăbuș din pricina patimilor bolii, Hogeia plecase din fața oglinzii; când m-am uitat la el, peste puțin timp, stătea lungit în așternutul lui, întins pe jos, în devălmășie, și îmi povestea despre caznele și durerile pe care aveam să le îndur. Mâna i se odihnea pe pânțele și m-am gândit că ceea ce îmi istorisea privea, parcă, și durerea pe care o încerca el acolo. Tocmai atunci m-a strigat, așa că m-am îndreptat spre el cu teamă, dar imediat mi-a părut rău, pentru că a încercat din nou să mă atingă. Continuam să cred, nu știu de ce, că la mijloc se afla o mușcătură de insectă, dar, cu toate astea, îmi era teamă.

Așa s-a scurs întreaga noapte. Încerca să mă molipsească de propria boală și de propria spaimă, răstimp în care nu înceta să repete că eu eram el și el era eu. Mă gândeam că asta se petrecea din pricină că îi plăcea să se desprindă de sine și să se privească din afară, și îmi spuneam mereu, în gând, ca unul care dorește să se deștepte dintr-un vis, că nu era decât un joc. Asta pentru că el însuși rostea cuvântul „joc”. Pe de altă parte însă, asuda din greu, dar nu ca un om care se înăbușă într-o odaie caldă, de teama propriilor cuvinte înăbușitoare, ci ca un bolnav cu trupul atins de un beteșug.

Răsăritul soarelui l-a prins vorbind despre stele și despre moarte, despre profețiile lui mincinoase, despre neghiobia Padișahului și, chiar mai mult, despre nerecunoștința lui, despre nerozii lui dragi, despre „noi” și despre „ei”, despre faptul că își dorea să fie altcineva! Acum nu îl mai ascultam, așa că am ieșit în grădină. În minte îmi stăruiau, nu știu din ce pricină, niște cugetări despre nemurire pe care le citisem într-o carte veche.

Afară nu era nici urmă de freamăt, lăsând la o parte vrăbiile care ciripeau și își schimbau locul cu iuțeală pe ramurile teilor. O neclintire ciudată! M-am gândit la celelalte odăi și la ceilalți ciumați din Istanbul. Dacă se molipsise de ciumă, Hogeia avea să o ducă așa până la moarte, iar dacă nu, până avea să îi dispară gâlca aceea roșie, am chibzuit eu. Simțeam că nu mai puteam zăbovi acolo. Habar nu aveam, intrând în casă, încotro aș fi putut să o apuc, unde aș fi putut să mă ascund. Visam la un loc care să se afle departe de Hogeia și de ciumă. Știam doar, pe când îmi îngrămădeam câteva haine într-o boccea, că locul acela trebuia să fie îndeajuns de aproape ca să pot fugi fără să fiu prins.

Strânsesem, în timp, ceva bănuți, șterpelindu-i Hogeii mărunțișul, dar aveam și niște parale câștigate de mine, de ici, de colo. Înainte de a ieși din casă, am luat banii din locul în care îi dosisem – un ciorap aflat în cufărul cu cărți, pe care acum nu le mai citea deloc. Apoi, îngrijorat fiind, m-am dus în odaia Hogeii; lampa era aprinsă, iar el dormea, scăldat în sudoare. M-a mirat micimea oglinzii, care mă înspăimântase toată noaptea cu asemănarea aceea plină de vrajă, în care nu crezusem niciodată pe de-a-ntregul. Am ieșit în mare grabă din casă, fără să ating nimic, am simțit, în vreme ce pășeam pe străzile pustii ale mahalalei, o boare ușoară de vânt, îmi venea să mă spăl pe mâini, știam încotro mă duceam și eram fericit. Mi-a făcut plăcere să umblu pe străzi în liniștea dimineții, să cobor pantele care duceau spre mare, să mă spăl pe mâini la cișmele și să privesc Cornul de Aur.

Auzisem pentru prima oară de Heybeliada¹ de la un tânăr călugăr care venise de acolo la Istanbul; când mă întâlnisem cu el în Galata, îmi povestise cu însufletire despre frumusețea insulelor. Pesemne că vorbele lui mi

1. A doua ca mărime dintre Insulele Prințului (tr. Adalar sau Kızıl Adalar), situate în Marea Marmara, aproape de Istanbul. Pe vârful muntelui din centrul insulei se afla o mănăstire ortodoxă, ridicată în secolul al XI-lea. Acesteia i se adaugă ultima biserică ortodoxă construită de bizantini înainte de căderea Constantinopolului.

se întipăriseră în minte, de vreme ce, părăsind mahalaua, știam că urma să mă îndrept într-acolo. Barcagiii și pescarii cu care am vorbit pentru a mă duce pe insulă mi-au cerut sume de bani înspăimântătoare și mi s-a strâns inima: „au priceput că sunt fugar, mă gândeam eu, și le vor spune oamenilor trimiși de Hogeia pe urmele mele unde mă ascund!“. Mai pe urmă am ajuns la concluzia că povestea cu banii era felul lor de a-i speria pe creștini, pe care îi disprețuiau pentru că se temeau de ciumă. Pentru a nu atrage prea mult luarea-aminte, m-am învoit cu cel de-al doilea barcaș cu care vorbisem. Nu era un bărbat peste măsură de vânjos și, în loc să tragă la vâsle, tot dădea din gură, înșirând păcatele pentru a căror pedepsire fusese trimisă ciuma. A adăugat, totodată, că nu folosea la nimic să te aciuezi pe insulă ca să fugi de molimă. Mi-am dat seama, în vreme ce vorbea, că și el era la fel de speriat ca și mine. Drumul a durat șase ore.

Abia mai târziu mi-am dat seama ce minunate au fost zilele petrecute pe insulă. Stăteam, pe bani puțini, în casa unui pescar grec care era singur-cuc, mă străduiam să nu mă las văzut și nu aveam stare. Uneori cugețam că Hogeia se săvârșise, pesemne, din viață, alteori mă duceam cu gândul la oamenii pe care avea să-i trimită pe urmele mele. Pe insule erau foarte mulți creștini care, la fel ca și mine, fugiseră de ciumă, dar nu voiam să știe de mine.

Plecăm în fiecare dimineață cu pescarul pe mare și mă întorceam spre seară. Într-o vreme am făcut o pasiune pentru pescuitul crabilor și al homarilor, cu cârligul. Dacă vremea era îndeajuns de rea ca să nu pot merge la pescuit, rătăceam prin împrejurimi și se întâmpla uneori să intru în via mănăstirii, pentru a trage un pui de somn dulce, la umbra viței. Prin apropiere se mai afla și un umbrar priponit de un smochin, iar în zilele senine

de acolo se vedea chiar Sfânta Sofia; mă așezam sub el și mă cufundam în visare cu orele, privind spre Istanbul. Îl văzusem o dată, în reveria mea, pe Hoge, în drum spre insulă, alături de niște delfini care îi întovărășeau barca: le era prieten și îi întreba de mine, prin urmare îmi luase urma. Altă dată, delfinii o însoțeau pe mama: mă dojeneau și mă întrebau de ce întârziaseam. După ce mă trezeam, nădușit din pricina soarelui care îmi cădea pe față, doream să revin la vise și, neputând să o fac, încercam să gândesc: îmi imaginam uneori că Hoge se stinsese, mă gândeam la mortul din casa pustie, părăsită de mine, la cei care veniseră să îi salte trupul, la muțenia înmormântării, la care nu asistase nimeni; apoi chibzuiam la profețiile lui, la lucrurile acelea hazlii pe care le plăsmuia, plin de veselie, dar și la cele pe care le închipuia în silă, cu mânie, la Padișah, precum și la animalele acestuia. Îmi țineau de urât, în aceste visări de peste zi, homarii și crabii în ale căror spinări îmi înfișeau cârligul, pentru a li-l scoate apoi prin pânțele, în vreme ce ei își mișcau alene cleștii.

Încercam să mă conving pe mine însumi că mai devreme sau mai târziu aveam să pot fugi în țara mea. Era destul, pentru asta, să șterpelesc niște bani din casele de pe insulă, care erau lăsate vraște; dar condiția era ca, mai întâi, să-l uit pe Hoge. Căci mă trezeam, pe negândite, atras de vraja întâmplărilor prin care trecusem, de ispita amintirilor; oricum aveam să mă învinuiesc de faptul că îl lăsasem pradă morții pe cel care semăna atât de mult cu mine. Îmi era un dor nebun de el, așa cum îmi este și acum: oare semăna chiar atât de mult cu mine, ca în amintiri, sau mă amăgeam singur? Cugetam apoi că, în cei unsprezece ani, nu îi privisem niciodată chipul pe săturate; or, făcusem adeseori acest lucru! M-am simțit chiar îmboldit, la un moment dat, să mă duc până la Istanbul și să mă mai uit o dată, pentru ultima oară, la trupul lui fără viață. Am ajuns la concluzia că, pentru

a mă putea elibera, trebuia să mă încredințez singur de faptul că asemănarea dintre noi nu era decât o falsă amintire – o amăgire neplăcută, care se cerea uitată – și că trebuia să mă deprind cu o asemenea idee.

Bine că nu am apucat să mă deprind! Pentru că, într-o bună zi, l-am văzut deodată pe Hogeia în fața mea. Visam, culcat în grădina din spatele casei pescarului, cu ochii închiși îndreptați spre soare, când i-am simțit umbra: era în fața mea și zâmbea, dar nu ca unul care câștigase partida, ci, parcă, cu dragoste! Eram stăpânit de o siguranță nemaipomenită – îndeajuns ca să mă sperie. Poate că, în taină, asta și așteptam, căci m-am lăsat imediat copleșit de acel simțământ de vină al robului leneș, al slugii preaplecate. În vreme ce îmi pregăteam bocceaua, nu simțeam deloc ură față de Hogeia – mai degrabă mă disprețuiam pe mine. El a plătit și datoria pe care o aveam la pescar. Luase cu sine doi oameni, veniseră cu o barcă cu două vâsle, așa că ne-am întors repede. Înainte de a se întuneca, eram acasă: îmi fusese dor, pare-se, de mirosul care domnea aici. În ceea ce privește oglinda, aceasta fusese dată jos de pe perete.

A doua zi dimineață, Hogeia m-a chemat la el și mi-a spus că eram peste măsură de vinovat, nu numai pentru că fugisem – ardea, mai cu seamă, de dorința de a mă pedepsi deoarece îl părăsisem pe patul de moarte, socotind că mușcătura de insectă era un buboi de ciumă, dar nu era vreme de asta. Mi-a istorisit că, în urmă cu o săptămână, Padișahul îl chemase în sfârșit la el și îl întrebase când avea să se stingă molima, câte suflete avea să mai răpească și dacă se afla sau nu în primejdie. Hogeia, care era foarte emoționat, îi dăduse răspunsuri nelămurite, nefiind pregătit pentru așa ceva, și îi ceruse un răgaz, spunându-i că trebuia să lucreze cu stelele. Se întorsese acasă nebun de bucurie, dar nu se putuse decide cum să profite de interesul pe care i-l arăta Padișahul. Așa că hotărâse să mă aducă acasă.

Știa de multă vreme că mă aflu pe insulă; după ce fugisem îl prinsese o răceală, la trei zile după aceea pornise în căutarea mea, îmi dăduse de urmă vorbind cu pescarii, iar când își slăbise întrucâtva băierile pungii, barcagiul acela limbut îi spusese că mă dusesese la Heybeliada. Știind că nu puteam fugi în altă parte, în afară de insule, Hoge nu venise după mine. Când mi-a spus că cea ultimă legătură pe care o statornicise cu Padișahul era cel mai însemnat prilej din viața lui, i-am dat dreptate. Mi-a mărturisit, de asemenea, deschis că avea nevoie de știința mea,

Ne-am așternut imediat pe treabă. Hoge era însuflețit de cea hotărâre a oamenilor care știu ce vor; simțământul lui de siguranță, pe care nu îl mai văzusem înainte la foarte multă lume, îmi plăcea. Știind că avea să fie chemat din nou a doua zi, am decis să câștigăm timp. Principiul asupra căruia am căzut îndată la învoială era să nu-i înfățișăm Padișahului prea multe date, dar să facem în așa fel încât să se adeverească degrabă ceea ce îi înfățișam. Ascuțimea minții lui, care îmi era atât de dragă, îl adusesese fără întârziere pe Hoge la credința că „profeția este un giumbușluc, dar poate fi folosită foarte bine pentru înrâurirea neghiobilor”. În vreme ce asculta ceea ce îi istoriseam eu, Hoge părea să fie de acord că ciuma era o năpastă care nu putea fi silită să dea înapoi decât prin felurite căi de a-ți păzi sănătatea. La fel ca mine, nici el nu tăgăduia legătura pe care o avea Dumnezeu cu urgia, dar socotea că era vorba de o legătură indirectă; prin urmare, puteam și noi, muritorii, să ne suflecăm mânecile și să facem câte ceva, iar faptul acesta n-ar fi avut cum răni mândria lui Dumnezeu. Oare Preasfântul Omar¹ nu îl chemase, la rândul lui, pe

1. Omar Abu-Hafsa bin al-Khattab (581-644), cel de-al doilea calif al islamului.

Abu Ubayda¹ din Siria la Medina, spre a-și feri oastea de ciumă? Pentru a-l apăra pe Padișah de ciumă, Hogeia avea să îi ceară să-și împuțineze, pe cât posibil, legăturile cu ceilalți. Nu se poate spune că nu ne-a trecut prin minte să iscăm spaima de moarte în inima Padișahului, spre a-l sili să se poarte astfel, dar era un lucru primejdios. Sultanul nu era singur, astfel încât să poată fi înspăimântat de o descriere poetică a morții; chiar dacă ar fi fost impresionat de flecăreala Hogeii, era înconjurat de o mulțime de nerozi, care i-ar fi putut spulbera spaima, odată dezvăluită; și apoi, nerozii aceia fără obraz l-ar fi putut învinui în orice clipă pe Hogeia de necredință. De aceea am plăsmuit o poveste, întemeindu-ne pe cunoștințele mele literare.

Ceea ce îl speria cel mai mult pe Hogeia era ideea de a spune precis când anume avea să se sfârșească molima de ciumă. Simțeam că trebuia să ne îndreptăm luarea-aminte spre cifrele care arătau numărul zilnic al morților; când i-am spus asta, n-a fost prea impresionat – avea să ceară, în această privință, sprijinul Padișahului, spre a putea obține datele cuvenite, dar și acest lucru urma să fie tănuț în dosul altei povești. Nu eram atât de încrezător în matematică, dar, pe de altă parte, eram legați de mâini și de picioare.

A doua zi dimineață el s-a dus la Serai, iar eu am purces în inima orașului și a ciumei. Tot mă mai temeam de molimă, ca și înainte, dar învolburarea acțiunii și a vieții, dorința de a pune stăpânire pe lume, fie și numai puțin, mă umpleau de înflăcărare. Era o zi răcoroasă, vântoasă de vară; în vreme ce colindam printre oameni

1. Abu Ubayda bin al-Jarrah, unul dintre „însoțitorii” profetului Mahomed. A fost comandantul unei părți însemnate a armatei musulmane în vremea califului Omar și s-a aflat printre cei desemnați de acesta la succesiunea califatului.

în agonie și printre morți, mă gândeam că de ani de zile nu mai iubisem viața atât de mult. Intram prin curțile moscheilor, notam pe o hârtie numărul sicriilor pe care le vedeam, iar apoi mă străduiam să stabilesc o legătură între ceea ce zărisem cutreierând mahalaua și numărul morților; nu era ușor să tălmăcesc ceea ce vedeam – casele, ființele omenești, gloata, veselia, tristețea, bucuria. Mai mult, ochii mei se opreau, cu o lăcomie ciudată, doar asupra amănuntelor, asupra existenței celorlalți, asupra clipelor de fericire, de neputință, de indiferență ale oamenilor care, viețuind în aceeași casă, împărtășeau simțăminte de dragoste și frățietate.

Către amiază, ametit de mulțime și de moarte, am trecut pe malul celălalt, în Galata, am colindat prin cafelele din apropierea șantierului naval, în care se adunau lucrătorii, am duhănit plin de sfială, am mâncat într-o cantină a săracilor, îmboldit de dorința de a pricepe ce se petrecea, am intrat prin prăvălii și ateliere, doar ca să-mi întipăresc totul în minte, rând pe rând, și să pot trage niște învățăminte. După ce s-a lăsat întunericul, m-am întors acasă, frânt de oboseală, și am ascultat ce spunea Hoge, care venise de la Serai.

Lucrurile merseseră cum nu se poate mai bine. Povestea plăsmuită de noi îl cutremurase pe Padișah. Acesta era încredințat acum că ciuma putea lua chip de om, asemenea Diavolului, spre a-l amăgi; hotărâse să nu mai fie adus la Serai orice străin; intrările și ieșirile fuseseră puse sub priveghere neabătută. Când îl întrebase când și cum avea să se sfârșească ciuma, Hoge se așternuse pe o asemenea sporovăială, încât Padișahul spusese cu teamă că izbutea să îl însuflețească, în fața ochilor lui, pe Azrail¹, care cutreiera orașul ca un bețiv, îi apuca de mână pe cei pe care pune ochii și îi trăgea spre el.

1. Îngerul morții, în mitologia islamică.

Hogea îl îndreptase îndată, neliniștit, și îi spusese că acela care îi sortea morții pe oameni nu era Azrail, ci Diavolul; pe deasupra, acesta nu era nicidecum beat, ci foarte viclean. Potrivit celor plănuite de noi, Hogea îi arătase totodată că trebuia să luptăm cu Diavolul. Spre a putea pricepe când avea să fie lăsat orașul în pace, trebuia să vedem pe unde rățăcea molima. Unii dintre cei care îl înconjurau spusese că, punându-te cu ciuma, te împotriveai lui Dumnezeu, dar Padișahul nu îi luase în seamă; apoi întrebuse și de soarta animalelor lui – oare diavolul ciumei avea să se atingă de șoimii, de vulturii, de leii, de maimuțele lui? Hogea îi spusese repede că Diavolul venea asupra oamenilor în chip de om, iar asupra dobitoacelor, în chip de șoarece. Sultanul poruncise, așadar, să fie aduse cinci sute de pisici, dintr-un oraș îndepărtat, asupra căruia nu se abătuse boleşnița, și să-i fie dați Hogeii câți oameni voia.

I-am împrăștiat degrabă pe cei doisprezece oameni care ne fuseseră puși la îndemână în cele patru zări ale Istanbulului; aceștia luau mahalalele la rând și ne înștiințau cu privire la ceea ce vedeau și la numărul morților. Întinseserăm, pe masa la care obișnuiam să stăm, o hartă simplă a Istanbulului – desenată de mine, cu îndreptările cuvenite, după alte cărți. Când se lăsa noaptea însemnam pe hartă, cu teamă și nesaț, locurile pe unde bântuia ciuma și puneam la cale ceea ce trebuia să-i spunem Sultanului.

La început nu am fost prea încrezători. Ciuma nu bântuia prin oraș ca un diavol viclean, ci ca un vagabond, care hălăduia fără nici o țintă. Într-o zi răpea patruzeci de suflete în Aksaray, apoi lăsa partea aceea în pace, în altă zi se abătea prin Fatih, timp în care chibzuiam că umbla pe celălalt mal al Bosforului, pe la Tophane, prin Cihangir, pentru ca a doua zi să băgăm de seamă că nici pe acolo nu se abătuse decât foarte puțin, pentru

că o luase înspre Zeyrek¹, pătrunsese în mahalaua noastră, care era aşezată cu faţa spre Cornul de Aur, şi ucisese fulgerător douăzeci de nefericiţi. Nu izbuteam să desluşim nimic nici din numărul morţilor; într-o zi se stingeau cinci sute de oameni, în ziua următoare o sută. Când ne-am dat seama că nu trebuia să urmărim unde îşi ucisese ciuma victima, ci unde o înşfăcase pentru prima oară, strecurându-se în trupul ei, trecuse multă vreme, iar Padişahul îl chema din nou pe Hogeia la el. Ne-am tot gândit şi ne-am socotit şi am decis ca Hogeia să-i spună că ciuma bântuia prin târgurile ticsite de gloată, prin pieţele în care oamenii se înşelau unii pe alţii, prin cafenelele în care stăteau şi cleveveau, aşezaţi faţă în faţă. S-a dus la Serai şi s-a întors seara.

Îi spusese. Padişahul îl întrebase „ce să facem?”. Hogeia îl sfătuisese să îngrădească, sub ameninţarea băţii, îmbulzeala din pieţe, precum şi intrările şi ieşirile din oraş. Fireşte că închipuiţii ăia care îl înconjurau pe Sultan se arătaseră imediat împotriva: cum avea să mai fie hrănit oraşul, dacă se oprea negoţul, se oprea şi viaţa, ideea că ciuma cutreiera străzile în chip de om îi făcea pe cei care auzeau asta să moară de frică, erau unii care, incredinţaţi că venise sfârşitul lumii, scăpaseră cu totul hăţurile. Şi apoi, nimeni nu voia să fie prins şi să rămână ferecat în vreo mahala în care bântuia diavolul ciumei – se puteau ivi zavere.

– Au dreptate, a zis Hogeia.

Când un nerod întrebase, în răstimpul acesta, unde aveau să-l afle pe cel care să hotărânicească într-atâta gloata, Padişahul se mâniase: îi înspăimântase pe toţi, spunând că avea să-i pedepsească pe cei care se îndoiau de puterea sa. Aflat încă în stăpânirea mâniei, poruncise să se facă ceea ce spusese Hogeia, dar nu uitase să se sfătuiască cu

1. Fatih, Tophane, Cihangir şi Zeyrek – cartiere ale Istanbulului.

cei din jurul său. Mai-marele astrologilor, Sitkı Bey, care avea un dinte împotriva Hogeii, le reamintise că acesta nu spusese încă nimic privitor la vremea când ciuma avea să părăsească Istanbulul. Hogeia, care se temuse ca Sultanul să nu-i dea dreptate, spusese că la viitoarea sa vizită la Serai avea să aducă și calendarul.

Umpluserăm harta de pe masă cu semne și cifre, dar nu izbuteam deloc să deslușim pe ce temei bântuia boala prin oraș. În vremea aceasta a fost pusă în fapt și opreliștea Padișahului, iar aceasta a ținut mai bine de trei zile. Ienicerii, care păzeau intrările în piețe, ulițele cele mai însemnate, debarcaderele de la care plecau bărcile au început să îi silnicească pe cei aflați în trecere și să îi ia la întrebări: „Cine ești? Încotro te duci? De ce te duci acolo?”. I-au trimis înapoi, pe la casele lor, pe drumetii temători și uimiți, ori pe cei care rătăceau fără rost, așa încât să nu îi prostească ciuma. Când am prins de veste că la Marele Bazar și la Unkapam¹ viața se molcomise, tocmai așternuserăm pe hârtie cifrele privitoare la morții din ultima lună, le atârnaverăm pe perete și cugetam la ele. Potrivit Hogeii, așteptam de pomană ca molima să se răspândească după un temei anume, așa încât, pentru a ne salva de la pieire, trebuia să înjghebăm ceva și să abatem atenția Padișahului.

Tot la vremea aceea și-a făcut apariția și „metoda teșcherelei”. Aga ienicerilor le împărțea, pasămite, teșcherele celor cărora socotea el de cuviință, astfel încât să nu stea în loc negoțul și să fie aprovizionat orașul. Când am aflat că se alegea cu mulți bani din asta și că micii meșteșugari, care nu voiau să fie siliți să plătească nesmintit biruri de proteguire, erau gata să se răzvrătească, abia începusem să adulmec, pentru prima oară,

1. Cartier istanbulez, în zona Galatei; aici se află unul dintre podurile care traversează Cornul de Aur.

o anume înlănțuire între cifrele privitoare la morți. I-am împărtășit acest lucru Hogeii, care îmi istorisea despre capcanele pe care urma să le urzească Marele-vizir Köprülü, ajuns la învoială cu meșteșugarii, și am căutat să-l conving că boleșnița dădea înapoi, încetul cu încetul, prin mahalalele de la marginea orașului și prin cartierele sărmăne.

N-a fost foarte încredințat de adevărul spuselor mele, dar mi-a lăsat mie în seamă alcătuirea calendarului. Mi-a spus că, spre a abate atenția Padișahului, scrisese o poveste lipsită de orice tâlc, din care nimeni nu ar fi putut trage nici un fel de învățăminte după ce avea s-o citească. M-a întrebat, cu un alt prilej, dacă se putea înjgheba o poveste lipsită de orice încheiere și de orice tâlc, afară doar de plăcerea de a o citi ori de a o asculta.

— Ca muzica? am întrebat eu pe dată, iar Hogeia a rămas surprins.

Apoi ne-am gândit că începutul unei povești bune trebuia să fie naiv, ca basmele, mijlocul, înspăimântător ca visele de groază, iar sfârșitul, dureros ca o poveste de dragoste isprăvită printr-o despărțire. În noaptea de dinainte de a se duce la Serai am stat treji, am sporovăit veseli și am lucrat cu înfrigurare. În odaia de alături se afla prietenul nostru, caligraful cel stângaci, care așternea pe curat începutul povestirii căreia Hogeia tot nu-i dibuise sfârșitul cel mai potrivit. Către dimineață, urmând ecuațiile pe care mă trudeam de zile întregi să le formulez, am tras concluzia că molima avea să-și aleagă ultimele victime din împrejurimile Bazarului și că urma să părăsească orașul peste douăzeci de zile. Hogeia nu m-a întrebat pe ce îmi întemeiam judecata, ci a spus doar că ziua mântuirii nu era prea departe și mi-a cerut să refac calendarul, luând în calcul două săptămâni și tăinuind răstimpul acesta prin alte cifre. Nu eram atât de încrezător ca el, dar am făcut ce mi-a spus. Hogeia a ticluit

pe loc niște versuri menite unor date din calendar și i le-a vârat în mână caligrafului, care tocmai își desăvârșea lucrarea; mie mi-a cerut să ilustrez unele versuri. Când a plecat, către amiază, ducând cu sine scrierea pe care o legase în mare grabă într-o scoarță albastră, învârstă, era posomorât, descurajat, plin de temeri. Mi-a spus că nu se încredea atât în calendar, cât în pelicanii, în taurii înaripați, în furnicile roșii și în maimuțele vorbitoare cu care își înțesase povestea.

Când s-a întors seara era stăpânit de emoție, iar emoția aceasta s-a prelungit de-a lungul următoarelor trei săptămâni, în care a izbutit să-l convingă pe Padișah de adevărul profeției sale. La început spunea că „se poate întâmpla orice”, iar în prima zi nu era deloc însufletit de speranță. În vreme ce ascultau poveștile pe care fusese pus să le citească un copilandru cu voce frumoasă, o parte dintre cei care roiau în jurul Padișahului găsiseră cu cale să râdă; era cum nu se poate mai limpede că o făcuseră dinadins, spre a-l înjosi pe Hoge și a-l coborî în ochii Sultanului, dar acesta le ceruse să tacă și îi muștrase; întrebese doar pe ce semne își întemeia judecata potrivit căreia molima avea să piară peste două săptămâni. Hoge îi spusese că totul se afla tăinuit în povestea pe care nu o pricepuse nimeni. Apoi, pentru a se face plăcut Padișahului, își arătase dragostea față de pisicile de toate culorile care fuseseră aduse cu corăbiile de la Trabzon¹ și care umpleau de viață nu numai curțile, ci și odăile Palatului Dinăuntru².

Când s-a întors a doua zi, mi-a spus că Seraiul se împărțise în două tabere: în vreme ce una dintre ele, în

-
1. În vechime, Trebizonda – oraș în nord-estul Turciei, pe coasta Mării Negre.
 2. Parte a palatului imperial de la Topkapı, rezervată vieții private a suveranilor otomani (tr. Enderun).

rândurile căreia se găsea și Mai-marele astrologilor, Sıtkı Efendi, cerea înlăturarea tuturor opreliștilor din oraș, cealaltă spunea, laolaltă cu Hogea, „să nu-i dăm răgaz orașului să respire, astfel încât să nu poată respira nici Diavolul ciumei, care bântuie prin măruntaiele lui”. Eu eram însuflețit de nădejde, băgând de seamă că numărul morților scădea pe zi ce trecea, dar Hogea continua să fie stăpânit de teamă, căci se zvonea că prima tabără căzuse la pace cu Köprülü și pune la cale o răscoală; ținta acesteia nu era împiedicarea răspândirii bolii, ci înlăturarea propriilor vrăjmași.

La sfârșitul primei săptămâni se arăta o scădere vizibilă a numărului de morți, dar, după socotelile mele, se vădea totodată că molima nu avea să piară într-o săptămână. Îl bombăneam pe Hogea pentru că schimbase calendarul alcătuit de mine, dar lui îi renăscuseră speranțele; mi-a povestit, înfierbântat, că bârfele pe socoteala lui Köprülü rămăseseră fără urmări. În această împrejurare, curtenii din tabăra potrivnică împrăștiaseră vestea că Marele-vizir nu se dezisese de ei. În ceea ce îl privea pe Padișah, care era destul de speriat de urzeli, acesta își căuta tihna printre pisicile lui.

La sfârșitul celei de a doua săptămâni, orașul se înăbușea nu atât din pricina ciumei, cât a opreliștilor puse împotriva ei; cu fiecare zi care trecea mureau și mai puțini oameni, dar lucrul acesta îl știau doar cei ca noi, care își dădeau seama de ceea ce se petrecea. Se iscaseră zvonuri despre foamete, iar Istanbulul aducea cu un înspăimântător oraș părăsit; eu nu ieșeam din mahalaua noastră, dar Hogea îmi spunea că simțai, în dosul tuturor ferestrelor și al porților ferecate, neputința oamenilor care se luptau cu molima și care nu mai așteptau decât boala și moartea. La Serai se simțea aceeași așteptare; cum cădea pe jos vreo ceașcă ori tușea cineva zgotos, închipuiții din strânsura aceea, care se puneau

deodată pe șușotit și așteptau să vadă ce avea să mai hotărăască Sultanul în ziua cu pricina, mureau de frică și erau pe dată cuprinși de neliniște, purtându-se ca niște neputincioși care spun „dar întâmplă-se ceva, orice!”. Și Hogeia era stăpânit de frământare; încercase să-i spună Sultanului că ciurma dădea încetul cu încetul înapoi, că profețiile lui se vedeau întocmai, dar nu-l putuse înrâuri prea mult, astfel încât, în cele din urmă, tot despre animale fusese nevoit să-i vorbească.

După două zile, călăuzindu-se după o numărătoare făcută vinerea, la moschee, a chibzuit că molima se domolise simțitor, dar bucuria pe care o trăia el în acea zi de vineri avea alte pricini: unii dintre micii meseriași, ajunși la disperare, porniseră să se bată cu ienicerii care blocau o seamă de drumuri și atrăseseră de partea lor alți ieniceri, stânjeniți de măsurile potrivnice, vreo doi-trei imami neghiobi care predicau pe la moscheile din mahalale, niște haimanale dornice de jafuri și niște pierde-vară, spunând că, de fapt, ciurma venea de la Dumnezeu și că trebuia lăsată în plata ei; tulburările fuseseră însă stârpite repede, fără a apuca să se întindă. Când s-a obținut o *fetva* de la *șeyh-ül-islâm*¹, poate și pentru a face evenimintele să pară mai crunte decât în realitate, au fost mătrășiți neîntârziat douăzeci de oameni. Hogeia era foarte mulțumit de viața lui.

În cea de a doua seară și-a anunțat izbânda. Acum nu mai putea aduce nimeni vorba, la Serai, despre ridicarea opreliștilor contra ciumei; când fusese poftit să se arate pe acolo, aga ienicerilor adusese vorba și despre părtașii răsculaților de la Serai; Sultanul se mâniase, iar cei care se înhăitaseră cu zurbagiii și îi făcuseră zile negre Hogeii cu vrăjmășiile lor se împrăștiaseră ca potârnichele.

1. Conducătorul demnitarilor cu atribuții juridico-religioase din Imperiul Otoman.

Se zicea că Marele-vizir Köprülü, care fusese cândva de partea răzvrătiților, avea să ia măsuri aspre împotriva lor. Hogea a spus, plin de mulțumire, că și el îl înrăurise pe Sultan în această privință. Cei care înăbușiseră răzmerița povesteau, la rândul lor, spre a-l convinge pe Sultan, că ciuma dădea înapoi. Ca să nu mai spunem că asemenea vorbe erau pe potriva realității.

Padișahul i-a adresat Hogei cuvinte de laudă, așa cum nu rostise niciodată până atunci; l-a dus în fața cuștii poruncite pentru maimuțele aduse din Africa, ca să i le arate. În vreme ce se uitau la maimuțe, a căror scârnă și ale căror necuviințe îl îngreșau pe Hoge, Padișahul l-a întrebat dacă acestea ar fi putut sau nu să deprindă graiul omenesc, asemenea papagalilor. Apoi, întorcându-se către cei din alaiul său, spusese că îl dorea pe Hoge mai aproape de el și că, pe de altă parte, calendarul plămădit de acesta se adevărase întocmai.

După o lună, într-o zi de vineri, Hogea a devenit Mai-marele astrologilor, dar, totodată, și altceva; pe când Sultanul se ducea la rugăciunea de vineri de la Sfânta Sofia, la care lua parte tot orașul deoarece se sfârșise cu molima, Hogea se afla ceva mai în urma lui; opreliștile împotriva ciumei fuseseră ridicate, iar în gloata aceea plină de însuflețire, care aducea laudă Domnului și Padișahului, mă afluam și eu. În vreme ce Padișahul trecea călare pe dinaintea noastră, cei din jurul meu răcneau din răspu-teri; apoi s-au pierdut cu firea, s-a petrecut o învălmășeală, mulțimea s-a vălurit, ienicerii ne-au împins înapoi, m-am pomenit, la un moment dat, prins între un copac și cei care se îngrămădeau în mine, iar când m-am repezit înainte, dând din coate, privirile mi s-au întâlnit cu privirile Hogei, care pășea fericit, la patru-cinci pași de mine. Și-a ferit ochii, de parcă nu m-ar fi recunoscut. Am fost cuprins deodată de o înflăcărare prostească, înconjurat cum eram de vuietul acela înspăimântător,

am crezut că Hogeia nu mă văzuse, l-am strigat din toate puterile, îmi doream să știe că mă aflam acolo, de parcă, dacă m-ar fi băgat în seamă, m-ar fi putut apuca și scăpa din brațele mulțimii, iar eu m-aș fi putut alătura, la rândul meu, fericitei defilări a celor în mâinile cărora se aflau izbânda și puterea! Dar nu doream asta ca să-mi smulg partea mea de biruință ori ca să obțin vreo răsplată în schimbul lucrurilor pe care le înfăptuisem; încercam un cu totul alt simțământ: trebuia să mă aflu acolo pentru că eram însuși Hogeia! Întocmai ca în visele de groază care se năpusteau adeseori asupra mea, fusesem despărțit de mine, pe care mă vedeam din afară: de vreme ce mă puteam vedea din afară, eram, prin urmare, altcineva! Nici măcar nu voiam să aflu cine era acel altcineva, a cărui identitate o împrumutasem – voiam să mă contopesc cu el cât mai grabnic, în vreme ce el se uita cu teamă la mine, care treceam pe dinaintea mea fără să mă recunosc. Un dobitoc de soldat m-a împins însă cu toată forța în spate, în inima mulțimii.

În săptămânile care au urmat după ciumă, Hogeia nu numai că a fost înălțat la rangul de Mai-mare al astrologilor, ci s-a și apropiat de Sultan mai mult chiar decât nădăjduiam noi de ani de zile; după răzmerița aceea măruntă, neizbutită, Marele-vizir îi dăduse de înțeles mamei Padișahului că venise vremea ca acesta să scape de măscăricii pe care îi adunase în jurul lui și care îl atrăgeau, cu trăncăneala lor, pe căi greșite, deoarece atât breslele, cât și ienicerii socoteau că adunătura aceea de închipuiți era vinovată de toate năpastele abătute asupra noastră. Prin urmare, când tagma lui Sıtkı Efendi, fostul Mai-mare al astrologilor, despre care se zicea că ar fi fost amestecat în răzmeriță, a fost alungată de la Serai pe calea surghiunului ori a unor noi îndatoriri, sarcina acestuia a rămas în seama Hogeii.

Acum se ducea zi de zi la vreunul dintre seraiurile în care înnopta Padișahul și vorbea cu el, iar acesta își hărăzea neabătut timp pentru el. Când se întorcea acasă îmi povestea ce se petrecuse, stăpânit de emoție și de simțământul biruinței. În fiecare dimineață, Padișahul îi cerea să-i tălmăcească visul din noaptea aceea tocmai încheiată. Poate că, dintre toate îndatoririle pe care le luase asupra sa, aceasta îi plăcea cel mai mult; când Padișahul îi mărturisise cu tristețe într-o dimineață că nu visase nimic în noaptea de dinainte, Hogeia îi propusese să tălmăcească visul altcuiva, iar când Sultanul primise, plin de curiozitate, grădinarii puseseră să se

cerceteze și aflaseră îndată pe cineva care visase de bine, spre a-l aduce în fața sa, și, astfel, tălmăcirea viselor dimineată de dimineată se preschimbase într-o deprindere. Desigur că în vreme ce păseau, în răstimpul care le mai rămânea, prin curți, prin grădinile umbrite de platanii groși și de arborii-lui-Iuda, ori în vreme ce se plimbau cu bărcile pe Bosfor, vorbeau și de iubitele animale ale Sultanului, ca și despre creaturile noastre închipuite. Dar Hogeia aducea vorba și despre alte subiecte, despre care îmi istorisea apoi cu avânt: care era pricina curenților care străbăteau Bosforul? Ce era demn de aflat și de priceput din viața furnicilor? De unde își lua magnetul puterea, afară de Dumnezeu? Care era însemnătatea faptului că stelele se roteau așa ori altminteri? Există oare în viața ghiaurilor ceva vrednic de știut, dincolo de necredința lor? Era oare cu putință să plămădim o armă care să-i alunge? După ce îmi spunea că Sultanul asculta cu interes asemenea lucruri, se așeza la masă, mișcat, și mângălea pe hârtia scumpă și groasă hărăzită proiectului acelei arme tunuri cu țeava lungă, mecanisme de tragere care se porneau singure ori mașini de luptă a căror formă te trimitea cu gândul la niște vietăți diavolești; apoi mă chema și pe mine la masă și mă puneă să depun mărturie despre forța acelor năluciri, a căror împlinire era, după spusele lui, foarte aproape.

Or, eu îmi doream să împărtășesc totul cu Hogeia. Poate că tocmai de aceea rămăsesem cu gândul la ciumă, care ne prilejuise înspăimântătoare zile de frățietate. Își făcuseră cu toții rugăciunea la Sfânta Sofia, rostind cuvinte de slavă pentru că scăpaserăm de Diavolul molimei, dar boala nu părăsise pe de-a-ntregul orașul. Diminețile, în vreme ce Hogeia dădea fuga la Serai, cutreieram străzile, curios, țineam socoteala trupurilor care continuau să fie ridicate de pe la moscheile cu minarete retezate din mahalale ori de pe la meceturile sărmene, cu țigle năpădite

de mușchi, și stăpânit de un imbold a cărui cauză nu o puteam desluși prea bine, îmi doream ca molima să nu se lepede de oraș, și nici de noi.

În vreme ce Hogeia îmi vorbea despre înrâurirea sa asupra Padișahului, despre victoria pe care o dobândise, eu îi arătam că boala nu părăsise încă așezarea și că s-ar fi putut dezlănțui iar, din pricina renunțării la opreliștile împotriva ei. Îmi cerea mândros să tac și îmi spunea că eram invidios pe biruința lui. Îi dădeam dreptate, căci înălțarea la rangul de Mai-mare al astrologilor, faptul că Padișahul îi istorisea visele în fiecare dimineață și că îl convingea să-l asculte – acum, că gloata aceea neghioabă nu se mai afla în coasta lui – erau toate lucruri pe care le așteptam de cincisprezece ani și reprezentau o izbândă: dar de ce vorbea despre ele de parcă ar fi fost doar izbânda lui? Părea să fi uitat că eu îi înfățișasem stavilele contra ciumei, că eu plămădisem calendarul, care nu se arătase, în cele din urmă, foarte exact, dar care era privit ca și cum ar fi fost; ceea ce mă rănea și mai tare era faptul că nu-și amintea cum mă adusese de pe insulă, în pripă, cuprins de îngrijorare, ci doar cum mă dusesem eu acolo.

Poate că avea oarecare dreptate, poate că simțământul pe care îl încercam putea fi numit invidie, dar era un simțământ frățesc, pe care nu îl băga de seamă. Când îi aminteam, ca să priceapă, cum stăteam la cele două capete ale mesei în zilele de dinaintea ciumei, ca doi holtei care doreau să uite de amărăciunea nopților de singurătate, cum eram cuprinși, când el, când eu, de temeri și cât de mult învățam din acele temeri, ba chiar când îi spuneam că, singur fiind pe insulă, îmi era nespus de dor de nopțile noastre, îmi asculta vorbele cu dispreț, de parcă ar fi văzut cu neplăcere cum îmi ieșea la iveală fățarnicia, într-un joc la care el nu lua parte, și nu îmi lăsa nici o nădejde, nu îmi făgăduia nimic în privința revenirii la zilele acelea de strânsă tovărășie.

Colindând din mahala în mahala, băgam de seamă acum că boala dispărea treptat din oraș, de parcă nu ar fi vrut să umbrească ceea ce Hogeia numea izbândă, în ciuda faptului că fuseseră înlăturate piedicile din calea ei. Uneori mă întrebam de ce mă simțeam singur, de vreme ce spaima întunecată a morții se îndepărta de noi. Alteori îmi doream să vorbim iar despre asemenea lucruri, și nu despre visele Padișahului sau despre planurile pe care i le descria Hogeia; de mult timp eram gata să mă așez alături de el în fața înspăimântătoarei oglinzi pe care o dăduse jos de pe perete chiar dacă mă stăpânea teama de moarte! Însă Hogeia mă disprețuia, sau cel puțin așa dădea impresia; mai rău, uneori credeam că nici asta nu mai era în stare să facă.

Pentru a-l ademeni din nou către fericita viață de odinioară, îi spuneam că sosise ceasul să ne așezăm iar la masă, amândoi. Dorind să-i fiu pildă în această privință, am încercat, o dată sau de două ori, să mâzgălesc ceva pe hârtie; când am dat să-i citesc paginile trase de păr pe care le scrisesem cu privire la spaima de ciumă, la dorința de a face rău, sporită de frică, la faptele mele nevrednice neduse până la capăt, nici măcar nu m-a ascultat. Mi-a spus cu nerușinare, împins de o forță care izvora mai degrabă din neputința mea decât din sentimentul biruinței lui, că și pe vremea aceea era conștient de faptul că scrisul meu nu era decât o sminteală, că jucase atunci acele jocuri, întrebându-se unde vor duce, pentru a mă pune pe mine la încercare; pricepuse, de fapt, în ziua în care fugisem, crezând că se molipsise de ciumă, ce fel de om eram. Eram vinovat! Oamenii se împărțeau în două categorii: cei care aveau dreptate, ca el, și cei care erau vinovați, ca mine.

Nu am răspuns acestor vorbe, pe care m-am străduit să le iau ca pe o beție a biruinței. La drept vorbind, mintea mea era la fel de strălucită ca pe vremuri și îmi

dădeam seama, văzând că mă cuprindea mânia în fața micilor întâmplări de fiecare zi, că, la nevoie, aș fi fost gata să trăiesc și furia, dar mă întrebam parcă încotro l-aș fi putut târî, unde l-aș fi putut vâri cu răspunsul la asemenea vorbe care mă îmboldeau să-i răspund la atac. Simțeam că, în răstimpul petrecut la Heybeliada, unde fugisem de el, țelul meu își pierduse limpezimea. Dacă m-aș fi întors la Veneția? De multă vreme eram îndreptat că, în cei cincisprezece ani, mama se dusesse de pe lume, iar logodnica mea se măritase, ajungând mamă de familie; nu îmi mai venea să mă gândesc la ele și, pe măsură ce trecea timpul, mi se înfățișau tot mai rar în vis, ca să nu mai vorbesc de faptul că nu mă mai visam la Veneția, alături de ele, așa cum mi se întâmpla în primii ani, ci le visam pe ele la Istanbul, alături de noi. Știam că, dacă m-aș fi întors la Veneția, nu mi-aș fi putut continua viața nedusă până la capăt din locul în care o lăsasem. În cel mai bun caz aș fi putut începe o viață nouă, luând-o de la început. Dincolo de cele două-trei cărți pe care plănuiam să le scriu cândva despre turci și despre anii mei de robie, amănuntele acelei vieți nu mai trezeau în mine nici o emoție.

Mă gândeam uneori că Hogeă mă disprețuia pentru că băga de seamă simțământul de dezrădăcinare care mă stăpânea și faptul că nu aveam nici un țel, pentru că îmi pricepea slăbiciunea, însă alteori mă îndoiam că era în stare să le vadă chiar și pe acestea. În fiecare zi era atât de amețit de poveștile pe care i le istorisea Padișahului, de visele legate de arma aceea de necrezut pe care și-o închipuia în toate amănuntele și despre care spunea că avea să-l înrăurească negreșit, precum și de izbânda lui, încât nu mai era atent, poate, la ce cugetam eu. În vreme ce asistam, invidios, la fericirea Hogeii, care era tot mai plin de sine, mă deslușeam pe mine însumi. Îmi era drag – îmi erau dragi avântul acela mincinos pe

care i-l dădea biruința sa mult exagerată, planurile nesfârșite, felul în care își privea propria mână, în vreme ce îmi spunea că avea să-l aibă pe Padișah în mână. Nu puteam recunoaște nici măcar față de mine că gândeam astfel, dar, urmărindu-i mișcările și purtarea de fiecare zi, aveam uneori simțământul că mă urmăream pe mine însumi. Știți că se întâmplă uneori să-ți zărești, în purtările unui copil ori ale unui tânăr, propria copilărie ori propria tinerețe, astfel încât ajungi să le privești cu dragoste și curiozitate – cam așa erau și teama și curiozitatea mea; îmi venea adeseori în minte clipa în care mă apucase de ceafă, spunându-mi „eu am devenit tu”, dar când îi aminteam de vremurile de odinioară, îmi cerea să tac, pentru ca apoi fie să-mi vorbească despre ceea ce avea să-i istorisească Padișahului în ziua aceea, spre a-l face să creadă în arma lui de necrezut, fie să-mi descrie în amănunt cum îi sucise el mințile Padișahului de dimineață, pe când îi tâlmăcea visul.

Mi-aș fi dorit să cred și eu în acele reușite strălucite, despre care îmi istorisea mereu, lăudându-se în gura mare. Mi se întâmpla uneori să și cred, lăsându-mă purtat de nemărginita mea imaginație și punându-mă, fericit, în locul lui. Atunci aveam impresia că vorbea despre frumoasele zile care ne așteptau în viitor, ca și cum ar fi fost vorba de un țel comun amândurora, prindeam și mai multă dragoste de noi – de el și de mine – și mă lăsam vrăjit de ceea ce povestea, ca un neghiob care ascultă, cu gura căscată, un basm frumos.

Așa am ajuns să mă alătur lui, în tâlmăcirea viselor Sultanului. Hogeia hotărâse să-l îmboldească pe Padișah, care avea acum douăzeci și unu de ani, să ia mai temeinic puterea în mâini. I-a arătat, de pildă, că armăsarii singuratici pe care îi visa adeseori în galop erau nefericiți pentru că le lipseau călăreții, în vreme ce lupii care săreau la grumazul vrăjmașilor, folosindu-se de colții lor

cruzi, erau fericiți pentru că puteau săvârși singuri ceea ce aveau de săvârșit, că femeile înlăcrimate și fetele lipsite de lumina ochilor, ca și copacii care își lepădau grăbiți frunzele în ploaia întunecată, îl chemau în ajutor, că sfintele furnici și șoimii cei mândri îi arătau virtuțile singurătății. Ne doream ca, după ce avea să devină stăpân pe putere, Sultanul să arate interes pentru știința noastră; spre a izbândi acest lucru, ne-am folosit până și de visele lui rele. Când Padișahul visa în nopțile lungi și trudnice ale campaniilor de vânătoare, ca mai toți împătimiții, că el însuși era vânat, ori când visa, temător să nu-și piardă domnia, că pe tronul lui ședea propria sa copilărie, Hogeia îi spunea că, stăpânind tronul, avea să rămână de-a pururi tânăr, dar că nu avea să se mântuie de capcanele urzite de dușmanii noștri, care nu dormeau niciodată, decât plămădind arme mărețe, asemenea cu ale acestora. Când Padișahul visa că jumătățile măgarului pe care bunicul său, Sultanul Murat, îl despicasă în două cu o lovitură de sabie, spre a-și vădi forța brațului, se îndepărtau zorite una de cealaltă, că maștera numită Kosem Sultan, care-i fusese bunică dinspre tată, se scula din morți și venea asupra lui goală pușcă spre a-i sugruma pe el și pe mama sa, că în smochinii crescuți în locul platanilor de la Hipodrom atârnavă, în chip de smochine, trupuri însângerate, că era urmărit de oameni haini, ale căror chipuri aduceau cu al lui, spre a fi îndesat și înăbușit în sacii pe care îi purtau în mâini, ori că flăcările, nestinse de vânt, ale lumânărilor prinse pe spinările unei puzderii de broaște țestoase care se cufundau în mare dinspre Üsküdar se îndreptau spre Serai, ne gândeam cât de nedrepti erau cei care spuneau că lăsa baltă treburile statului și că nu îi era mintea decât la vânătoare și la animale, străduindu-ne totodată să-i tălmăcim visele, pe care eu le așterneam pe hârtie și le categoriseam, cu răbdare și plăcere, într-un catastif, în folosul cunoașterii și al armei de necrezut care se cerea a fi plămădită.

Potrivit Hogeii, îl înrăuream încetul cu încetul, dar eu tot nu credeam că, în cele din urmă, aveam să o scoatem la capăt. După nopțile în care Sultanul îi făgăduia să zidească un observator astronomic ori o „casă a științelor“, să împlinească o nouă armă – nopți în care visa cu frenezie –, treceau luni de zile până să mai apuce să vorbească cu el, barem o dată, despre aceste lucruri. Când, la un an de la stingerea ciumei, a răposat Köprülü, Hogeia a mai aflat un prilej de nădejde: Sultanul se sfiise să facă ceea ce avea în minte pentru că se temea de forța și de personalitatea lui Köprülü, dar acum, că Marele-vizir răposase, iar locul îi fusese luat de feciorul lui, care nu era atât de puternic ca tătâne-său, venise vremea să așteptăm hotărâri cutezătoare din partea Padișahului.

Ne-am petrecut cei trei ani care au urmat în așteptarea acelor hotărâri cutezătoare. Ceea ce continua să mă uimească era nu nepăsarea Sultanului, care rătăcea între propriile vise și partidele de vânătoare, ci faptul că Hogeia nu înceta să-și lege speranțele de el. Am așteptat, de-a lungul acelor ani, ziua în care avea să-și piardă nădejdea și să ajungă să-mi semene. Nu mai putea vorbi acum, ca odinioară, despre ceea ce numise izbândă – de fapt, nici nu mai încerca acea înflăcărare care îl stăpânise în lunile de după pieirea ciumei –, dar își păstra vie iluzia că avea să-l poată convinge, într-o bună zi, pe Sultan în legătură cu ceea ce susținea că era un mare proiect. Mereu găsea câte o pricină pentru a nu-și pierde speranța: dacă, după incendiul acela grozav care mistuise Istanbulul, Sultanul ar fi risipit sume însemnate de bani pentru asemenea planuri nemăsurate, le-ar fi dat un bun prilej de răzmeriță vrăjmașilor, care voiau să-l aducă la tron pe fratele său; Padișahului îi era cu neputință să întreprindă ceva în clipa aceea, deoarece oastea pleca în campania împotriva Ungariei, iar în anul următor ne prelungeam așteptarea pentru că pornea atacul împotriva Germaniei;

mai era și construcția Noii Moschei a Sultanei-Mame, de pe țărmul Cornului de Aur, pentru a cărei desăvârșire se cheltuiseră mari sume de bani și pe la care Hoge se abătea adeseori, cu Turhan Sultan și cu Padișahul. În vreme ce așteptam acasă întoarcerea Hoge de la vânătoare, mă străduiam să-i urmez povața și răsfoiam alene, picotind, felurite cărți, căutând idei strălucite pentru ceea ce el numea „marele plan” sau „știința”.

Nici pe mine nu mă mai stârneau acum amăgirile privitoare la aceste planuri, căci chiar dacă ar fi fost să se împlinească, urmările lor nu mi-ar fi deșteptat interesul peste poate. Și Hoge știa, la fel de bine ca și mine, că ideile despre astronomie, geografie sau științele naturii din primii ani ai întâlnirii noastre erau departe de realitate; ceasornicele, instrumentele și machetele fuseseră date uitării într-un cotlon și ruginiseră de mult. Amânaserăm totul până în ziua în care urma să purcedem la plăsmuirea aceluia lucru nelămurit numit de el „știință”; ne aleseserăm mai degrabă cu iluzia proiectului decât cu marele proiect care urma să ne scape de prăpăd. Pentru a putea crede în această palidă iluzie, care nu mă convingea defel, și pentru a putea fi alături de el, mă căzneau să privesc cărțile pe care le frunzăream la răstimpuri ori gândurile care îmi treceau întâmplător prin minte cu ochiul lui – să mă pun în locul lui. De câte ori se întorcea de la vânătoare, mă prefăceam că descoperisem un nou adevăr cu privire la vreun subiect asupra căruia mă lăsase să-mi trudesca mintea și că, pornind de la el, am fi putut schimba totul; când îi spuneam că „pricina valurilor se leagă de căldura râurilor care se varsă în mare”, sau că „ciuma se transmite prin particulele din aer, pentru ca atunci când se schimbă aerul, să piară pe nesimțite”, sau că „putem plămădi o armă mare, care să-i gonească pe toți, din urmă, cu țeava ei lungă și cu roțile care ar purta-o”, sau că „Pământul se

rotește în jurul Soarelui, iar Soarele în jurul Lunii”, Hogeia îmi dădea mereu același răspuns care îmi stârnea zâmbetul, în vreme ce își schimba veșmintele de vânătoare năpădite de praf: „Iar nerozii noștri nici măcar nu-și dau seama de acest adevăr!”.

Cădea apoi pradă unei izbucniri de furie care, dată fiindu-i tăria, mă târa și pe mine pe urmele ei, îmi spunea cât de nesocotit era Padișahul, care își mânase ore în șir calul pe urmele unui ditamai mistrețul ori care plânseese după iepurele asupra căruia își asmuțise el însuși ogarii, îmi mărturisea, fără voie, că vorbele pe care i le adresa în timpul vânătorii îi intrau acestuia pe o ureche și îi ieșeau pe alta și se întreba din nou, îngrețoșat, când aveau să devină nătângii aceia conștienți de cele ce se petreceau. Oare faptul că asemenea nerozi se găseau unul pe altul ținea de întâmplare sau de necesitate? De ce erau atât de nerozi?

Așa a ajuns să simtă, treptat, că trebuia să se reapuce de ceea ce numea „știință” – de data aceasta, pentru a pricepe ce se afla în capetele lor. Cum îmi adusese iar aminte de zilele în care stăteam așezați la aceeași masă, fiind asemenea unul cu altul și scârbiți unul de altul, eram, la rândul meu, dornic să ne apucăm de „știință”, numai că după primele încercări am priceput amândoi că lucrurile nu mai stăteau ca pe vremuri.

Fiindu-mi cu neputință să știu încotro să-l mân și de ce să-l hărțuiesc, nu izbuteam defel să-l întărât. Mai mult, aveam simțământul că amărăciunile și înfrângerile lui erau parcă și ale mele. Odată, după ce i-am vorbit despre nerozia celor de aici – deși nu credeam în ea –, folosindu-mă de pilde trase de păr, și după ce l-am făcut să simtă că era osândit la înfrângere ca și ei, m-am uitat să văd ce făcea. Adevărul este că tăgăduia mânios: îmi spunea că înfrângerea nu era o necesitate și că, dacă le-am fi luat-o înainte, aplecându-ne asupra acelor lucruri

înaintea lor, dacă am fi desăvârșit proiectul acelei arme, am fi putut abate în direcția dorită cursul aceluia râu care curgea împotriva noastră și care ne împingea înapoi. Faptul că nu vorbea despre „proiectul” lui, ci despre „proiectele” noastre, așa cum făcea în clipele de deznădejde, mă bucura; era însă, totodată, copleșit de groaza înfrângerii de neocolit care se apropia. Îl asemuam cu un copil sărman; îmi erau dragi mânia și tristețea lui, ce îmi aminteau de primii ani ai robiei mele; îmi doream să fiu și eu ca el. Mă gândeam, la un moment dat, în vreme ce umbla încolo și înapoi, uitându-se la strada murdară, mocirloasă, biciuită de o ploaie întunecată, ori la lămpile palide și tremurătoare care continuau să ardă în vreo două-trei case de pe țărmul Cornului de Aur, de parcă ar fi căutat un semn nou, care să-i îndrepte speranțele spre acel loc, că nu Hogeia măsura, frământat, odaia de la un capăt la altul, ci propria mea tinerețe. Cel care fusesem odată mă părăsise, iar eu, care moțaiam într-un ungher, mă chinuiam să revin la el, spre a redobândi parcă emoția pierdută.

Mă plictisise însă și de emoția aceasta, care se repeta mereu, fără răgaz. După ce devenise Mai-mare al astrologilor, pământurile pe care le stăpânea la Gebze se înmulțiseră, iar ghelirul nostru sporise și mai mult. În afara timpului petrecut la taifas cu Padișahul, nu mai avea nevoie de nici o altă îndeletnicire. Din vreme în vreme ne duceam la Gebze, să cercetăm câștigurile, treceam pe la morile risipite ici și colo și prin satele în care eram întâmpinați întâi și întâi de câini ciobănești voinici, încercam să ne dăm seama, răsfoind înscrisurile, cât de tare ne trăgea pe sfoară vechilul, scriam tratate hazoase pentru Padișah – uneori râzând, de cele mai multe ori suferind de plictis –, dar altceva nu făceam. Dacă nu aș fi stăruit eu, poate că nu ar mai fi pus la cale nici măcar petrecerile acelea dezmățate, la care ne treceam vremea

în chip plăcut, pentru a ne culca apoi cu femei minunate parfumate.

Ceea ce îl descuraja și mai amarnic era faptul că Padișahul, care prinsese curaj pentru că oastea și pașalele lăsau Istanbulul de izbeliște, ba din pricina campaniei din Germania, ba a asediului fortăreței din Creta, și care nu-i mai dădea ascultare maică-sii, îi adunase iar împrejurul lui pe fandosii, pe saltimbancii și pe măscăricii aceia flecari, alungați cândva de la Serai. Hogea era decis să nu se amestece în nici un fel cu escrocii aceia, de care îi era scârbă, pentru a se deosebi de ei și a-i forța să-i recunoască superioritatea, dar, la stăruințele Padișahului, fusese nevoit să asculte de vreo două-trei ori ceea ce trâncăneau cu aprindere. Ieșea de la asemenea adunări, la care se sporovăia despre diverse lucruri – puteau avea animalele suflet, care dintre ele avea, care dintre ele se ducea în Rai și care, în Iad, oare midia era femelă sau mascul, soarele care răsărea dimineața era oare un soare nou sau, poate, vechiul soare, care asfințea seara și dădea roată cerului pe un drum lăturalnic, pentru a se arăta iarăși, din partea potrivnică – lipsit de orice nădejde în privința viitorului și spunea că, dacă nu făceam ceva, urma să-l piardă în curând pe Padișah.

Încuviințam bucuros, pentru că vorbea despre proiectele „noastre”, despre viitorul „nostru”. Odată, pentru a înțelege ce se afla în capul Sultanului, am scos la lumină catastifele cu vise pe care le țineam de ani de zile și ne-am dezvăluit amintirile. Am încercat să însemnăm pe răboj mintea Padișahului, ca și cum am fi făcut inventarul mărunțișurilor ivite de prin sertarele unui dulap. Rezultatul nu era deloc dătător de speranțe: la drept vorbind, Hogea continua să vorbească despre armele de necrezut care aveau să ne salveze ori despre tainele minții noastre, care se cereau a fi deslușite degrabă, dar acum nu se mai purta de parcă nu și-ar fi dat seama

de înspăimântătoare urgie care se apropia. Ne-am răcit gura vreme de luni și luni, sporovăind despre asemenea lucruri.

Înțelegeam oare prin urgie faptul că imperiul avea să fie lipsit, rând pe rând, de ținuturile pe care le stăpânea? Întindeam hărțile pe masă și decideam cu tristețe care țară, apoi care munți și care fluvii urmau să fie pierdute. Ori, poate, urgia avea să însemne transformarea pe nesimțite a oamenilor și a credințelor? Ne imaginam cum, într-o bună dimineață, toți istanbulezii se ridicau din așternuturile lor calde cu desăvârșire schimbăți: habar nu aveau cum să-și îmbrace veșmintele și nu-și mai aminteau la ce foloseau minaretele. Urgia însemna, poate, strădania de a semăna cu ceilalți, constatând că erau mai presus decât tine. Mă puneam atunci să-i istorisesc o parte din viața mea de la Veneția, iar apoi ni-i închipuiam pe unii dintre cunoscuții noștri de aici, cu pălării pe cap, înveșmântați în pantaloni, rețrăindu-mi amintirile.

Am hotărât, ca o ultimă salvare, să-i înfățișăm Padișahului nălucirile noastre, în răstimpul cărora nici măcar nu ne dădeam seama cum trecea timpul. Ne spuneam că acele imagini ale urgiei, însuflețite de culorile viselor, aveau poate să-l neliniștească. Astfel am zămislit, cu un fel de bună dispoziție plină de melancolie și deznădejde, de-a lungul nopților tăcute și întunecoase, o carte desprinsă din toate nălucirile despre înfrângere și prăpăd pe care le trăiserăm luni de zile – o carte despre oameni vrednici de plâns, cu capetele plecate, despre drumuri înglodate, despre case lăsate neisprăvite, despre ulițe întunecoase și ciudate, despre ființe care se rugau, fără a pricepe ce spuneau, astfel ca totul să rămână neschimbat, despre mame îndurerate și tați sărmani, despre nefe-riciți cărora nu le ajungea o viață ca să ne transmită ceea ce se plămădisese și se scrisese pe alte meleaguri, despre

mașinării care nu funcționau, despre înlăcrimați care boceau după frumoasele zile de altădată, despre câini ai străzii, numai piele și os, despre țărani fără pământ, despre oameni fără îndeletnicire care rătăceau la întâmplare prin orașe, despre musulmani cu pantaloni care nu știau să scrie și să citească și despre toate bătăliile sfârșite cu înfrângeri. Într-un alt capitol al cărții mi-am așternut propriile amintiri șterse – vreo două-trei scene atrăgătoare, desprinse din întâmplările fericite și bogate în învățăminte de care avusesem parte pe vremea când mă aflam la Veneția, cu mama, tata și frații mei, precum și în anii de școală: astfel viețuiau cei care urmau să ne înfrângă, iar noi trebuia să le-o luăm înainte, să ne luăm la întrecere cu ei! În partea de încheiere, pe care o așternuse pe curat caligraful nostru cel stângaci, se afla un poem în versuri care putea fi privit ca o predoslovie la tainele încâlcite ale întunecatei ghicitori a minților noastre, comparate cu dulapul acela ticsit de mărunțișuri, după care Hoge se dădea în vânt. Negura fină a acelui poem, despre care aş putea spune că era mândru și tăcut, încheia trist cea mai bună dintre cărțile pe care le zămislisem alături de Hoge.

La o lună după ce i-a înmănat cartea Sultanului, Hoge a primit porunca de a purcede la împlinirea acelei arme de necrezut. Eram cuprinși de tulburare și nu ne-am putut da seama cât din reușita noastră se datora cărții.

Spunându-i „închipuie dumneata arma aceea care-i va răvăși pe dușmanii noștri și apoi o să mai vedem“, Sultanul îl puneă poate pe Hogeă la încercare, sau, cine știe, avusese un vis pe care i-l ascundea, sau poate că voia să le arate maică-sii și pașalelor care îl băteau la cap că fandosiții pe care îi adunase în jurul lui erau și ei buni la ceva, sau credea poate că Hogeă ar mai fi putut înfăptui încă o minune, după povestea cu ciuma, sau poate că fusese, într-adevăr, înrâurit de frânturile acelea de năluciri pe care le strecuraserăm în carte, sau se gândise poate, cuprins de îngrijorare, nu atât la acele frânturi, cât la faptul că aceia care voiau să-l înlocuiască cu fratele lui, așa cum se temea, aveau să-l alunge de la tron, după cele câteva nereușite ale oastei. Cugetam la toate acestea în vreme ce socoteam, mirați, nemaipomenitele sume de bani pe care urma să le dobândim de pe urma satelor, a hanurilor și a livezilor de măslini pe care ni le încredințase Padișahul, spre a putea pune la cale arma.

În cele din urmă, Hogeă a spus că de mirare era mirarea noastră: nu erau oare adevărate toate poveștile pe care i le istorisea Padișahului, toate tratatele și cărțile pe care le scriam de ani de zile, așa că de ce intram la idei tocmai când ajunsese să creadă în ele? Mai mult, Padișahul prinsese să fie curios în legătură cu cele ce mișunau în bezna minților noastre. Hogeă mă întreba cu emoție dacă nu aceasta era biruința pe care o așteptam de ani de zile.

Așa era; pe deasupra, de data aceasta ne așternuserăm pe treabă împărțășind, amândoi, biruința; și, pentru că nu eram atât de neliniștit în privința sfârșitului întreprinderii noastre, eram și eu fericit. Cei șase ani care au urmat și în care Hogeia s-a trudit să făurească arma au fost cei mai primejdioși ani ai noștri. Nu eram în primejdie pentru că ne îndeletniceam cu praf de pușcă, ci pentru că atrăseserăm pizma invidioșilor noștri dușmani, pentru că toată lumea era cuprinsă de nerăbdare și ne aștepta fie izbânda, fie înfrângerea, pentru că și noi așteptam, cu teamă, deznodământul.

Ne-am petrecut prima iarnă irosind timpul la masa de lucru. Eram emoționați, plini de avânt, dar nu aveam nimic la mână, în afară de ideea armei și de amănuntele acelea tulburi, fără nici un contur, care ne rămâneau în minte după ce ne închipuiam cum aveam să-i izgonim pe vrăjmași. Apoi am hotărât să lucrăm cu praf de pușcă și să ieșim în aer liber. Întocmai așa cum se petrecuseră lucrurile și în săptămânile în care pregăteam spectacolul cu focuri de artificii, ne retrăgeam la umbra răcoroasă a copacilor falnici, timp în care, în depărtare, oamenii noștri dădeau foc amestecurilor încropite după rețete scornite de noi. Se abăteau pe acolo, venind din cele patru zări ale Istanbulului, spre a asculta feluritele zgomote care se iscau și a privi fumul pestriț care se învârtejea spre cer, tot soiul de curioși. Mai apoi, împrejurimile pajiștii pe care erau așezate tunurile cu țevi lungi turnate de noi, țintele și corturile în care adăstam s-au preschimbat în loc de distracție. Într-o zi de la sfârșitul verii a venit, pe negândite, însuși Sultanul.

Am purces la o probă în fața lui, iar cerul și pământul s-au cutremurat de atâta zarvă; i-am arătat, rând pe rând, căldările pe care le comandaserăm pentru praful de pușcă bine îndesat, ghiulele, noile tunuri și planurile matrițelor pentru țevile care nu fuseseră încă turnate,

precum și proiectele mecanismelor de aprindere, care se porneau singure. A fost interesat mai degrabă de mine decât de ele. Hogeia dorise, la început, să mă țină departe de Padișah, dar, când începuse spectacolul, Padișahul băgase de seamă că și eu dădeam porunci deopotrivă cu Hogeia, că oamenii noștri îmi puneau și mie întrebări, așa încât i se deșteptase curiozitatea. Cum mă înfățișam lui pentru a doua oară, după cincisprezece ani, Padișahul s-a uitat la mine ca și cum aș fi fost o cunoștință mai veche, despre care nu izbutea să-și dea seama cine era – asemeni cuiva care încearcă să deslușească, cu ochii închiși, ce fel de vietate este cea căreia îi simte prezența. I-am sărutat poala. Nu s-a mâniat când a aflat că mă aflam acolo de douăzeci de ani, fără să mă fi turcit încă. Era cu mintea la altceva.

– Douăzeci de ani, prin urmare? a zis el. Ciudat lucru!

Apoi m-a întrebat:

– Dumneata îl înveți lucrurile astea?

Dar nu întrebuse ca să-mi afle răspunsul, căci ieșise deja din cortul nostru ponosit, care duhnea a praf de pușcă, a silitră, și se îndrepta de-acum spre calul lui alb; s-a oprit pe neașteptate, s-a întors către noi, care chiar în clipa aceea rămăseserăm ținuiți locului, unul lângă altul, și a zâmbit brusc, de parcă ar fi văzut una dintre minunile acelea fără seamăn – un pitic fără cusur, ori doi frați gemeni care seamănă ca două picături de apă – pe care le plăsmuiește Dumnezeu pentru a frânge trufia seminției omenești și a o face să simtă cât este de smintită.

Noaptea m-am gândit la el, dar nu așa cum își dorea Hogeia. Acesta nu ostenea să vorbească despre Padișah cu silă, dar eu pricepusem că îmi era cu neputință să încerc silă față de el ori să-l disprețuiesc, pentru că îmi plăcuseră firescul, curtenia, felul de a fi al acelui copil-landru răsfățat, care rostea fără ocol ceea ce îi venea în

minte. Și eu îmi doream să fiu ca el, sau să îi fiu prieten. În vreme ce încercam să adorm, întins în așternutul meu, după izbucnirea de mânie a Hogeii, mă gândeam că Padișahul nu părea să fie soțul de om care să merite să fie amăgit – îmi doream să-i povestesc totul. Dar ce anume era „totul“?

Interesul meu nu era lipsit de răspuns. Când Hogeia mi-a spus într-o zi, vrând-nevrând, că Padișahul aștepta să mă duc și eu cu el în dimineața aceea, l-am însoțit. Era una dintre zilele acelea frumoase de toamnă, care mirosoare a mare și a alge. Ne-am petrecut toată dimineața într-un codru întins, așternut cu frunze roșietice desprinse de prin copaci, în preajma unui havuz cu nuferi, aflat sub niște arbori-ai-lui-Iuda și niște platani. Sultanul a dorit să vorbim despre broaștele pline de vioiciune care umpleau havuzul. Hogeia nu i-a cântat în strună și a spus câteva cuvinte banale, lipsite de orice imaginație și însuflețire. Sultanul nici n-a luat în seamă acest răsfăț, care pe mine m-a uimit peste măsură. Era interesat mai curând de persoana mea.

Am vorbit, așadar, îndelung despre saltul broaștelor, despre circulația sângelui și despre inima lor, care continuă să bată vreme îndelungată dacă este desprinsă de trup cu băgare de seamă, despre muștele și insectele cu care se hrănesc. Am cerut o hârtie și un condei, ca să-i pot arăta mai bine prefacerea prin care trece un ou spre a ajunge să semene cu broaștele mature din bazin. În vreme ce desenam, folosindu-mă de condeiele care ne fuseseră aduse într-o trusă de scris incrustată cu rubine, Padișahul a arătat mare interes pentru ceea ce zămisleam. A ascultat plin de încântare basmele cu broaște de care îmi aduceam aminte, iar când i-a venit rândul celui cu prințesa care săruta o broască, a icnit și i s-a înăcrit chipul, dar nu avea nimic din tânărlul acela nerod despre care tot vorbea Hogeia; aducea mai degrabă cu un

om copt, cumpănit, care ținea să-și înceapă ziua îndeletnicindu-se cu știința și arta. La capătul acelor ore minunate, de-a lungul cărora Hoge a stat îmbufnat, Padișahul s-a uitat la desenele cu broaște din mâna lui și mi-a spus:

— Bănuiam, de fapt, că dumneata năSCOCEAI poveștile. Așadar, tot dumneata zămisleai și desenele!

M-a întrebat apoi despre broaștele cu mustăți.

Așa s-a născut interesul meu față de Padișah. Acum mă duceam și eu, de fiecare dată, cu Hoge la Serai. La început, Hoge era tăcut și eu eram cel care vorbea mai mult cu Padișahul. În vreme ce tăifăsuam cu el despre visele, despre emoțiile, despre temerile sale, dar și despre trecut și despre viitor, mă întrebam în ce măsură semăna omul acela glumeț și chibzuit din fața mea cu persoana despre care îmi povestise Hoge ani de zile. Din întrebările pe care mi le punea cu iscusință, ca și din micile lui vicleșuguri, înțelegeam că Padișahul se întreba, pornind de la cărțile dăruite de noi, cât din Hoge era el și cât eram eu, așa cum se întreba și cât din mine eram eu și cât era Hoge. În ceea ce îl privea, Hoge era îndeajuns de preocupat de tunurile lui și de țevile acelea, lungi pe care se ostenea să le toarne la vremea aceea, ca să nu-l mai intereseze asemenea curiozități, pe care le găsea prostești.

Când a aflat, la șase luni după ce prinseserăm a lucra cu tunurile, că Mai-marele tunarilor se înfuriase văzând că ne vâram nasul în astfel de treburi și că ceruse fie ca el să fie mazilit, fie ca noi, nebunii care ne băteam joc de artilerie pretinzând că aveam să aducem noutăți, să fim izgoniți din Istanbul, Hoge a fost cuprins de îngrijorare; cu toate acestea, n-a căutat o cale de înțelegere cu Mai-marele tunarilor, care se arăta gata să cadă la pace. Când, la o lună după aceea, Padișahul ne-a poruncit să aflăm alte mijloace de îmbunătățire a armamentului, lăsând tunurile în plata Domnului, n-a suferit prea

tare. Știam acum amândoi că tunurile și țeștile abia turnate de noi nu erau cu nimic mai presus de cele vechi, folosite de ani de zile.

Intram, în acest chip, într-o nouă epocă, în care, potrivit Hogeii, urma să ne închipuim și să visăm totul de la capăt, dar, pentru că mă deprinsesem cu mânia și cu nălucirile lui, singurul lucru care mi se părea nou era că îl cunoșteam pe Padișah. Padișahul, la rândul lui, era mulțumit să ne cunoască. Ne veghea vorbele și purtările și ne despărțea ca un tată grijuliu care desparte doi frați ce s-au luat la harță pentru că și-au încurcat bilele, spunându-le „asta este a ta, iar asta, a ta”. Observațiile lui, pe care le găseam uneori copilărești, alteori inteligente, mă umpleau de uimire: îmi venea să cred că, fără să ne dăm seama, personalitatea mea se desprinsese de mine și se contopise cu cea a Hogeii, iar personalitatea Hogeii se contopise cu a mea, și că Padișahul, care așeza această creatură imaginară la locul convenit, ne cunoștea mai bine decât ne cunoșteam noi înșine.

În vreme ce îi tălmăceam visele ori în vreme ce vorbeam despre noua armă, care nu exista pe atunci decât în închipuirea noastră, Padișahul se oprea deodată, se întorcea către vreunul dintre noi și spunea repede „nu, asta nu e gândul dumitale, e al lui!”. Alteori, făcea deosebirea dintre gesturile noastre:

— Acum privești ca el – privește ca dumneata!

Iar când eu zâmbeam derutat, adăuga:

— Așa, bravo! V-ați uitat vreodată împreună în oglindă? Pe când ne uitam în oglindă, întreba cât și care dintre noi putea răbda să fie el însuși. Odată a pus să se aducă toate tratatele, cărțile cu animale și calendarele pe care le scriseserăm pentru a i le oferi în dar ani de zile și, în vreme ce le răsfoia pagină cu pagină, citind din ele, ne-a întrebat cine, ce anume scrisese, care dintre noi, și unde se pusese în locul celuilalt când plăsmuise. Dar ceea ce

l-a înfuriat, de fapt, pe Hogeia, iar pe mine m-a uimit și m-a fermecat a fost imitatorul acela pe care l-a poftit odată la el, când ne aflam noi acolo.

Omul acela nu semăna cu noi nici la chip, nici la trup – era mic de stat și rotofei, iar veșmintele îi erau cu totul altfel –, dar de cum a prins să vorbească, m-am îngrozit: parcă nu vorbea el, ci Hogeia. Întocmai ca el, se pleca la urechea Padișahului, de parcă i-ar fi dezvăluit o taină, își lua o voce gravă, precum și o atitudine grijulie și gânditoare când intra mai în amănunt, răstimp în care se lăsa purtat de emoție, așa cum făcea el, și rămânea fără suflare, dând din mână înfierbântat spre a-l convinge pe cel din fața sa de ceea ce rostea, dar nu istorisea despre proiecte privitoare la stele și la arme de necrezut, folosindu-se de tonul Hogeii, ci înșira doar numele de mâncăruri pe care le aflase de la bucătăria Seraiului, precum și ale fleacurilor și mirodeniilor trebuincioase la gătitul lor. Cum Padișahul zâmbea, imitatorul și-a continuat îndeletnicirea, care răscolea chipul Hogeii, înșirând rând pe rând popasurile dintre Istanbul și Alep. Padișahul i-a cerut apoi mucalitelui să mă imite și pe mine. Omul acela care se uita la mine uluit, cu gura căscată, eram chiar eu: mă tâmpisem. Când Padișahul i-a cerut să imite pe cineva care să fie pe jumătate Hogeia, pe jumătate eu, am rămas vrăjit. Îmi venea să spun, la fel ca Padișahul, urmărindu-i gesturile, „acesta sunt eu, iar acesta e Hogeia”, dar mucalitul făcea el însuși acest lucru, arătându-ne pe fiecare cu degetul. După ce Padișahul a avut bunăvoința să-l îndepărteze pe omul acela din încăpere, ne-a poruncit să cugetăm taman în acest chip.

Ce tâlc avea o asemenea vorbă? Tocmai îi spuneam Hogeii, seara, că Padișahul era cu mult mai ager la minte decât cel despre care îmi istorisise el ani de-a rândul, că acum pășea de bunăvoie în direcția în care dorise el să-l ademenească, când Hogeia a căzut din nou pradă unei

izbucniri de mânie. De data aceasta i-am dat dreptate, căci harul imitatorului nu era lesne de îndurat. Hoge a spus că, din clipa aceea, nu avea să mai pună piciorul pe la Serai decât silit de împrejurări. Acum că se ivise, în cele din urmă, prilejul pe care îl aștepta de ani de zile, nu avea deloc de gând să se mai amestece cu nerozii aceia și să se lase sâcâit de ei. Pentru că știam încotro se îndrepta curiozitatea Padișahului și pentru că mă ducea destul capul la asemenea mășcări, urma să merg eu la Serai în locul lui.

Când i-am spus că Hoge era bolnav, Sultanul nu m-a crezut:

— Să meșterească la armă și mai vedem noi, a zis el.

Prin urmare, de-a lungul celor patru ani în care Hoge a proiectat și apoi a făurit arma, mi-a revenit mie îndatorirea de a mă duce la Serai, el rămânând acasă, cu nălucile lui, așa cum făceam eu pe vremuri.

În răstimpul celor patru ani am aflat că viața nu este o așteptare, ci un fapt care poate aduce desfătare. Cei care băgaseră de seamă că Padișahul mă prețuia, așa cum se întâmplase și cu Hoge, mă poșteau și pe mine la ceremoniile și la petrecerile care se înlănțuiau aproape zi de zi. Într-o zi se mărita fata vizirului, în alta îi mai venea Padișahului un prunc pe lume, apoi erau tăiați împrejur feciorii domnești, după aceea toată lumea petrecea pentru vreo fortăreață luată înapoi de la unguri, pe urmă se puneau la cale serbări pentru oarece prinț care începea școala, timp în care venea Ramadanul, după care urmau distracțiile de bairam¹. În scurtă vreme am prins se u de pe urma cârnii grase și a pilafului, a leilor,

1. *Ramazan Bayramı*, „sărbătoarea de Ramadan”, sau *Şeker Bayramı*, „sărbătoarea dulciurilor”, una dintre cele două sărbători canonice ale islamului, care durează trei zile și care marchează încheierea postului ritual din luna Ramadan.

struților și sirenelor de zahăr și fistic cu care mă îndopam pe la asemenea petreceri care, adeseori, se lungeau câteva zile. Îmi petreceam cea mai mare parte a timpului uitându-mă la luptătorii dați cu unsoare care se încleștau până le venea rău, la acrobații cocoțați pe frânghiile întinse, între minaretele moscheilor, care dănuiau ținând niște bâte la spate, spărgeau potcoave între dinți ori își înfingeau cuțite și șisuri pe te miri unde, la scamatorii care dădeau la iveală șerpi, porumbei ori maimuțe din ascunzișul giubelelor, care-ți șterpeleau cât ai clipi din ochi ceștile din mâini ori banii de prin buzunare, la Karagöz și Hacivat¹, după ale căror sudălmii mă dădeam în vânt. Noptile, dacă nu erau spectacole cu focuri de artificii, mă duceam la vreunul dintre seraiurile ori conacele pe la care se răzlețea lumea, laolaltă cu noii mei prieteni – cei mai mulți dintre ei cunoscuți în ziua aceea – și, după ce ascultam muzică ore în șir, bând rachiu ori vin, nu osteneam să mă desfăt, ciocnind paharul, cu dansatoare frumoase care imitau căprioare somnoroase, cu tineri feciorelnici, chipeși, care jucau pe oglinda apei, cu zicători din gură care murmurau cântece duioase ori vesele, folosindu-se de vocile lor tânguioase.

Mă duceam, de asemenea, adeseori pe la conacele solilor străini, cărora le stârneam o nespusă curiozitate, și după ce urmăream vreun balet cu fete și flăcăi plăcuți, ori după ce ascultam ultimele scliviseli ale vreunei orchestre aduse de la Veneția, îmi degustam faima, care sporea treptat. Europeanii care se adunau pe la ambasade mă iscodeau în legătură cu înspăimântătoarele aventuri prin care trecusem; erau dornici să afle cât de mult pătimisem, cum mă împotravisem, ba chiar cum de putusem răbda totul. Le tănuiam faptul că îmi petrecusem viața

1. Protagoniști notorii ai teatrului de umbre turc (tr. *karagöz oyunu*).

între patru pereți, picotind și scriind cărți fără noimă, dar le îndrugam, în schimb, istorii de necrezut despre târâmurile acelea vrednice de interes pe care năzuiau să le cunoască – istorii pe care le născoceam din obișnuință, așa cum se întâmpla și cu cele hărăzite Padișahului. Poveștile mele sângeroase, despre credință și groază, ori cele despre harem și uneltirile din dragoste erau ascultate cu admirație nu doar de tinerele fete care veneau să-și vadă tații înainte de a se mărita ori de nevestele solilor, care îmi făceau ochi dulci, ci de toți ambasadorii și funcționarii aceia spilcuiți. Dacă mă încolțeau peste poate, le șopteam degrabă la ureche vreo două-trei „secrete de stat”, încropite chiar acolo, pe loc, și puneam pe seama Sultanului deprinderi ciudate, de care nimeni nu ar fi putut avea cunoștință. Când doreau să afle mai multe, îmi plăcea să îmi iau un aer misterios; mă prefăceam că nu le pot dezvălui mai mult și mă învăluiam într-o tăcere care stârnea mai abitir curiozitatea acelor netoți, cu care încerca să ne compare Hoge. Știam însă, totodată, că șușoteau între ei cum că aș fi avut legătură cu un proiect tainic, însemnat, care pretindea cunoaștere, precum și cu ideea unei arme nelămurite, care cerea sume de bani înspăimântătoare.

Când mă întorceam acasă seara de pe la conace și seraiuri, visând la trupurile frumoase pe care le văzusem, cu mintea încetoșată de aburii licorilor pe care le sorbisem, îl găseam pe Hoge trudind la masa noastră, de-acum veche de douăzeci de ani. Lucra cu o iuțeală pe care nu i-o mai văzusem niciodată până atunci, iar masa era ticsită de forme ciudate, de desene și hârtii pline de scrisul lui nervos. Îmi cerea să-i povestesc ce făcusem și ce văzusem peste zi, pentru ca după puțin timp să mă întrerupă, scârbit de toate distracțiile acelea, pe care le găsea neobrazate și prostesti, și să înceapă să-mi descrie proiectul lui, vorbind de „noi” și de „ei”.

Îmi mai spunea o dată că totul privea măruntaiele minții noastre și că-și întemeiase proiectul tocmai pe această idee, îmi cuvânta plin de avânt despre ceea ce se numește „creier” – despre simetria acelui dulap doldora de mărunțișuri, sau despre încâlceala alcătuirii lui –, dar nu izbuteam să pricep cum urma să dea formă armei de care își lega toate speranțele – speranțele noastre – pornind de la aceste lucruri. Socoteam că nimeni, nici măcar el însuși, așa cum gândeam uneori, nu ar fi fost în stare să priceapă. Îmi spunea, într-o zi, că oricine ar fi lăsat la vedere ceea ce se găsea în capetele noastre i-ar fi putut întări spusele. Rostea un mare adevăr, pe care îl simțise când ne uitam amândoi în oglindă în zilele ciumei, totul îi era acum limpede, iar făurirea armei pornea tocmai de la acest adevăr. Îmi arăta apoi, cu degetele lui nervoase – mie, care eram mișcat, fără să fi priceput însă mare lucru din vorbele lui –, forma ciudată și neclară de pe hârtie.

Forma aceea, despre care băgam de seamă că se mai împlinise puțin ori de câte ori mi-o arăta, părea să-mi aducă aminte de ceva. Uitându-mă la pata ei întunecată, pe care aş putea-o numi „diavolească”, socoteam, preț de o clipă, că aveam să pot spune fără șovăire cu ce anume asemuiam ceea ce vedeam, dar tăceam cuprins de un soi de încremenire sau crezând că îmi juca mintea vreun renghi. De-a lungul celor patru ani în care a izbutit să o îmbunătățească, prăpădind toți banii adunați atâta amar de vreme și irosind trudă omenească, nu am văzut niciodată altfel acea formă, ale cărei amănunte se pierdeau printre hârtiile lui și care, de fiecare dată, căpăta mai multă precizie. Se întâmpla uneori să o asemăn cu ceva din viața de fiecare zi, iar alteori cu ceva strecurat în visele noastre, cu vreun lucru pe care îl văzuserăm sau de care vorbiserăm în anii trecuți, când ne destăinuiam unul altuia amintirile, dar nu reușeam să pășesc

mai departe, lămurind ceea ce îmi trecea prin minte, și plecându-mă în fața neclarității care îmi stăpânea gândurile, așteptam în zadar ca arma însăși să-și dezvăluie tainele. Chiar și după patru ani, când mica pată se preschimbase în creatura aceea ciudată, în arătarea aceea înspăimântătoare, cât ditamai moscheea, de care vorbea tot Istanbulul și care, potrivit Hogeii, era o armă adevărată, eu continuam să orbecăi printre amănuntele închipuite de Hogeia în trecut cu privire la biruințele viitoare, în vreme ce toată lumea o asemuia cu ceva limpede.

Când mă duceam la Serai, mă căzneau să-i repet Sultanului amănuntele acelea minunate și cumplite, așa cum se întâmplă atunci când încerci să-ți amintești un vis pe care creierul se străduiește cu încăpățănare să-l uite dimineața, și îi vorbeam despre roțile, despre cercurile, despre cupola, despre praful de pușcă și despre pârgghiile pe care mi le descrisese de nenumărate ori Hogeia. Cuvintele de care mă foloseam nu erau cuvintele mele, după cum în ceea ce spuneam nu era nimic din căldura ce răzbătea din vorbele înfocate ale Hogeii, dar, cu toate acestea, băgam de seamă că Padișahul era impresionat de ele. Faptul că acest om, pe care îl socoteam chibzuit, prindea nădejdi la auzul puhoiului de cuvinte nelămurite ori al poemului înflăcărat, de biruință și izbăvire, închipuit de Hogeia, pe care eu nu-l puteam repeta decât cu neîndemânare, mă mișca și pe mine. Padișahul spunea că acel Hogeia care rămânea acasă eram eu. Mi se acrise de aceste jocuri ale minții, care mă tulburau nespus. Când îmi spunea că eu eram Hogeia, mă gândeam că era de preferat să nu pricep nimic, căci, nu peste multă vreme, susținea că eu îl învățasem pe Hogeia toate lucrurile cu pricina. Cel care picotea acum nu aș fi fost, chipurile, eu – cel care făcea asta era Hogeia, pe care îl schimbasesm eu cândva! Măcar de-am vorbi despre desfătărilor, despre animalele, despre petrecerile de azi, ori

despre alaiul breslelor, pentru care s-au făcut pregătiri, mă gândeam eu. Toată lumea știa că în spatele proiectului armei mă găseam eu, a spus mai apoi Padișahul.

Tocmai asta mă înspăimânta cel mai mult! Hogeia nu se mai arăta în lume de ani de zile, oricum îl uitaseră; pe mine mă vedeau adeseori pe la conace, prin seraiuri, în oraș, alături de Padișah, iar acum prinsesem să fiu pizmuit. Aveau un dinte împotriva mea, a ghiaurului, nu numai din pricina bănetului câștigat de pe urma nenumăratelor sate, livezi de măslini ori hanuri hărăzite acelui proiect nelămurit, în jurul căruia clevețea sporea de la o zi la alta, ori a faptului că eram atât de apropiat de Sultan, ci și pentru că, prin mijlocirea armei, ne vâram nasul în ciorba altora. Când nu izbuteam să-mi feresc urechile de bârfele din jur, îmi împărtășeam neliniștea atât Hogeii, cât și Sultanului. Nu-mi dădeau însă prea multă atenție. Hogeia se cufundase cu totul în lucrarea lui. Îi invidiam înverșunarea, așa cum fac bătrânii care pizmuiesc înfocarea tinerilor. În acele ultime luni în care transforma pata nelămurită și întunecată de pe hârtie – înzestrând-o cu amănunte și mărinind-o – în planurile matriței unei pocitanii care mie îmi trezea spaima, risipind pe ele averi de necrezut și turnând un oțel atât de vârtos, încât era cu neputință să se făurească ghiulele din el, nici măcar nu asculta vorbele de clacă pe care i le povesteam. Nu-l interesau decât conacele ambasadurilor, unde se tăifășuia despre asemenea lucruri: ce fel de oameni erau solii aceia, cum le mergea mintea și ce credeau despre arma lui? Și, mai cu seamă, de ce nu se gândea defel Sultanul să trimită soli care să reprezinte tot timpul statul în acele țări? Simțeam că își dorea el însuși rangul cu pricina, că voia să se izbăvească de viața printre ei, de nerozi, dar nu dădea glas acestei dorințe nici măcar în zilele de disperare în care se lovea de piedici în împlinirea planurilor sale, în care oțelul pe care îl turna crăpa

ori în care socotea că nu aveau să îi ajungă banii. Doar de două-trei ori a lăsat să-i scape că năzuia să intre în legătură cu învățații pe care îi școleau „ei”: își dorea să schimbe răvașe cu erudiții din țările acelea îndepărtate – din Veneția, din Flandra, din oricare dintre ținuturile care îi veneau în minte la vremea aceea. Oare care erau cei mai buni dintre ei, unde viețuiau, cum le-ar fi putut scrie, puteam afla oare lucruri de soiul acesta de la soli? În acele ultime zile, în care mă lăsam în voia plăcerilor și în care nu mă interesa peste poate arma care se înfiripa, i-am uitat pe dată rugămintea, care purta semnele unei deznădejdi ce i-ar fi putut bine-dispune pe dușmanii noștri.

Și Padișahul își astupa urechile la clevetelile dușmanilor noștri. Când m-am plâns de vorbele pe care le vânturau, în zilele în care Hogeia se afla în căutarea unor bărbați curajoși, care să pună arma la încercare pătrunzând în mormanul acela înfricoșător de oțel și învârtind roțile, cufundați în mirosul de rugină și fier care îți ardea gâtleejul, Sultanul nici măcar nu mi-a dat ascultare. Mi-a cerut să repet, așa cum făcea de fiecare dată, spusele Hogeii. Avea încredere, era împăcat cu toate și nu se căia nicidecum că se bizuise pe el: îmi mulțumea pentru aceste lucruri. Desigur, pentru același motiv – pentru că îl învățasem pe Hogeia tot ceea ce știa. Și el vorbea, la fel ca Hogeia, de ceea ce zăcea în capetele lor; legat de acest interes, aducea apoi vorba despre cealaltă nedumerire: mă întreba, așa cum făcuse și Hogeia cândva, cum trăiau oamenii „acolo”, în țara aceea – în fosta mea țară.

Îi istoriseam o grămadă de născoceli. Astăzi nu mai izbutesc să-mi dau seama dacă toate acele scorneli, care, de cele mai multe ori, continui să cred, se alcătuiau din împrejurări trăite aieva în tinerețe ori din năluciri rupte din vise, care îmi veneau la îndemâna condeiului ori de câte ori mă așezam la masă să-mi scriu cartea; uneori

potriveam două-trei minciuni hazoase, care îmi treceau atunci prin minte, mai erau la mijloc și niște basme pe care le tot lungeam, născocind ba una, ba alta, repetam mereu că toți purtau veșminte cu nenumărați nasturi, pentru că Padișahul se dădea în vânt după acest amănunt, dar îi spuneam și povești ale căror detalii habar nu am dacă le desprindeam din amintiri ori din vise. Printre ele se aflau însă și vreo două-trei adevăruri pe care nu izbutisem să le uit nici după douăzeci și cinci de ani: discuțiile pe care le purtam cu mama, tata și frații mei la masa pe care o luam în familie, dimineata, sub tei. Acestea însă cel mai puțin îi trezeau interesul Padișahului. Odată mi-a spus că, de fapt, toate viețile se aseamănă. Nu știu de ce, dar vorba aceasta m-a speriat; pe fața Sultanului stăruia o expresie diavolească, pe care nu o mai văzusem niciodată, și am vrut să-l întreb ce voia să spună. Apoi, uitându-mă la chipul lui, mi-a venit să zic „eu sunt eu”. De parcă, dacă aș fi avut curajul să rostesc vorbele acelea fără noimă, aș fi putut zădărnici toate renghiurile clevetitorilor, ale Hogeii și ale Padișahului, care unelteau să mă preschimbe în altcineva, și mi-aș fi putut vedea de trai în pace, cufundat în propria mea viață. Am tăcut însă speriat, așa cum fac cei ce se tem să aducă vorba de vreo nelămurire care le-ar putea pune tihna în primejdie.

Aceasta se petrecea primăvara, în zilele în care Hogeii desăvârșise arma, dar nu apucase încă să o încerce, pentru că nu izbutise să adune oameni pe care să-i pună la treabă. Când, la puțină vreme după aceea, Padișahul a plecat cu oastea în campania din Țara Leșească, am fost cuprinși de tulburare. De ce nu luase cu el arma care urma să-i pună pe fugă pe vrăjmașii noștri și de ce nu mă luase și pe mine – oare să nu mai fi avut încredere în noi? Și noi socoteam, la fel ca restul celor rămași la Istanbul, că, de fapt, Padișahul nu plecase în campanie

ca să se ducă la luptă, ci la vânătoare. Hogea era mulțumit că mai câștigase un an; nici eu nu aveam altă treabă ori vreun alt fel de a-mi omorî timpul, așa că am lucrat amândoi la armă.

Am depus multă osteneală spre a afla oamenii trebuincioși pentru a o putea porni. Nimeni nu consimțea să pătrundă în mașinăria aceea care arăta înspăimântător și despre care nu se știa limpede ce era. Hogea spunea că avea să-i umple de bani pe cei dornici de așa ceva; am trimis crainici prin oraș, prin împrejurimile șantierului naval, pe la Tophane, am căutat oameni prin cafenelele în care se adunau cei fără lucru, vagabonzii, aventurierii. Deși își învingeau teama și pătrundeau în grămada aceea de fiare, cei mai mulți dintre cei pe care reușeam să-i oblicim nu mai apucau să răsucească roata, căci, îngrămădiți cum se aflau în măruntaiele acelei gânganii năstrușnice, se coceau de năduf și dădeau bir cu fugiții. La sfârșitul verii, când am izbutit să pornim mașinăria, se duseseră toate paralele. Arma s-a urnit greoaie, sub privirile uimite și înspăimântate ale curioșilor, în strigătele lor de biruință, s-a năpustit asupra unei fortărețe închipuite, și-a slobozit ghiulelele, zgâlțâindu-se din toți rărunchii, și s-a oprit. Banii adunați de prin sate și de pe recoltele livezilor de măslini nu conteneau să curgă, dar Hogea le-a dat dezlegare oamenilor pe care îi adunaserăm cu atâta greutate, pe motiv că aveau să ne coste peste măsură.

Ne-am petrecut iarna în așteptare. Întors din campanie, Padișahul rămăsese la Edirne, care îi era foarte drag; nu ne căuta nimeni, nu întreba nimeni de noi, eram singuri. Pentru că nu aveam la ce serai să ne mai ducem diminețile, spre a ne spune poveștile și a le descreți frunțile stăpânilor, pentru că, în ceea ce mă privește, nu mai aveam în conacul cui să mă desfăt noaptea, nu aveam nici o îndeletnicire. Îmi treceam zilele făcându-mi portretul

la un pictor venit de la Venetia și luând lecții de lăută; Hoge se ducea una, două la Kuledibi¹, să-și vadă arma, aflată în grija unui paznic. Nu se poate spune că n-a încercat să-i aducă îmbunătățiri, adăugându-i pe ici, pe colo câte ceva, dar s-a plictisit repede. De-a lungul nopților ultimei ierni petrecute împreună nu mi-a vorbit nici despre armă, nici despre ce întrebuițare urma să-i dea. Era atins de un soi de neclintire, dar nu pentru că își pierduse avântul, ci pentru că nu îi mai trezeam nici un fel de interes.

Ne petreceam cea mai mare parte a nopților în așteptare – așteptam să contenească vântul ori ninsoarea, așteptam, la ceasuri târzii, să treacă pentru ultima oară bragagiul și să se domolească focul, spre a mai zvârli niște lemne în sobă, așteptam să se stingă ultimele lămpi tremurătoare de pe celălalt țărm al Cornului de Aur, să ne cuprindă somnul, care se lăsa așteptat, și să se audă chemarea la rugăciunea de dimineață. Într-una din nopțile acelea de iarnă, în care vorbeam foarte puțin, cufundați adeseori în visare, Hoge mi-a spus pe neașteptate că mă schimbasem foarte mult, că devenisem un cu totul alt om. Am simțit o arsură dureroasă în stomac, iar spinarea mi-a fost năpădită de sudoare; am vrut să tăgăduiesc, să-i spun că greșea, că eram la fel ca odinioară, că ne asemănam, că se cuvenea să-mi arate același interes ca pe vremuri, că ne mai rămăseseră multe, foarte multe lucruri de spus; avea însă dreptate. Ochii mi se ațintiseră asupra portretului meu, pe care tocmai îl adusesem în dimineața aceea de la pictor și îl proptisem de un perete. Mă schimbasem: mă îngrășasem de atâta ghiftuală pe la chiolhanuri, îmi atârna bărbia, mi se fleșcălise carnea, iar mișcărilor îmi erau mai greoaie. Mai rău,

1. Vechi cartier al Istanbulului, care cuprindea Turnul Galata și împrejurimile acestuia.

chipul însuși îmi devenise cu totul altul: de atâta băutură, de atâtea sărutări împărtășite cu oamenii aceia, în colțul buzelor mi se cuibărise o expresie nerușinată, ochii îmi erau tulburi din pricina somnului aiurea, în neorânduială, pe unde se nimerea, iar în priviri îmi stăruia o expresie de tihnă scârnavă, ca la nerozii aceia împăcați cu viața lor, cu lumea și cu ei înșiși; știam, totuși, că eram mulțumit de noua mea stare, așa încât am tăcut.

Mai apoi, până să aflăm că Padișahul ne chema în campanie, la Edirne, cu arma, visam adeseori același lucru: eram la o petrecere – la un bal mascat, la Veneția –, a cărei învălmășeală amintea de petrecerile de la Istanbul; le recunoșteam pe mama și pe logodnica mea, zărite în mulțime, în clipa în care își scoteau măștile de „femei din popor”, eram cuprins de nădejde și îmi îndepărtam, la rândul meu, masca, ca să mă recunoască și ele, numai că ele nu-și dădeau deloc seama că eu eram eu și arătau cu măștile pe care le țineau de coadă către altcineva, care se afla în spatele meu; când mă întorceam și priveam într-acolo, vedeam că omul acela, care avea să prieapă că eu eram eu, era Hoge. Când mă apropiam de această dată de el, plin de speranță, așteptând să mă recunoască, bărbatul care era Hoge își dădea masca jos, fără să spună nici un cuvânt, iar din dosul măștii se iveau însăși tinerețea mea, care mă trezea din somn, înspăimântându-mă cu sentimentul de vinovăție pe care îl încercam.

De cum a aflat, la începutul verii, că Padişahul ne aştepta cu arma la Edirne, Hogeia s-a aşternut pe treabă. Abia atunci am înţeles că avea totul gata şi că de-a lungul iernii păstrase legătura cu oamenii care se îndeletniciseră cu ea şi pe care îi răzleţise cu ceva timp în urmă. În trei zile eram gata de campanie. Hogeia şi-a petrecut ultima noapte răsfoind cărţi vechi, cu legătura de piele sfâşiată, tratate lăsate baltă la jumătate şi ciorne îngălbenuite de vreme, ori cercetându-şi lucrurile şi mărunţişurile, de parcă ne-am fi mutat în altă casă. A pus să sune ceasul de rugăciune, peste care se aşternuse rugina, şi a şters de praf instrumentele astronomice. A scotocit până în zori printre cărţile, printre desenele cu instrumente, printre schiţele pe care le zămisliserăm împreună vreme de douăzeci şi cinci de ani. La răsăritul soarelui l-am văzut întorcând paginile zdrenţuite, decolorate ale micului catastif în care aşternusem observaţiile din timpul încercărilor pentru primul spectacol cu focuri de artificii pus la cale de amândoi; m-a întrebat cu sfială dacă nu cumva trebuia să-l luăm cu noi, dacă nu ne putea fi de folos la ceva. Văzând că îl priveam cu ochii goi, s-a înfuriat şi le-a azvârlit pe toate într-un ungher.

Totuşi, în răstimpul călătoriei la Edirne, care a durat zece zile, am fost apropiaţi, chiar dacă nu la fel ca altădată. Hogeia, mai cu seamă, era însufletit de speranţă; arma noastră, care se urnise din loc încet-încet, iscând scârţâieli dătătoare de spaimă şi zgomote ciudate, şi care era numită pocitanie, gânşanie, diavol, broască-ţestoasă

străpunsă de săgeți, fortăreață umblătoare, fiară smolită, matahală, cazan pe roți, zmeu, ciclop, bestie, ciudățenie cu apucături porcești, piele smeadă și ochi albaștri, înainta mai repede decât crezuse Hoge, stârnind groaza printre cei care o zăreau, așa cum își dorise el. Băgând de seamă, de-a lungul călătoriei, adunătura de curioși care veniseră din satele dimprejur și se înșiraseră pe dealurile de pe marginea drumului pentru a se uita cu sufletul la gură la mașinărie, de care nu cutezau să se apropie, temători, Hoge nu-și mai încăpea în piele de veselie. Noptile, când oamenii noștri care asudaseră din greu de-a lungul zilei se cufundau într-un somn adânc, pripășiți prin corturile lor, Hoge îmi povestea, în tăcerea întreruptă doar de țârâitul greierilor, ce avea să le facă matahala dușmanilor noștri. La drept vorbind, nu mai avea înflăcărea de odinioară; se întreba și el, la fel de neliniștit ca mine, cum avea să fie întâmpinată arma de către curtenii din preajma Padișahului și de către oștire, ce loc urma să-i fie hărăzit în rânduiala de atac a oastei, dar încă mai era în stare să vorbească, senin și încrezător, despre „ultima noastră șansă”, despre faptul că puteam abate cursul apei în direcția dorită de noi și, ceea ce era și mai însemnat, despre „ei și noi” – subiect care îi stârnea întotdeauna emoția cea mai vie.

Arma a intrat în Edirne cu o ceremonie pe care n-a privit-o nimeni cu drag, afară de Padișah și de câțiva lingăi de rând, care își făceau veacul prin preajma sa. Padișahul l-a primit pe Hoge ca pe un vechi prieten; se vorbea de eventualitatea unui război, dar nu se făceau prea multe pregătiri și nu se vădea prea mare îngrijorare; au prins să-și petreacă zilele împreună. Mă alăturam și eu lor; eram întotdeauna cu ei când încălecau și o porneau prin pădurile întunecoase din împrejurimi ca să asculte ciripitul păsărilor, când se plimbau cu barca pe Tunca și pe Marița ca să se uite la broaște, când mergeau

să aline berzele care coborau în curtea Moscheii Selimiye, rănite în înfruntările cu vulturii, ori când se duceau să mai cerceteze o dată arma, spre a-i chibzui virtuțile. Îmi dădeam însă seama, cu durere, că nu aveam nimic de adăugat la sporovăială lor – nici o vorbă pe care să o asculte cu interes ori pe care să le-o pot adresa din toata inima. Poate că eram invidios pe apropierea lor. Știam însă că îmi era lehamite: Hogea continua să recite aceleași poezie; mă mira să văd că Padișahul tot mai credea în povestea cu biruința, cu superioritatea „celorlalți”, cu faptul că trebuia să ieșim din starea de toropeală și să trecem la fapte, cu viitorul și cu ceea ce zăcea în capetele noastre.

Într-o zi, pe la mijlocul verii, când zvonurile despre război se înmulțiseră, Hogea m-a luat cu el, spunând că avea nevoie de cineva vânjos și sănătos. Am străbătut cu pași grăbiți orașul Edirne, am trecut prin mahalalele ȝiganilor și ale evreilor, pe străzi cenușii, pe care mă mai preumblasem și înainte cu strângere de inimă, printre cocioabe de musulmani sărmani care semănau, în cea mai mare parte, una cu alta. Când am băgat de seamă că bordeiele învăluite în iederă pe care le zărisem de-a stânga mea se aflau de-acum de-a dreapta, am priceput că ne tot învărteam pe aceleași străzi și l-am întrebat ce se petrecea; eram, pare-se, în mahalaua Fildamı. Hogea a bătut deodată la o poartă. A deschis un copil cu ochi verzi, care să tot fi avut vreo opt ani.

— Leii, i-a zis Hogea, au fugit leii de la Seraiul Padișahului, iar noi îi căutăm!

L-a împins pe copil la o parte și a intrat în casă, iar eu l-am urmat. Înăuntru mirosea a praf, a lemn și a săpun; am urcat repede o scară cufundată în semiîntuneric și am ajuns sus, într-un vestibul; Hogea a început să deschidă ușile aflate în fața sa. În prima odaie moțăia, cu gura căscată, un bătrân știrb, sleit de puteri; doi copii

veseli, care se aplecaseră spre barba lui ca să-l întrebe ceva, s-au speriat când au văzut că se deschide ușa. Hogeia a închis-o la loc și a deschis o alta: în încăperea aceea se afla un morman de plăpumi și de pânzeturi. Copilul care deschisese poarta a apucat clanța ușii celei de a treia odăi, luând-o înaintea Hogeii:

— Aici nu e nici urmă de leu, sunt doar mama și mătușa.

Hogeia a deschis totuși ușa: înăuntru își făceau rugăciunea, stând cu spatele la noi, două femei scăldate în lumina palidă. În cea de-a patra odaie se afla un bărbat care cosea o plapumă; pentru că nu avea barbă, aducea mai degrabă cu mine. Când l-a văzut pe Hogeia, s-a ridicat în picioare:

— De ce-ai venit, zănaticule? a întrebat. Ce vrei de la noi?

— Unde e Semra? a întrebat Hogeia.

— A plecat la Istanbul acum zece ani, a zis bărbatul. A murit de ciumă. Tu de ce n-ai crăpat?

Hogeia a coborât scările și a ieșit din casă fără să spună nimic. În vreme ce pășeam pe urmele lui, am auzit cum striga copilul în spatele meu și cum îi răspundea o femeie:

— Au venit leii, mamă!

— Nu, e unchi-tău, cu frati-său!

Poate pentru că nu izbuteam să uit defel cele întâmplate, sau poate pentru că mă pregăteam pentru noua viață și pentru cartea pe care nu osteniți a o citi cu răbdare, la două săptămâni după aceea m-am dus iar acolo, într-o dimineață devreme. M-am trudit mai întâi să dau de urma străzii și a casei, pentru că mă zăpăcea, pesemne, lumina; iar când le-am găsit, m-am străduit să deslușesc drumul cel mai scurt spre bolnița de pe lângă Moscheea Beyazit, a cărei direcție o cumpănisem dinainte. Înșelându-mă, pare-se, la gândul că oamenii ar fi ales drumul cel mai scurt, n-am izbutit să dau nicicum de

scurtătura umbrită de plopî care ducea la pod; drumul străjuit de plopî pe care m-am pomenit nu era mărginit de nici un râu pe al cărui mal să te poţi aşeza, spre a te uita la el şi a mânca halva. În ceea ce priveşte bolniţa, aici nu se afla nimic din cele închipuite de noi: nu era noroi – poate că era chiar curat ca în palmă –, nu se auzea susur de apă, după cum nu se zăreau nici clondire colorate. Când am văzut un bolnav ţintuit în lanţuri, n-am mai răbdat şi l-am întrebat pe un doctor ce era cu el: se îndrăgostise şi se smintise; la fel ca majoritatea nebunilor, se credea altcineva; mi-ar mai fi istorisit şi alte lucruri, dar nu l-am mai ascultat şi m-am întors acasă.

Hotărârea privitoare la campanie, despre care socoteam că nu avea să mai fie dusă până la capăt, a fost luată într-o zi de la sfârşitul verii, când nu ne mai aşteptam deloc la ea: leşii, care nu mai răbdau înfrângerea din anul de dinainte şi, mai cu seamă, birul, trimiseseră vorbă să ne ducem să ni-l luăm pe acesta din urmă cu sabia. În zilele care au urmat, Hogea dădea impresia că era gata-gata să se înăbuşe de mînie: oastea se pregătea de marş, dar nimeni nu se gîndea unde avea să-şi afle locul arma lui; nimeni nu dorea să vadă, la vremea luptei, grămada aceea întunecată de fiare în preajma sa; nimeni nu se aştepta la vreo virtute oarecare din partea aceluia cazan uriaş, ba mai mult, găseau că aducea ghinion! Cu o zi înainte de a porni la război, când Hogea îndruga verzi şi uscate cu privire la viitorul luptei, vrăjmaşii noştri au rostit vorbe răuvoitoare şi au spus pe faţă că arma avea să aducă tot atâtea biruinţe cîte blesteme. Când Hogea mi-a mai istorisit şi că, potrivit credinţei lor, la temelia acelor blesteme m-aş fi aflat mai degrabă eu decît el, m-a cuprins teama. Padişahul a arătat cu tărie că avea încredere în Hogea şi în armă şi a spus că, pentru a nu se isca gâlceava, aceasta avea să se afle în răstimpul luptei

chiar la îndemâna sa și a oștilor sale. Am purces din Edirne într-o zi caldă de la începutul lui septembrie.

Toți socoteau că vremea era prea înaintată pentru a pleca la război, dar nu se vorbea prea mult despre acest subiect. În timpul campaniei am avut prilejul să aflu că uneori ostașii se temeau de piaza-rea chiar mai mult decât de vrăjmași și că luptau cu teama cuibărită în suflet. Când, în prima noapte, în vreme ce ne îndreptam spre miazănoapte, trecând prin sate îngrijite și avute ori pe poduri care se zgâlțâiau sub greutatea armei noastre, am fost poftiți în cortul Sultanului, ne-am mirat. Padișahul, aidoma oștenilor săi, dăduse în mintea copiilor – era stăpânit de curiozitatea și emoția nevârstnicului care purcede la un joc nou – și l-a întrebat pe Hoge, asemenea lor, cum tălmăcea întâmplările din timpul zilei: ce înțeles aveau norul roșu care se arătase la asfințit în fața soarelui, șoimii care zburau jos, coșul fărâmat al unei case de țară, berzele care se îndreptau spre miazăzi? Desigur că Hoge le tălmăcea pe toate ca fiind semne bune.

Treaba noastră nu se sfârșise însă; amândoi am aflat că, în nopțile din răstimpul campaniilor, Padișahului îi plăcea nespus de mult să asculte povești de groază, care stârneau neliniște. Pornind de la poezia aceea plină de avânt strecurată în cea mai dragă dintre cărțile noastre, dăruită Sultanului cu ani în urmă, Hoge a desenat o imagine crudă – o imagine plină de viață, urâtă, în care forfoteau înfrângeri sângeroase, neizbânzi, trădări și mizerie; într-unul dintre cotloanele ei, aflat la îndemâna ochilor înspăimântați ai Padișahului, lucea însă, totodată, flacăra victoriei: se cerea să ne punem mintea la treabă, spre a o ațâța, căci trebuia să ajungă mai grabnic conștient de „ei și noi”, apoi de ceea ce zăcea în mințile noastre – de toate celelalte lucruri pe care mi le istorisea Hoge de ani de zile și pe care sfârșisem prin a dori să le uit. Hoge sporea noapte de noapte, cu încă puțin,

întunecimea, urâciunea și groaza acelor povești neplăcute, care îmi pricinuiau o stare de lehamite – poate și pentru că socotea că i se urâse și Padișahului. În ciuda acestui fapt, simțeam că atunci când venea vorba despre ceea ce se afla în capetele noastre, Padișahul se înfiora de plăcere.

Expedițiile de vânătoare au început în săptămâna marșului nostru. Un număr de oameni, veniți anume cu oastea pentru a împlini o asemenea treabă, o luau înainte, iar după ce cucereau ținutul, după ce alegeau locul prielnic și îi puneau la treabă pe săteni, Padișahul, noi și vânătorii ne despărțeam de coloana în marș și ne îndreptam către vreun codru vestit pentru căprioarele sale, către povârnișurile vreunui munte pe care mișunau porcii mistreți ori către vreo pădure în care viețuiau laolaltă vulpi și iepuri. După aceste scurte și încântătoare expediții de vânătoare, care țineau preț de câteva ceasuri, reveneam cu mare tam-tam la coloana în marș, de parcă am fi revenit după o luptă biruitoare, și, în vreme ce ordia îl slăvea pe Padișah, noi îl urmam îndeaproape. Mă desfătau asemenea ceremonii, pe care Hoge le răbda cu mânie și dezgust; la ceasul serii îmi plăcea să vorbesc cu Padișahul nu atât despre marș, despre starea în care se aflau satele și târgurile prin care se perindase oastea ori despre ultimele vești sosite de la dușman, cât despre vânătoare. Urmău apoi poveștile și prorocirile care, în înfierbântarea pricinită de sporovăială noastră, pe care Hoge o găsea prostescă, plină de nerozii, deveneau tot mai crâncene, noapte de noapte. Încrederea pe care o vădea Padișahul în acele povești care se căzneau să pară înspăimântătoare și în acele basme despre miezul minții noastre începea să mă supere și pe mine, ca și pe ceilalți din jur.

Aveam să asist însă la lucruri și mai rele. Ne găseam iar la vânătoare; fuseseră golite de oameni aproape zece sate, țăranii se răspândiseră prin pădure, bătând

în cratițele pe care le purtau în mâini și stârnindtărăboi pentru a mâna mistreții și cerbii spre locul unde ne aflam noi, cu armele și caii, dar până la prânz nu dăduserăm peste nici un animal. Padișahul îi ceruse Hogeii, spre a mai domoli starea de sastiseală care se abătuse asupra noastră, oarecum și sub înrâurirea zăpușelii, să istorisească povești de felul celor care îi stârneau fiori noaptea. Înaintam cu mare încetineală, ascultând zdrăngănitul cratițelor, care venea de foarte departe, răzbătând până la noi în chip nelămurit, când am ajuns într-un sat creștin și ne-am oprit. Am văzut că Hogeii și Padișahul arătau spre una dintre casele satului pustiu și că un bătrân plâpând, care scosese capul prin crăpătura ușii, era adus înaintea lor, sprijinit de subsuori. Cu puțin mai înainte vorbiseră iar despre „ei”, despre ceea ce zăcea în capețele lor și, băgând de seamă curiozitatea care le stăruia pe chip, precum și faptul că Hogeii îl întreba ceva pe bătrân prin mijlocirea tălmăciului, m-am apropiat, speriat de ceea ce îmi trecea prin minte.

Hogeii îl întreba pe moșneag, cerându-i să-i răspundă pe dată, fără a sta în cumpănă, care era cel mai greu păcat din viața lui – cel mai mare păcat pe care îl săvârșise. Săteanul murmură, într-un grai slav stâlcit, pe care tălmăciul ni-l reda anevoie, că nu era decât un biet bătrân nevinovat, fără păcate. Hogeii repeta însă întrebarea cu o înverșunare ciudată și îi cerea să vorbească despre sine. Abia după ce a văzut că și Sultanul era la fel de curios ca Hogeii, bătrânul și-a recunoscut vinovăția: da, greșise, ar fi trebuit să iasă și el din casă laolaltă cu toată lumea din sat, ar fi trebuit să participe și el la vânătoare alături de consătenii lui, care goneau dobitoacele, doar că era beteag, avea o pricină, nu era îndeajuns de sănătos ca să poată alerga prin pădure cât era ziua de lungă, arăta cu mâna spre inimă, cerea îndurare, la care Hogeii s-a mâniat și s-a oțărât la el, spunând că nu despre asta

îl întreba, ci despre adevăratele lui păcate. Săteanul nu părea să priceapă însă întrebarea pe care tălmaciul i-o repeta stăruitor și rămăsese împietrit, îndurerat, cu mâna la inimă. L-au luat de acolo. Când un alt bătrân adus în fața Padișahului a spus tot aceleași lucruri, Hogea s-a făcut deodată roșu ca racul. În vreme ce Hogea îi istorisea celui de-al doilea sătean, ca pilde de fapte nevrednice și de păcate care urmau să-i vină în ajutor, despre greșelile copilăriei mele, despre minciunile pe care le rosteam ca să mă fac mai iubit decât frații mei, despre nelegiuirile trupești pe care le săvârșisem pe vremea studenției, lăsând impresia că istorisea fărădelegile unui păcătos fără nume, eu îmi aminteam, cu scârbă și rușine, de zilele ciumei, pe care le-am reînsuflețit cu dor scriind această carte. Când un sătean olog, adus la urmă de tot, a mărturisit în șoaptă că se uita pe furiș la femeile care se scăldau în râu, Hogea s-a mai domolit oleacă. Da, iată, așa se purtau „ei” când erau puși în fața propriilor răutăți – puteau să le înfrunte; „noi” însă, care știam ce se petrece înlăuntrul minții... și așa mai departe. Voiam să cred că Padișahul nu fusese impresionat peste poate.

Fusese însă cuprins de curiozitate; la două zile după aceea, a închis ochii când s-a repetat aceeași poveste, în timpul unei alte vânători în care goneam pe urmele cerbilor – poate pentru că n-a putut rezista stăruințelor Hogei, sau poate pentru că îi plăcuse mai mult decât socotisem eu, fără să-l fi iscodit în această privință. De data aceasta, trecuserăm Dunărea; eram tot într-un sat creștin, dar locuitorii lui vorbeau o limbă de origine latină. Întrebările puse de Hogea nu erau însă prea diferite. La început nici nu am vrut să ascult răspunsurile pe care i le dădeau sătenii, speriați de aceste întrebări care îmi aminteau de neîndurarea din nopțile ciumei, de cruzimea cu care izbutisem să-l silesc să-și aștearnă fărădelegile pe hârtie, de cel care li le punea – de judecătorul necunoscut – și de

Sultan, care îl sprijinea în tăcere. Mă cuprinsese o silă ciudată: eram dezgustat nu atât de Hoge, cât de Padişah, care se lăsa amăgit de el, sau care nu avea puterea să se împotrivească atracției aceluia joc urât. N-a trecut însă mult și m-am lăsat și eu cuprins de aceeași curiozitate gretoasă: m-am gândit că nu pierdeam nimic dacă ascultam, așa încât m-am apropiat de ei. Cele mai multe dintre păcatele și greșelile istorisite într-o limbă care îmi părea acum mai delicată și mai plăcută urechii aduceau unele cu altele: scorneli nevinovate, înșelăciuni mărunte, vreo două-trei trădări, vreo două-trei clipe de nestatornicie în dragoste și, mai cu seamă, câteva hoții neînsemnate!

Seara, Hoge a spus că sătenii nu istorisiseră totul, că tănuiseră adevărul; la vremea mea, eu mersesem cu mult mai departe; ceea ce îi despărțea pe „ei” de „noi” trebuie să fi fost păcatele – cu mult mai adânci, cu mult mai adevărate decât ale noastre. Avea să folosească, la nevoie, chiar forța pentru a afla acele adevăruri, care urmau să-l lămurească pe Padişah, spre a-i arăta cum erau „ei” și, mai apoi, cum eram „noi”.

Zilele următoare au fost însemnate de cruzime, care sporea mereu, devenind din ce în ce mai lipsită de noimă. La început, totul se petrecea ceva mai simplu: în zilele acelea ne purtam ca niște copii care strecurau deodată, în miezul propriilor jocuri, vreo două-trei pozne grosolane, care puteau fi trecute cu vederea; ceasurile petrecute cu iscodirea oamenilor erau asemenea unor piese de „teatru în cerc”¹ puse la cale în toiul lungilor și desfătătoarelor noastre expediții de vânătoare. Mai apoi însă s-au preschimbat în ceremonii care ne istoveau cu totul

1. Formă de teatru tradițional turc (tr. *orta oyunu*), a cărui denumire provine de la configurația circulară a spațiului de joc.

voința, puterile, nervii și la care, nu știu de ce, nu izbuteam să mai renunțăm cu nici un chip. Îi vedeam pe țărani copleșiți de groază în fața întrebărilor Hogeii și a furiei sale, a cărei pricină n-o puteau pricepe: poate că dacă ar fi înțeles întru totul ce se dorea de la ei, ar fi putut istorisi. Vedeam moșnegi știrbi și sleiți adunați pe izlazul satului; înainte de a-și povesti, gângavi, păcatele ori păcatele închipuite, cerșeau ajutor, din ochi, de la cei din jur și de la noi; vedeam tineri hărțuiți, înghionțiți, deoarece mărturisirile lor și răutățile pe care le înfăptuiseră nu erau socotite îndeajuns; îmi aminteam cum îmi trăgea Hogeia câte un pumn în spate, zicând „tu, tu”, după ce citea ceea ce așternusem pe hârtie, și cât de cumplit suferea, cum bombănea mânios că nu putea pricepe cum de puteam fi așa cum eram. Dar acum știa mai bine, chiar dacă nu foarte limpede, ce căuta și la ce voia să ajungă. A încercat și alte mijloace: îi tăia, una-două, vorba celui care făcea mărturisiri și susținea că acesta mințea; atunci, oamenii noștri îl hărțuiau pe vinovat. Alteori îi tăia vorba celui care își dezvăluia păcatele, arătând că un prieten de-al lui îl prinsese asupra faptului. O vreme a încercat să-i aducă dinaintea lui doi câte doi. Văzând, atunci, că nu pătrunsese prea adânc în inima adevărului, că, în ciuda forței de care se foloseau cu hotărâre oamenii noștri, sătenii se sfiau unul de altul, îl apucau năbădăile.

Când au început ploile, care nu mai conteneau, părea că mă deprinsesem și eu cu cele ce se petreceau. Îmi amintesc cum au fost bătuți zadarnic, ore în șir, și lăsați să aștepte în ploaie, uzi flească, pe izlazul mocirlos al unui sat, niște țărani care nu puteau spune, ori care nu aveau de gând să spună prea multe. Expedițiile de vânătoare deveneau și ele, treptat, din ce în ce mai lipsite de vlagă și mai scurte. Este drept că, la răstimpuri, mai lămpușcam câte o căprioară cu ochi frumoși ori câte un

ditamai porcul mistreț, ceea ce îl întrista pe Padișah, dar de-acum nu mai eram nici unul cu mintea la amănuntele vânătorii, ci la iscodelele acelea, ale căror pregătiri începeau cu mult înainte, întocmai ca vânătoarea. Hoge mi se destăinuia noaptea, de parcă s-ar fi căit de ceea ce săvârșea de-a lungul zilei. Nici el nu se simțea în largul lui din pricina celor ce se petreceau, a ciomăgelilor, dar voia să probeze ceva – ceva care urma să ne fie de folos tuturor; dorea să îi arate asta și Sultanului. Și apoi, de ce tănuiau sătenii adevărul? A spus apoi că trebuia să facem aceeași încercare și într-un sat musulman. A ieșit însă abraj: deși iscodiți fără a fi strânși prea strașnic cu ușa, musulmanii au făcut cam aceleași mărturisiri ca și vecinii lor creștini și au depănat cam aceleași istorii. Era una dintre zilele acelea mizerabile, cu ploaie care nu se mai sfârșea, iar Hoge a bombănit ceva, cum că nu erau musulmani adevărați, dar, după cum am băgat de seamă seara, în vreme ce îmi descria ceea ce se petrecuse, observase că nici Sultanului nu-i scăpase pățania.

Lucrul acesta nu a făcut decât să-i sporească mânia și să-l îmboldească să întrebuințeze, ca pe o ultimă speranță, silnicia, la care Sultanului nu-i mai plăcea peste măsură să fie martor, dar pe făgașul căreia se lăsa poate târât, ca și mine, din simplă curiozitate. Tot înaintând către miazănoapte ajunseserăm iarăși într-un ținut împădurit, în care sătenii vorbeau o limbă slavă; am văzut, într-un sătuc minunat, cum Hoge a bătut, cu mâna lui, un flăcău chipeș, care nu-și amintea decât de o minciună amărâtă din copilărie. A spus că nu avea să mai facă niciodată așa ceva; seara a fost cuprins de un sentiment de vinovăție pe care-l găseam lipsit de măsură. Am impresia că am văzut, cu un alt prilej, sub o ploaie gălbuie, cum plângeau femeile dintr-un sat, uitându-se de departe la ceea ce se petrecea cu bărbații lor. Oamenilor noștri, care dobândiseră iscusință în ceea ce făceau, le era, la

rândul lor, lehamite de ceea ce se petrecea; se întâmpla uneori ca ei să-l ochească, să-l aleagă și să-l aducă pe cel ce urma să-și mărturisească păcatele, pentru ca talmaciul nostru să-i pună primele întrebări, luându-i-o înaintea Hogeii, care părea ostentat de propria-i cruzime. Nu se poate spune că nu ne-am pomenit și cu victime interesante, care mărturiseau îndelung, de parcă ar fi așteptat de ani de zile, în taină, acea zi a iscodirii, bătute de spaima și de tulburarea iscate de nestăpânirea noastră, despre care auzeam că se preschimbaseră în legendă și făcea înconjurul satelor, ori de o judecată care se afla peste puterea lor de înțelegere și ale cărei arcanse nu le puteau desluși, însă poveștile soților care se înșelau unul pe altul ori ale sătenilor săraci care îi pizmuiau pe vecinii lor cu dare de mână nu mai trezeau curiozitatea Hogeii. Repeta neîncetat că exista un adevăr mai adânc, dar cred că și el se îndoia din vreme în vreme, ca și noi, că urma să răzbatem până la el. Era, cel puțin, cuprins de mânie când ne adulmeca îndoiala, dar simțeam, așa cum simțea și Padișahul, că nu avea de gând să se dea bătut. Poate că din această pricină am rămas niște simpli privitori și am văzut cum lua pe de-a-ntregul hățurile în mână. Odată, în vreme ce stăteam sub un acoperiș pe o ploaie vijelioasă, am băgat de seamă cum îl lua la întrebări, cu orele, zăbovind ud până la piele, pe un flăcău scârbit de tatăl și de frații lui vitregi, care se purtau urât cu maică-sa, și ne-a reînviat nădejdea; dar mai apoi, seara, a închis subiectul, spunând că nu era decât un tânăr de rând, a cărui amintire nu se cuvenea să dăinuie.

Urcaserăm spre miazănoapte – tot mai spre miazănoapte; trupele în marș înaintau foarte încet, șerpuiind printre munții semeți, pe drumurile noroioase ce străbăteau păduri întunecate, îmi plăceau aerul răcoros și misterios, tăcerea învăluită în ceață, dătătoare de temeri, sentimentul de nesiguranță ce răzbateau dinspre pădurile

de brazi și fagi. Nimeni nu folosea această denumire, dar cred că ne aflam la poalele Munților Carpați, pe care îi văzusem în copilărie pe o hartă a Europei, ținută în mână de tata – o hartă plămădită de un pictor stângaci și împodobită cu imagini de cerbi și de castele gotice. Hogeia, care răcise din pricina ploilor, era suferind, dar, în ciuda acestui fapt, porneam mai departe în fiecare dimineață pe potecile care șerpuiau parcă anume prin pădure, pentru a te face să ajungi cu întârziere la capătul drumului. Expedițiile de vânatoare păreau, de-acum, uitate; ne amăgeam timpul pe malul vreunei ape ori pe buza vreunei prăpăstii, de parcă voiam să ne lăsăm așteptați de sătenii pregătiți pentru sosirea noastră. Apoi, hotărând că sosise sorocul, intram în casa câte unui țăran, iar după ce săvârșeam ceea ce aveam de săvârșit ne târam pe urmele Hogeii, care nu afla niciodată giuvaierul pe care-l căuta, dar care voia să alergăm degrabă în alt sat, pentru a uita de cei care fuseseră snopiți în bătaie și pentru a-și uita disperarea. Odată a vrut să facă o încercare; Padișahul, a cărui răbdare și a cărui curiozitate mă umpleau de uimire, a cerut să fie aduși douăzeci de ieniceri; Hogeia le-a pus atât lor, cât și sătenilor cu părul bălai care așteptau tulburați în fața caselor lor, aceeași întrebare. Cu un alt prilej, i-a purtat pe săteni până la trupele în marș, le-a arătat mașinăria noastră care, în truda de a-i ajunge din urmă pe oștenii Sultanului pe drumurile înglodate, isca scârțâieli ciudate, i-a întrebat ce socoteau despre ea și i-a pus pe scribi să le aștearnă răspunsurile pe hârtie, dar de-acum i se sleiseră forțele – nu știu de ce, poate din pricină că, așa cum spunea el, ne era într-adevăr cu neputință să pricepem, poate din pricină că el însuși era descurajat de cruzimea sa zadarnică, poate din pricina simțământului de vinovăție care-l copleșea noaptea, poate pentru că se plictisise de bombănelile oastei și ale pașalelor cu privire la armă și la

cele ce se petreceau prin pădure, ori poate doar din pricina bolii. Vocea sa înecată de tuse nu mai era la fel de tunătoare ca altădată; nu mai putea pune întrebările, ale căror răspunsuri le învățase pe de rost, cu avântul de odinioară; nopțile când vorbea despre biruință, despre viitor, despre faptul că trebuia să ne trezim și să ne izbăvim, lăsa impresia că nici măcar vocea lui, care era din ce în ce mai stinsă, nu mai credea în ceea ce rostea. Îmi amintesc că l-am văzut cum îi lua la întrebări fără nici o convingere, pentru ultima oară, pe câțiva țărani slavi uluiți, sub ploaia de culoarea pucioasei, care se pornise iar să toarne. Noi stăteam deoparte, pentru că nu mai voiam să-i ascultăm; sătenii se priveau zadarnic într-o ditamai oglinda udă, cu rama aurită, pe care Hogeia le cerea să și-o dea din mână în mână la lumina difuză, împutănată de ploaie.

N-am mai plecat niciodată în asemenea expediții de „vânătoare”: trecuserăm râul, pătrunzând în ținuturile leșilor. Arma noastră, care nu mai putea înainta pe drumurile înnoroite de ploaia scârbavnică, din ce în ce mai înverșunată, încetinea trupele în marș, care trebuiau să se miște acum cu repeziciune. În vremea aceasta, clevelele privitoare la ghinionul și la blestemele pe care urma să le abată asupra noastră arma – care, la drept vorbind, nu le plăcea deloc pașalelor – sporeau și mai abitir; ponegrelile ienicerilor care participaseră la încercările Hogeii nu făceau decât să toarne gaz peste foc. Ca de obicei, mă învinovăteau mai degrabă pe mine, ghiaurul, decât pe Hogeia. Când acesta se pornea iar pe sporovăiala aceea de poet, care acum îl plictisea până și pe Padișah, vorbind despre foloasele armei, despre puterea vrăjmașilor, despre faptul că trebuia să ne deșteptăm și să trecem la fapte, pașalele care îl ascultau în cortul Padișahului sfârșeau prin a crede și mai strașnic în înșelătoria noastră și în nenorocul care însoțea mașinăria. Îl priveau pe Hogeia

ca pe un bolnav care o luase razna, dar căruia se cuve-
nea să nu-i iei întru totul speranța; cel cu adevărat pri-
mejdios, cel cu adevărat vinovat, cel care urzise toate
nenorocirile, amăgindu-i pe Hogeia și pe Padișah, eram
eu. Când ne retrăgeam, nopțile, în cortul nostru, Hogeia
îi bodogănea îngrețosat și mânios, cu vocea lui de bol-
nav, așa cum făcea în anii de demult cu nerozii lui, dar
acum nu mai avea nimic din bucuria și din nădejdea pe
care socoteam că izbutiserăm să ni le păstrăm vii în anii
aceia.

Cu toate acestea, băgasem de seamă că nu părea dis-
pus să lase lucrurile din mână cu atâta ușurință. Când,
după două zile, arma noastră s-a cufundat în noroiul
clisos de atâta ploaie și a rămas înțepenită pe neaștep-
tate printre trupele în marș, eu îmi pierdusem orice nădejde.
Hogeia, în schimb, s-a luptat, așa bolnav cum era. Nimeni
nu ne dădea oameni – nici măcar cai nu ne dădeau; i
s-a înfățișat Sultanului, a găsit aproape patruzeci de armă-
sari, a cerut să fie desprinse lanțurile de la tunuri și i-a
îndrumat pe oșteni; după ce s-a zbuciumat toată ziua,
a izbutit spre asfințit să urnească din loc uriașa noastră
gânganie, biciuind caii cu îndârjire, sub privirile celor
care se rugau ca parascovenia să rămână afundată în
mocirlă. Seara s-a războit cu pașalele, care voiau să scape
de noi, spunându-le că arma nu aducea doar nenoroc,
ci forță de luptă; eu simțeam însă că nu mai credea în
victorie.

Noaptea, în cortul nostru, pe când țineam în mână
lăuta luată cu mine la plecarea în campanie și încercam
să zdrăngănesc ceva la ea, mi-a luat-o și a azvârlit-o într-un
ungher. Mi-a spus că îmi voiau capul și m-a întrebat
dacă știam asta. Știam. Dacă ar fi vrut capul lui în loc
de al meu, ar fi fost împăcat. Simțeam și asta, dar n-am
spus nimic. Tocmai eram pe cale să iau iar lăuta,
când m-a oprit și mi-a cerut să-i povestesc despre „locul

acela" – despre țara mea. I-am spus vreo două-trei istorioare născocite, așa cum făcusem și cu Padișahul, dar s-a mâniat. Voia adevărul – amănunte adevărate; m-a întrebat de mama, de logodnica, de frații mei. În vreme ce îi istoriseam „adevăratele” amănunte, m-a întrerupt și a mormăit câteva cuvinte înăbușite, câteva propoziții scurte și întretăiate în italiana pe care o deprinsese de la mine; n-am izbutit să le deslușesc prea bine tâcul.

În zilele următoare am simțit că, văzând palăncile dușmane cucerite de trupele de avangardă și pe de-a-ntregul nimicite, se lăsa stăpânit de gânduri ciudate și urâte, îmboldit de o ultimă speranță. Într-o dimineată treceam agale printr-un sat căruia i se dăduse foc, și, când a zărit niște răniți în agonie, la poalele unui zid, a descălecat și a dat fuga la ei. Mai întâi am crezut că voia să îi ajute – dacă ar fi avut alături un tălmaci, i-ar fi putut întreba, poate, de ce anume sufereau –, și mă uitam la el de departe; apoi am priceput că era cuprins de un soi de înfrigurare și am avut impresia că îi intuiam pricina: urma să-i întrebe cu totul altceva.

A doua zi dimineată, când ne-am dus să vedem, împreună cu Padișahul, palăncile și micile fortărețe în ruină de pe cele două laturi ale drumului era pradă aceleiași agitații; de cum zărea, printre casele făcute una cu pământul ori printre pereții de scândură ciuruiți de salvele de tun, câte un rănit care nu fusese încă descăpățânat, alerga la el. Știind prea bine că ceilalți aveau să socoată că eu îl împingeam la asta, îl urmăream pentru a-l împiedica să comită vreun lucru necurat, dar și pentru că eram mânat, poate, de o curiozitate păcătoasă. Părea că răniții, cu trupurile lor sfârtecate de gloanțe și ghiulele, urmau să-i destăinuie ceva, înainte ca pe chipuri să li se aștearnă masca morții. Hoge se pregătea să le pună întrebările cuvenite, așa încât aceștia să-i dezvăluie ce aveau de dezvăluit: urma să afle de la ei acel adevăr

adânc, care avea să schimbe totul într-o clipă; vedeam însă că disperarea de pe chipurile lor, care erau totuna cu moartea, se confunda îndată cu propria lui disperare, așa încât, pe măsură ce se apropia de ei, era cuprins de neputință.

Aflând în aceeași seară că Padișahul era furios din pricina fortăreței Doppio¹, care nu putuse fi cucerită cu nici un chip, a fost din nou cuprins de înfrigurare și s-a dus să i se înfățișeze. Când s-a întors era îngândurat, dar părea, totodată, să nu știe prea bine ce ar fi trebuit să-l pună pe gânduri. Îi spusese Sultanului că dorea ca arma lui să fie mânăta în luptă, că o pregătea de ani de zile pentru ziua aceea. Împotriva a ceea ce aş fi crezut eu, Sultanul hotărâse că venise vremea să o încerce, dar că trebuia să-l aștepte mai întâi pe Hüseyin Paşa cel Bălai, care primise anume această însărcinare. De ce spusese asta? Era una dintre acele întrebări despre care, de ani de zile, nu izbuteam să pricep dacă mi-o punea mie sau şi-o punea sieşi. Cugetam că, oricum, nu mă mai simţeam apropiat de el, că mă săturasem de atâta zbucium; răspunsul l-a dat tot el: pentru că se temeau să nu fie părtaş la biruinţă!

Până a doua zi la prânz, când am aflat că Hüseyin Paşa nu izbutise încă să cucerească fortăreaţa, şi-a irosit întreaga energie pentru a se convinge de adevărul acestui răspuns. Deoarece hulele potrivit cărora n-aş fi fost decât o piază rea şi o iscoadă se răspândiseră peste măsură, nu mă mai duceam în cortul Padişahului. Când a mers la el să-i tălmăcească întâmplările nopţii şi ale zilei, Hogeia a izbutit să-i depene istorii despre biruinţă – în care Padişahul părea să creadă – şi despre fericire. Odată întors în cortul nostru, şi-a luat aerul încrezător al celui care socoteşte că, în cele din urmă, o să-i vină de hac

1. Dublu (în it., în orig.).

diavolului. L-am ascultat, cercetând nu atât aerul lui încrezător, cât străduința pe care o depunea pentru a și-l păstra neștirbit.

A revenit la povestea aceea veche despre „noi” și „ei”, despre izbânda care avea să vină, dar în voce îi stăruia o tristețe despre care nu-mi aminteam să îi fi însoțit vreodată istoriile; părea că vorbește despre o amintire din copilăria noastră, pe care o știam amândoi foarte bine, pentru că o trăiserăm împreună. N-a scos o vorbă nici când am luat lăuta în mână, nici când am început să zdrăngănesc la ea ca un ageamiu. Vorbea despre frumoasele zile pe care urma să le trăim după ce aveam să abatem cursul apei în direcția dorită de noi, dar amândoi știam că vorbea despre trecut. În fața ochilor mei se înfiripau copaci netulburați, într-o grădină tihnită, aflată în spatele unei case, odăi calde, scăldate într-o lumină orbitoare, o masă care forfotea de rude; pentru prima oară după mulți ani, imaginea aceasta mă umplea de pace. Când mi-a spus că îi erau dragi cei de aici, că despărțirea de ei avea să fie grea, i-am dat dreptate; când, după ce a cugetat o vreme la acești oameni, s-a mâniat, amintindu-și de nerozii lui, i-am dat iarăși dreptate. Lăsa impresia că optimismul pe care îl arăta nu îi aparținea – nu știu de ce, poate pentru că amândoi intuiam noua viață, care era foarte aproape, sau poate pentru că eu mă gândeam că aș fi făcut la fel dacă aș fi fost în locul lui.

A doua zi dimineată, când ne-am slobozit arma spre a fi pusă la încercare împotriva uneia dintre palâncile acelea mărunte ale vrăjmașilor, aflate în preajma drumului, știam amândoi, stăpâniți de un presimțământ ciudat, că unealta noastră nu avea să izbutească a săvârși mare scofală. Cei aproape o sută de oameni pe care ni-i dăduse Padișahul spre a ne fi de ajutor s-au făcut nevăzuți de la primul asalt. Pe unii dintre ei i-a strivit și i-a sfârtecat însăși mașinăria, în vreme ce alții au fost izbiți

când, după câteva salve care nu își atinseseră ținta, au rămas în afara ariei de siguranță a tunului, afundat prostete în noroi. Pe cei mai mulți dintre ei, care o luaseră la sănătoasa înfricoșați de ideea ghinionului, n-a mai fost cu putință să-i adunăm laolaltă, pentru a ne pregăti de un nou atac. Amândoi gândeam, pesemne, același lucru.

Mai apoi, când oamenii lui Hasan Pașa cel Gros au cucerit palanca într-o oră fără a se alege cu prea multe pierderi, Hogea a vrut din nou să adeverească știința aceea adâncă, însuflețit de o nădejde pe care socoteam și eu, de data aceasta, că o pricepeam foarte bine, numai că toată suflarea din vecinătatea palăncii fusese trecută prin sabie: printre zidurile făcute una cu pământul nu se mai aflau nici măcar ființe pe moarte. Când am zărit căpășanile retezate care fuseseră îngrămădite într-un colț spre a-i fi duse Padișahului, am înțeles pe dată ce gândea; ba mai mult, i-am socotit curiozitatea îndreptățită, dar nu mai doream să fiu martor la ceea ce se petrecea, așa încât i-am întors spatele. După puțină vreme, când mi-am îndreptat iar privirile într-acolo, învins de curiozitate, se îndepărta de mormanul de capete; n-am reușit să aflu niciodată cât de departe a mers.

La prânz, când am revenit la trupele în marș, ni s-a spus că fortăreața Doppio nu fusese cucerită încă. Sultanul era mânios și vorbea de osândirea lui Hüseyin Pașa cel Bălai; întreaga oaste urma să se îndrepte, chipurile, într-acolo. Padișahul i-a spus Hogei că, dacă fortăreața nu avea să cadă până la lăsatul serii, la asaltul de dimineață urma să fie întrebuințată și arma noastră. La vremea aceea a poruncit să i se taie capul unei căpetenii neisprăvite, care nu izbutise să cucerească toată ziua o palancă amărâtă. N-a arătat nici cel mai mărunț interes față de nereușita armeei noastre ori față de clevetelile privitoare la nenoroc. Hogea nu mai vorbea acum de faptul că urma să fim părtași la izbândă. Deși nu o spunea,

știam la ce se gândea: la sfârșitul Mai-marilor astrologilor de dinaintea lui. Știam că, în vreme ce visam la copilărie și la dobitoacele de pe moșia noastră, se gândea și el la aceleași lucruri; știam că și el socotea că vestea biruinței asupra fortăreței avea să fie ultima noastră șansă, dar că, de fapt, nu credea în ea, că nu o dorea, că satul nimicit de furie, din pricina fortăreței care nu putea fi dobărâtă nicicum, precum și o bisericuță cuprinsă de flăcări, cu turla ei arzândă, iar mai apoi rugăciunea rostită de un preot cutezător îi insuflau o nouă viață, că soarele care asfințea dincolo de dealurile împădurite din stânga noastră, în vreme ce ne îndreptam spre miazănoapte, îi trezea un simțământ de împlinire care creștea în el, ca și în mine, în taină, cu migală.

Am văzut fortăreața după ce a asfințit soarele și după ce am prins de veste despre nereușita lui Hüseyin Pașa cel Bălai, ca și despre faptul că luptătorilor din Doppio le veniseră în ajutor, pe lângă leși, austriecii, ungurii și cazacii. Era așezată pe o coamă destul de înaltă; soarele care apunea își arunca roșeața nedeslușită asupra turnurilor pe care fluturau flamuri, dar ea era albă – albă ca neaua și frumoasă. Nu pot spune de ce, dar m-am gândit că doar în vise mai poți vedea asemenea lucruri minunate, de neatins. În visele de felul acesta alergi, plin de neliniște, pe o potecă ce șerpuiește printr-un codru întunecat, spre a ajunge la zidirea albă, luminoasă, care se înalță pe o culme, de parcă acolo ar avea loc o petrecere, de parcă acolo ar stărui o fericire pe care nu voiești să o pierzi, însă drumul, despre care ai mereu senzația că se va sfârși îndată, nu se isprăvește cu nici un chip. Când am aflat că pe șesul care se așternea între pădurea întunecată și poalele povârnișului se întindea o mlaștină scârnavă, pricinuită de râul care se revărsa adeseori, și că, în ciuda pedestrașilor care izbutiseră să o străbată

și a salvelor slobozite de tunuri, nu reușise nimeni să urce panta, m-am gândit la drumul care ne purtase până acolo. Totul părea desăvârșit, asemenea imaginii fortăreței albe deasupra căreia zburau păsări, a povârnișului stâncos asupra căruia se lăsa, treptat, întunericul și a pădurii încremenite, întunecate. Știam că mai multe împrejurări pe care le trăisem vreme de ani și ani ca pe o simplă întâmplare deveniseră acum o necesitate absolută, că ostașii noștri nu aveau să ajungă nicicând la turnurile albe ale cetății, că și Hogeia gândea la fel ca mine. Știam prea bine că a doua zi dimineață, când urma să purcedem la atac, mașinăria noastră avea să se răstoarne în mlaștină, lăsându-i pradă morții pe oamenii din măruntăiele și dimprejurul ei, că mai apoi aveau să-mi ceară capul, spre a domoli clevetelile despre piaza rea, precum și spaima, spre a-i potoli pe soldați, și că Hogeia vedea lucrurile întocmai ca mine. Mi-am amintit cum îi povestisem, cu ani în urmă, spre a-l îmboldi să-mi vorbească despre sine, despre un prieten din copilărie alături de care îmi formasem deprinderea de a gândi același lucru, în același timp. Nu aveam nici un fel de îndoială că și el cugeta la aceleași lucruri ca și mine.

Nu s-a mai întors defel de la cortul Sultanului, unde s-a dus târziu, în noapte. Pentru că bănuiam foarte bine ce avea să le spună pașalelor și Padișahului, care dorea să i se tălmăcească cele petrecute în faptul zilei și să i se prorocească viitorul, mi-a trecut prin minte, la un moment dat, că fusese ucis acolo, pe loc, și că gealații urmau să vină curând și după mine. Apoi mi-am închipuit că, ieșind din cort, se îndreptase, fără a-mi da de veste, spre fortăreața ale cărei ziduri albe luceau în întuneric și că ajunsese de mult acolo, trecând de paznici, străbătând mlaștina și pădurea. Când s-a întors, așteptam zorile, cugetând la noua mea viață fără a încerca

cine știe ce emoție. Am izbutit să aflu cu mult mai târziu, la ani de zile după aceea, vorbind pe îndelete cu cei care fuseseră în cort la vremea aceea, că le spusese exact ceea ce bănuiam eu. Nu mi-a istorisit nimic – se grăbea ca un om cuprins de înfrigurare, înainte de a porni la drum. Mi-a spus că afară era ceață deasă, și am priceput.

Până să se lumineze de ziuă i-am povestit despre cei pe care îi lăsasem în țara mea, i-am spus cum avea să poată da de casa mea, cum eram cunoscuți la Empoli și la Florența, i-am istorisit despre mama, despre tata, despre frații mei și năravurile lor. I-am vorbit despre o seamă de amănunte aparte, despre mărunțișuri care îi distingeau pe oameni unii de alții. Îmi aminteam, pe măsură ce depănam aceste lucruri, că îi mai povestisem și înainte despre ele, mergând până la negul acela mare de pe spinarea fratelui meu mezin. Pe atunci însă credeam în astfel de povești, despre care socoteam, în vreme ce i le istoriseam Padișahului, ori chiar acum, scriind această carte, că nu oglindeau uneori realitatea, ci doar fanteziile mele: era adevărat că sora mea era ușor bâlbăită, după cum la fel de adevărat era faptul că veșmintele noastre aveau mulți nasturi; adevărat era și ceea ce spuneam că zăream pe fereastra ce dădea în grădina din spatele casei. Către dimineață m-am gândit că mă lăsam poate amăgit de asemenea istorii deoarece credeam că ele urmau să continue din locul în care rămăseseră, oricât de mult timp trecuse. Știam că și Hogeia cugeta același lucru, crezând bucuros în propria-i poveste.

Ne-am schimbat veșmintele între noi, fără a ne lăsa cuprinși de neliniște și fără a scoate o vorbă. I-am dat inelul meu și medalionul pe care izbutisem să-l țin la fereală de el vreme de ani de zile. Înlăuntrul lui se aflau portretul străbunicii mele dinspre mamă și o șuviță din

părul logodnicei mele, care încărunțise de la sine. Cred că i-a plăcut, pentru că și l-a atârnat la gât. Apoi a ieșit din cort și dus a fost. L-am urmărit cum se pierdea, puțin câte puțin, în ceața tăcută. Afară se lumina de ziuă, picam de somn, așa că m-am vârat în așternutul lui și am adormit împăcat.

Am ajuns, de-acum, la sfârșitul cărții mele. Poate că înțelepții mei cititori au decis că povestea s-a sfârșit, de fapt, demult și au lăsat-o deja deoparte. Odată socoteam și eu la fel; de aceea vârașem aceste pagini, scrise cu ani în urmă, într-un ungher, cu gândul de a nu le mai reciti vreodată. Pe vremea aceea năzuiam să mă consacru altor povești, cu un negustor preschimbat în lup și pierdut în mijlocul hăitei și cu istorii de dragoste care se petreceau în ținuturi pe care nu le văzusem niciodată, în deșerturi pustii și păduri înghețate – povești pe care le ticluiam nu pentru Padișah, ci pentru propria-mi plăcere. Doream să uit de această carte, de această poveste. Poate că, după ce auzisem atâtea zvonuri, după ce trecusem prin atâtea întâmplări, aș fi izbutit să fac acest lucru, despre care știam că nu era ușor; amăgit însă de vorbele unui oaspete venit să mă vadă acum două săptămâni, am dat din nou cartea la iveală. Astăzi știu deja că este cartea care îmi place cel mai mult; am s-o sfârșesc așa cum se cuvine, așa cum am dorit, așa cum am visat. De la masa noastră cea veche, la care zăbovesc spre a o isprăvi, văd o corăbioară cu pânze care pleacă de la Cennethisar la Istanbul, o moară ascunsă printre livezile de măslini din zare, copii care se joacă și se hârjonesc printre smochini, drumul prăfuit care vine de la Istanbul, spre a pătrunde în Gebze. Iarna, pe zăpadă, nu trece prea multă lume pe aici, însă primăvara și vara zăresc caravanele care se îndreaptă spre răsărit, spre Anatolia, ajungând tocmai

la Bagdad și Damasc. Cel mai adesea trec căruțe șubrede, care înaintează anevoie; uneori mi se întâmplă să mă emoționez zărind vreun călăreț ale cărui veșminte nu le pot desluși de departe, dar, pe măsură ce se apropie, îmi dau seama că strainicul nu vine la mine. În ultima vreme, nu mai vine nimeni; știu, de altfel, că nici nu va mai veni.

Dar nu mă plâng; nu sufăr de singurătate. De-a lungul anilor în care am fost Mai-marele astrologilor am strâns mult bănet, m-am însurat, am patru copii; poate că, presimțind urgiile care se apropiau, cu acel simț pe care mi-l dăruia propria îndeletnicire, mi-am părăsit slujba la timpul potrivit. M-am refugiat aici, la Gebze, înainte ca oștile Sultanului să se ducă la Viena, înainte ca fandosii și Mai-marele astrologilor care mi-a urmat să fie scurtați de cap în mânia pricinuită de înfrângere, cu mult înainte ca Padișahul nostru cel împătimit după dobitoace să fie alungat de la tron. Mi-am zidit acest conac și m-am mutat în el alături de cărțile care-mi sunt dragi, de copii și de câțiva slujitori. Soața pe care mi-am luat-o pe vremea când eram Mai-mare al astrologilor este cu mult mai tânără decât mine și se pricepe de minune la treburile casei; ea este cea care scoate la capăt întreaga gospodărie, la fel ca și alte marafeturi de-ale mele, lăsându-mă pe mine – cel care merge pe șaptezeci de ani – singur în această odaie, pentru a-mi scrie cărțile și a visa. În felul acesta mă gândesc la El pe săturate, spre a afla un sfârșit pe măsură poveștii și vieții mele.

Or, în primii ani, mă căzneau din răspuțeri să nu fac acest lucru. O dată sau de două ori, când a voit să vorbească despre El, Padișahul a băgat de seamă că subiectul acesta nu-mi era deloc pe plac. Cred că se bucura, la rândul lui, de acest fapt, numai că era curios; nicio dată n-am izbutit însă să-mi dau seama în legătură cu ce și cât de departe mergea curiozitatea lui. Mai la început

îmi spunea că fusesem influențat de El și că nu trebuia să-mi fie rușine că învățasem de la El. Știa de la bun început că toate acele cărți, calendare și profeții pe care i le dăruisem de-a lungul anilor erau rodul minții Lui. I-o și spusese, în vreme ce eu mă îndeletniceam acasă cu schițele armei noastre înnămolite în mlaștină; știa la fel de bine că îmi istorisise și El acest lucru, așa cum și eu îi spuneam Lui totul. Poate că, la vremea aceea, nici unul dintre noi nu scăpase încă pe de-a-ntregul hățurile din mână; simțeam însă că Sultanul era mai cu picioarele pe pământ decât mine. Chibzuiam, cu asemenea prilejuri, că mă întrecea în agerime, că știa tot ceea ce era de știut, că îmi juca un reghi, spre a mă avea mai bine la mână. Poate că eram înrâurit și de recunoștința pe care o încercam față de el pentru că mă izbăvise de furia oștenilor, înnebuniți de înfrângerea pecetluită în mlaștină și de zvonul nenorocului. Aceasta deoarece, aflând că ghiaurul fugise, unii dintre ei îmi ceruseră capul. Dacă m-ar fi întrebat deschis în primii ani, cred că i-aș fi istorisit totul. Pe atunci nu apăruseră încă vorbe cum că eu n-aș mai fi fost eu și îmi doream să vorbesc cu cineva despre cele petrecute. Îmi era dor de El.

Traiul de unul singur în casa în care viețuiserăm împreună ani de zile mi-a măcinat nervii și mai crunt. Buzunarele îmi erau pline de parale, așa că la vremea aceea îmi luasem obiceiul de a mă abate pe la târgul de sclavi; am trecut mereu pe acolo, luni în șir, până să aflu ce căutam. În cele din urmă, l-am cumpărat pe un nefericit care, de fapt, nu prea aducea nici cu mine, nici cu El, și l-am adus acasă. Când i-am cerut, noaptea, să mă învețe de toate, să-mi povestească despre țara lui, despre trecutul lui, ba mai mult, să-și mărturisească fără-delegile, și când l-am așezat în fața oglinzii, s-a înfricoșat de mine. Era o noapte amarnică și mi s-a făcut milă de nenorocit, urma să-l slobod a doua zi, dar m-a apucat

zgârcenia, așa că l-am dus înapoi la târgul de sclavi și l-am revândut. Apoi m-am hotărât să mă însor și am dat de știre în mahala. Socotind că, în cele din urmă, aveau să mă facă să le semăn, iar pe stradă avea să se înstăpânească tihna, megieșii mi-au călcat pragul bucuros. Și eu mă bucuram că aveam să intru în rândul lumii; eram încrezător, mă gândeam că se sfârșise cu zvonurile și că urma să trăiesc în pace, plăsmuind povești pentru Padișahul meu. Mi-am ales nevasta cu băgare de seamă; nopțile îmi cânta chiar la lăută.

Când au reînceput zvonurile, am crezut mai întâi că era vorba de un renghi de-al Padișahului, pentru că gândeam că îi plăcea să-mi cerceteze neliniștea și să-mi pună întrebări care mă tulburau. La început nu mă îngrijoram prea tare când rostea, stăruiitor, vorbe de genul: „Ne cunoaștem noi oare? Omul trebuie să știe bine cine este”. Chibzuiam că deprinsese aceste întrebări sâcâitoare de la fandosii împătimiți de filozofie greacă, aflați printre filfizonii care prinseseră iar să roiască împrejurul lui, și că era încredințat de ceea ce spunea. Când mi-a cerut să scriu ceva pe această temă, i-am dăruit ultima mea carte, în care se vorbea despre gazele și despre vrăbii, fericite că nu zăboveau deloc asupra lor însele și că nu știau cine erau. Când am aflat că îmi luase cartea în serios și că o citise cu desfătare, m-am mai ogoit oarecum, dar clevetelile îmi ajungeau și mie la ureche: chipurile, l-aș fi luat pe Sultan drept prost, pentru că nici măcar nu semănam cu cel căruia îi luasem locul – El era mai uscățiv și mai gingaș, pe câtă vreme eu mă îngrășasem. Când am spus că nu aveam cum să știu tot ceea ce știa El, au priceput că mințisem: într-o bună zi aveam să fug și eu în toiul unei bătălii, după ce voi fi semănat prăpăd, așa cum făcuse și El, aveam să netezesc calea înfrângerii, dezvăluindu-le dușmanilor tainele luptei și tot așa. Spre a mă păzi de asemenea vorbe de clacă, pe

care socoteam că le răspândise Sultanul, m-am lepădat de lume, m-am făcut aproape nevăzut, am slăbit și, cuge-tând cu băgare de seamă la ceea ce se vorbise în cortul Padișahului în acea ultimă noapte, am mai învățat câte ceva. Nevasta mea năștea prunci de-a rândul, aveam un ghelir bun, doream să-mi continui treburile în pace, uitând de zvonuri, de El, de trecut.

Și am ținut piept aproape șapte ani; poate că, dacă aș fi avut nervii mai vârtoși, mai mult, dacă n-aș fi pre-simțit că în preajma Sultanului avea să se facă o nouă „curățenie”, aș fi mers până la capăt. Pentru că, uitându-L, revenisem pe dată la vechea mea identitate – cea pe care, trecând mereu dincolo de ușile deschise de Padișah, dori-sem să o uit. La început, răspundeam cu necuviință la întrebările privitoare la identitate, care mă nelinișteau:

— Ce însemnătate are cine este omul? Important este ce am făcut și ce vom face!

Cred că pe această ușă a pătruns Padișahul în dula-pul minții mele. Când mi-a cerut să-i povestesc despre țara în care fugise El – despre Italia – și când i-am spus că nu știam prea multe despre ea, s-a înfuriat: El îi spu-sese și Sultanului că îmi povestise totul, și oare de ce mă înfricoșam, era destul să-mi amintesc, pentru asta, de ceea ce îmi povestise El. Așa i-am istorisit din nou Sultanului, rând pe rând, despre copilăria și despre minu-natele Lui amintiri – însemnate, în parte, și în această carte. La început aveam încă nervii trainici, Sultanul mă asculta așa cum se cuvine, de parcă ar fi ascultat pe cineva care povestea despre lucruri auzite de la altcineva, însă în anii care au urmat a mers mai departe: de-acum, asculta ceea ce-i istoriseam eu ca și cum l-ar fi ascultat pe El. Doar că, atunci când îmi cerea amănunte pe care le-ar fi putut cunoaște doar El, îmi spunea să nu mă sperii, ci să-i dau răspunsul care-mi venea numaidecât în minte: după care întâmplare începuse sora Lui să se bâlbâie,

de ce nu fusese primit la Universitatea din Padova, ce culoare aveau hainele cu care era înveșmântat fratele Lui mai mare la primul foc de artificii pe care îl văzuse la Veneția? În vreme ce îi povesteam Padișahului aceste amănunte de parcă ar fi fost scornite de mine, ne aflam ba la vreo preumblare cu barca, ba lângă vreun havuz în care broaștele se amestecau cu nuferii, ba în fața cuștii de argint a neobrazatelor de maimuțe, ba în vreuna dintre acele grădini în care se împleteau amintirile amândurora, pentru că se plimbaseră, cândva, pe acolo împreună. Atunci, Padișahul, căruia îi plăceau poveștile și jocul florilor deschise în grădina memoriei noastre, se apropia și mai mult de mine și vorbea despre El ca și cum ar fi căutat un vechi prieten, care ne trădase; pe atunci spunea că era mai bine că El fugise, pentru că, deși îl înveselise atât de mult, cumpănise îndelung să-l omoare, nemaiîndurându-i necuviința. Apoi, pentru că nu izbuteam să-mi dau seama despre care dintre noi vorbea, mi-a dat câteva lămuriri care m-au înspăimântat. Dar nu vorbea cu mânie, ci cu dragoste: fuseseră zile în care, nemairăbdându-i neobrazarea, se temea să nu-L ucidă de furie, iar în ultima noapte nu mai lipsise mult până să-i cheme pe gealați! Apoi mi-a spus că eu nu eram necuviincios și nici nu mă socoteam cel mai deștept, cel mai iscusit om din lume, nu încercam să mă slujesc de groaza stârnită de ciumă în folos propriu, nu alungam somnul nimănui noaptea cu istorii despre regi-copii trași în țeapă, nu aveam pe nimeni acasă la care să dau fuga și să-i povestesc, în bătaie de joc, despre visele Sultanului, după ce le ascultasem – pe nimeni alături de care să scriu povești smintite și pline de haz, spre a pune stăpânire pe el. Ascultând toate acestea, ne vedeam parcă – pe mine și pe amândoi – din afară, ca prin vis, și simțeam, înspăimântat, că ne pierdeam firea. În ultimele luni însă, parcă pentru a mă înnebuni de-a binelea, Sultanul îmi

povestea și mai multe: eu, chipurile, n-aș fi fost ca El, nu mi-aș fi lăsat, ca El, mintea stăpânită de probele mincinoase care ne despărteau pe „noi” de „ei”. Diavolul meu, care îl îmboldise spre biruință cu mulți ani în urmă pe diavolul Lui, brăzdând cerul întunecat în timpul spectacolului cu focuri de artificii pe care-l organizaserăm împreună și pe care Padișahul, atunci în vârstă de opt ani, îl urmărise de pe celălalt țărm înainte de a ne cunoaște pe noi, se afla acum alături de El – plecase odată cu El în țara în care credea că avea să-și afle tihna! Apoi, în toiul acelor plimbări repetate prin grădină, Sultanul mă întreba cercetător: era oare nevoie să fii padișah ca să pricepi că oamenii din cele patru zări ale lumii semănau cu toții între ei? Tăceam înspăimântat. Mă întreba încă o dată, parcă pentru a-mi înfrânge și ultima împotrivire: faptul că oamenii se puteau înlocui unul pe altul nu era oare cea mai bună dovadă că erau, pretutindeni, aceiași? De-acum, se vădise despre ce era vorba.

Poate că aș fi îndurat răbdător toate aceste lucruri, pentru că nădăjduiam ca Sultanul să izbutească să-L uite într-o bună zi, alături de mine, pentru că mă gândeam să adun mai mulți bani și pentru că mă deprinsesem cu teama pricinuită de nesiguranță. Ne mânam caii pe urmele unui iepure, hoinărind parcă la voia întâmplării printr-o pădure în care rătăciserăm drumul – timp în care Sultanul îmi deschidea și îmi închidea fără milă ușile minții; mai mult, de-acum o făcea în văzul tuturor. În jurul lui se îngrămădiseră iar fandosii aceia și, pentru că mă temeam că avea să se facă iar „curățenie”, că avea să ne fie poprit tuturor avutul, pentru că presimțeam nenorocirile care se apropiau, mi s-a făcut frică. În ziua când m-a pus să-i povestesc despre podurile de la Veneția și despre dantelele fetei de masă pe care își lua El micul dejun în copilărie, când mi-a amintit de vremea când nu mai lipsea mult să-L scurteze de cap ca să-L

silească să se turcească, când m-a pus să-i povestesc despre ceea ce se vedea pe fereastra care dădea în grădina din spatele casei, cerându-mi să scriu toate acestea într-o carte, ca și când ar fi fost vorba de povești plăsmuite de mine, am decis să părăsesc Istanbulul.

Pentru a-L uita, m-am statornicit la Gebze, într-o altă casă decât cea de pe vremuri. La început mă temeam că vor veni să mă salte oamenii Seraiului, dar nu m-a căutat nimeni, n-a întrebat nimeni de mine, și nici nu s-au atins de veniturile mele. Fie că m-au uitat, fie că mă aflu sub privegherea tainică a Padișahului. N-am luat seama la ei, mi-am rânduit treburile, mi-am durat această casă și am chitit grădina din spatele ei așa cum doream, potrivit imboldurilor mele lăuntrice, îmi petreceam vremea citind, scriind istorii pline de haz pentru propria-mi plăcere și ascultându-mi oaspeții care, aflând că fusesem Mai-mare al astrologilor, veneau să se sfătuiască cu mine; o făceam nu atât pentru bani, cât pentru a mă distra. Probabil că atunci mi-am cunoscut cel mai bine țara – țara în care viețuiam din copilărie; înainte de a le pro- roci viitorul, îi puneam pe ologi, pe rătăciții care-și pierduseră fiii ori frații, pe bolnavii fără leac, pe tații fetelor rămase nemăritate, pe cei al căror trup nu se-nvoia să mai crească, pe bărbații geloși, pe orbi, pe marinari ori pe melancolicii cu ochii duși în fundul capului să-și istorisească viața pe îndelete, iar seara notam în catastife cele auzite, spre a le strecura mai apoi în poveștile mele, așa cum am făcut și în această carte.

Tot atunci l-am cunoscut și pe bătrânul acela care a pătruns în odaia mea purtând cu el o adâncă tristețe. Trebuie să fi fost cu zece-cincisprezece ani mai vârstnic decât mine. Se numea Evliya¹ și, de îndată ce l-am zărit, am decis că suferea de singurătate; el n-a spus însă asta.

1. Vezi nota 3 de la pagina 11.

Își închinase întreaga existență pribegiei și unei cărți de călătorie în zece volume, pe care era pe cale să o isprăvească; înainte de a se săvârși din viață, urma să se ducă la Mecca și Medina – locurile cele mai apropiate de Dumnezeu –, să relateze și despre meleagurile acelea, numai că din scrierea lui lipsea ceva care nu-i dădea pace: dorea să le istorisească cititorilor săi și despre Italia, despre frumusețea fără seamăn a fântânilor și a podurilor sale, în legătură cu care îi ajunseseră multe la ureche. Puteam oare eu, cel pe care venise să-l vadă pentru că i se dusesese vestea la Istanbul, să-i povestesc despre ele? Când i-am spus că nu văzusem niciodată Italia, a răspuns că știa și el asta, așa cum știa toată lumea, dar că avusesem cândva un rob care se trăgea de-acolo și care îmi depănase, pesemne, totul, așa că dacă i-aș fi povestit și lui ceea ce știam, el, Evliya, mi-ar fi povestit, la rândul său, lucruri hazoase. Nu se lega oare latura cea mai ademenitoare a vieții de ticluirea și de ascultatul poveștilor desfătătoare? Plin de sfială, a scos din tașcă o hartă – ceea ce vedeam era cea mai proastă hartă a Italiei –, iar eu m-am apucat să-i povestesc, îmi arăta câte un oraș însemnat acolo, cu mâna lui plinuță care aducea cu mâna unui copil, și după ce îi buchisea numele, așternea cu grijă pe hârtie izvodirile mele. Mai mult, dorea câte o istorie ciudată pentru fiecare oraș. Am străbătut astfel, de la miazănoapte la miazăzi, acea țară pe care o vedeam pentru prima dată în viață, petrecând treisprezece nopți în treisprezece orașe. După o asemenea ispravă, care ne-a luat toată dimineata, am revenit cu o corabie din Sicilia la Istanbul. Cât se poate de mulțumit de povestea mea și hotărât să mă înveselească la rândul lui, mi-a istorisit despre saltimbancii din Agra, care se mistuiau în înaltul cerului, despre o femeie din Konya care zămislise un elefant și despre odrasla ei, despre bivolii cu aripi albastre și despre pisicile roz de pe

malurile Nilului, despre turnul cu orologiu de la Viena, despre dinții săi din față, pe care îi poruncise chiar acolo și pe care mi i-a arătat zâmbind, despre furnicile roșii din America. Nu știu de ce, poveștile acestea deșteptau în mine o melancolie ciudată; ba chiar îmi venea să plâng. Roșeața soarelui la asfințit îmi năpădise odaia; când Evliya m-a întrebat dacă și în mine dăinuiau asemenea povești ciudate, l-am poftit, dorind să-l uimesc cu adevărat, să poposească la mine peste noapte, alături de oamenii săi. Aveam o poveste care s-ar fi putut să-i placă, despre doi oameni care își luaseră locul unul celuilalt.

Noaptea, după ce toți s-au retras în odăile lor, după ce asupra casei s-a lăsat liniștea pe care o așteptam amândoi, am revenit în camera mea. Atunci am plăsmuit pentru prima oară povestea pe care sunteți pe cale să o sfârșiți. Ceea ce istoriseam nu părea născocit – era asemenea unei povești de viață, în care vorbele își urmau molcom una alteia, de parcă mi le-ar fi șoptit altcineva la ureche:

— Ne duceam de la Veneția la Napoli, când ne-au tăiat calea niște vase turcești...

Cu mult după miezul nopții, când povestea mea s-a sfârșit, s-a așternut o lungă tăcere. Simțeam că atât oaspetele meu, cât și eu ne gândeam la El, însă în mintea lui Evliya stăruia un cu totul alt El decât în mintea mea. Nu mă îndoiesc că se gândea la propria viață. După cum și eu mă gândeam la faptul că îmi iubeam viața și povestea, că îl iubeam pe El; eram, de asemenea, mândru de fiecare dintre lucrurile pe care le trăisem și le plăsmuisem. Odaia în care stăteam era copleșită de amintiri triste, legate de ceea ce ne doriserăm să fim și de ceea ce fuseserăm cândva amândoi. Atunci am înțeles limpede că nu aveam să îl uit niciodată și că faptul acesta avea să mă facă nefericit până la ultima suflare. Știam acum că îmi era cu neputință să trăiesc de unul singur. Părea că,

odată cu povestea mea, amândoi fuseserăm atinși, acolo, în pânțele odăii, la miez de noapte, de umbra unei năluci ispititoare, care ne stârnea neliniște și încordare. Către dimineață, după ce mă făcuse fericit arătând că-i plăcuse negrăit de mult povestea, oaspetele meu a adăugat că avea să-mi dezmință spusele în unele privințe. L-am ascultat cu interes, poate și pentru că voiam să scăpăm de amintirea aceea comună, sâcâitoare, dar și pentru că voiam să revin mai grabnic la noua mea existență.

Spunea că trebuie, într-adevăr, să căutăm ceea ce este straniu și uimitor, la fel ca în povestea mea; că, da, poate că acesta este singurul lucru pe care îl putem face împotriva dezgustătoarei plictiseli a lumii. Pentru că știa acest lucru încă din anii copilăriei și ai școlii, în care se repetau mereu aceleași lucruri, nici măcar nu-i trecuse prin minte să se închidă în viață între patru pereți; de aceea își dusesse traiul hoinărind pe drumuri nesfârșite și scotocind după „povești”. Se cuvine însă să căutăm straniul și uimitorul în lume, iar nu în noi înșine. Dacă iscodim ceea ce zace în noi și ne gândim atât de îndelung la noi înșine, ajungem să fim nefericiți. Iată, asta se petrecea cu oamenii din povestea mea. Aceasta era pricina pentru care eroii nu îndurau să fie ei înșiși, aceasta era pricina pentru care își doreau să fie mereu altcineva. Apoi mi-a spus:

— Să presupunem că întâmplările din această poveste sunt adevărate. Socoti oare că oamenii aceia care și-au schimbat locul vor izbuti să fie fericiți?

Am tăcut. Apoi, nu știu de ce, a pomenit un amănunt din povestea mea: nu trebuia să ne lăsăm amăgiți de nădejdlile unui rob spaniol rămas fără un braț. Deoarece scriind mereu asemenea istorii, cotrobăind neîncetat în noi după ciudățenii, aveam să ne preschimbăm, atât noi, cât și cititorii noștri, în – ferească Dumnezeu! – alte

creaturi. Nici măcar nu dorea să se gândească la o lume atât de înspăimântătoare – o lume în care oamenii ar fi sporovăit mereu despre ei înșiși, despre propriile lor ciudățenii, o lume în care și cărțile, și poveștile ar fi avut legătură, la rându-le, cu aceleași lucruri.

Eu însă doream! De aceea, într-o bună zi, la răsăritul soarelui, pe când bătrânul acela mărunțel, pe care-l îndrăgisem îndată, își strângea oamenii și pornea la drum, ușor ca un fulg, pentru a se duce la Mecca, am purces fără zăbavă la scrierea cărții. Poate că, pentru a-i putea închipui mai bine pe oamenii acelei înspăimântătoare lumi a viitorului, am pus în ea, pe cât îmi stătea în putință, mult din mine și din El – cel pe care nu-l puteam despărți de mine. În zilele din urmă însă, recitind scrierea pe care o zvârlisem zorit într-un ungher cu șaisprezece ani în urmă, am priceput că, de fapt, nu mi-a stat prea mult în putință. De aceea, cerând iertăciune de la cititorii cărora nu le este pe plac să vorbești despre tine însuși – și asta lăsându-te în voia pornirilor sentimentale! –, adaug cărții mele paginile care urmează:

Îl iubeam, îl iubeam așa cum îmi iubeam propria imagine neputincioasă, jalnică, zărită în vis, îl iubeam sufocat parcă de rușinea, mânia, vina și melancolia acelei imagini, copleșit parcă de rușine în fața unei sălbăticiuni moarte de tristețe, mânios parcă pe neobrăzarea propriului meu fiu, recunoscându-mă parcă în El pe mine însumi, cu dezgust și bucurie prostească; cel mai mult, poate, în acest din urmă fel. Mă deprinsesem cu asta așa cum mă deprinsesem cu zbaterea zadarnică, de gândac, a mâinilor și brațelor mele, așa cum mă deprinsesem cu gândurile care se stingeau zilnic stârnind ecouri între zidurile propriei mele minți, așa cum mă deprinsesem cu mirosul fără seamăn al umezelii care îmi străpungea trupul nevrednic, așa cum mă deprinsesem cu părul meu ostenit, cu gura urâtă, cu mâna roz care ținea

condeiul. De aceea, nu m-a putut amăgi nimeni. Nu m-am încrezut deloc în zvonurile care s-au ivit după ce mi-am scris cartea și după ce am lepădat-o într-un cotlon, pentru a-L uita, nu m-am încrezut în jocurile celor care auziseră de faima noastră și care doreau să tragă foloase de pe urma ei. Se zicea că ar fi zămislit, la Cairo, planurile unei noi arme, sub aripa protectoare a unui pașă. La înfrângerea de la Viena s-ar fi aflat în oraș și i-ar fi povățuit pe vrăjmași, arătându-le cum să ne biruie cât mai grabnic. Ar fi fost văzut la Edirne, în veșminte de cerșetor. Ar fi dispărut în timpul unei răfuiei între bresle, iscate chiar de el, după ce înjunghiasse un plăpumar. Ar fi fost imam într-un mecet de mahala dintr-un târg îndepărtat al Anatoliei. Ar fi durat o *muvakkithane* – cei care spuneau asta se jurau că era adevărat! –, ba chiar prinsese să adune parale pentru un turn cu orologiu. Se căpătuisse scriind cărți în Spania, unde plecase pe urmele ciumei. S-a spus chiar că El ar fi țesut urzelile politice care au dus la detronarea bietului nostru Padișah. Ascultând mereu, prin sate slave, spovedanii neprefăcute, la care izbutise în cele din urmă să răzbească, ar fi scris, chipurile, cărți care stârniseră vâlvă, împresurat de evlavie ca un legendar popă epileptic. Ar fi cutreierat Anatolia, târând pe urmele sale gloata vrăjită de profețiile și de poeziile Lui, căreia îi spunea că avea să-i dea jos pe padișahii cei netoți, și m-ar fi chemat și pe mine la El.

În cei șaisprezece ani în care am scris povești ca să-L uit, ca să-mi pot abate atenția de la acei oameni înspăimântători, de la acele lumi înspăimântătoare ale viitorului, și ca să mă desfăt cu fanteziile mele, mi-au ajuns la ureche și alte zvonuri asemănătoare, dar nu le-am dat crezare. Nu știu, să li se întâmple oare și altora? Uneori, în vreme ce ne preschimbam în temniță cele patru ziduri de pe coamele Cornului de Aur, în vreme ce așteptam o chemare de la vreun conac oarecare ori de la Palat,

care nu mai venea, în vreme ce ne lăsam, plini de nesăț, copleșiți de silă unul față de altul ori chiar în vreme ce scriam, râzând, încă o carte pentru Padișah, ne agățam amândoi, pentru o clipă, de câte un amănunt din existența noastră zilnică: un câine ud pe care-l văzuserăm amândoi de dimineață, geometria ascunsă în culorile și formele unui șir de rufe atârinate la uscat între doi copaci, o bâlbă care scotea dintr-odată la iveală simetria vieții. Tocmai aceste lucruri îmi lipseau cel mai mult. De aceea am revenit la cartea umbrei mele, despre care socoteam că avea s-o citească vreun curios la ani, poate chiar la sute de ani de la moartea Sa, visând mai degrabă la propria viață decât la noi, la cartea despre care, de fapt, nici măcar nu-mi pasă dacă n-o va citi nimeni și în care l-am tăinuit și l-am îngropat numele, deși nu prea afund: pentru a visa din nou la nopțile ciumei, la copilăria mea de la Edirne, la plăcutele ceasuri petrecute în grădinile Padișahului, la fiorul pe care cred că l-am simțit pe șira spinării când l-am zărit pentru prima oară, fără barbă, la poarta Pașei. Toți știm că pentru a ne redobândi viața pierdută și pentru a pune din nou stăpânire pe vise, trebuie să ni le închipuim din nou. Eu am crezut în povestea mea.

Am să-mi sfârșesc cartea istorisind ziua în care m-am decis s-o isprăvesc. Acum două săptămâni, stăteam din nou la masa noastră și, în vreme ce mă trudeam să plăsmuiesc o nouă poveste, am văzut un călăreț venind dinspre Istanbul. În vremea din urmă nu mai trecea nimeni pe la mine ca să-mi aducă vești de la El; poate că nici nu nădăjduiam prea mult că aveau să mai sosească astfel de vești, căci mă purtasem cu reținere față de semenii mei, dar de îndată ce l-am zărit pe drumețul acela, cu pelerina lui ciudată, cu umbrela în mână, am înțeles că venea la mine. O simțisem chiar înainte de a intra în odaia mea. Vorbea turcește cu greșelile Lui, chiar dacă

nu atât de bine ca El, însă de îndată ce a pășit înăuntru, a prins a grăi în italiană. Băgând de seamă cum mi se punea chipul și văzând că nu-i dădeam nici un răspuns, mi-a spus, în turca lui stâlcită, că bănuia că știam oarece italiană. Apoi mi-a povestit: aflase de la El cum mă numeam și cine eram. După ce se întorsese în țara Lui, scrisese o grămadă de cărți despre aventurile pe care le trăise printre turci, despre cel din urmă Padișah al turcilor, iubitor de animale, și despre visele lui, despre turci și despre ciumă, despre Serai și despre rânduielile noastre de luptă. Datorită curiozității față de Orientul acela vrăjit, răspândite de foarte curând printre nobili și, mai cu seamă, printre alesele doamne, scrierile Sale fuseseră întâmpinate cu interes, cărțile Sale erau foarte citite, dăscălea prin academii și se chivernisise. Mai mult, fosta Lui logodnică, atrasă de farmecul acelor scrieri, se despărțise de bărbatul ei, fără a mai lua seama la vârstă; se căsătoriseră și redobândiseră vechea casă a familiei, care fusese vândută între timp, statornicindu-se în ea și readucând casa și grădina la înfățișarea lor de altădată. Oaspetele meu știa toate aceste lucruri pentru că, admirându-I cărțile, Îl vizitase la El acasă. Era un bărbat foarte curtenitor, care își închinase oaspetelui întreaga zi, răspunzându-i la întrebări și repovestindu-i aventurile istorisite în cărțile Sale. Atunci îi vorbise îndelung și despre mine: se pare că scria o carte intitulată *Un turc pe care l-am cunoscut îndeaproape*, care mă privea pe mine; întreaga mea existență, de la copilăria petrecută la Edirne până la ziua despărțirii noastre, era pe cale de a-i fi înfățișată curiosului cititor italian, laolaltă cu agerele Sale aprecieri personale privitoare la însușirile turcilor.

— Și cât v-ați mai destăinuit Lui! a spus oaspetele meu.

Apoi, pentru a-mi stârni curiozitatea, a pomenit câteva amănunte aflate în cartea din care citise deja câteva pagini:

în copilărie, după ce îl snopisem în bătaie pe unul dintre prietenii mei din mahala, mă rușinasem de ceea ce făcusem și plânsesem plin de amărăciune, eram deștept, pricepusem în șase luni toată astronomia pe care mi-o deslușise El, îmi iubeam foarte mult sora, eram împătimit de credința mea, îmi făceam întotdeauna rugăciunile, mă dădeam în vânt după dulceața de vișine, aveam o preocupare aparte pentru plăpumărit, care era meseria tatălui meu vitreg, îmi plăceau mult oamenii, la fel ca tuturor turcilor, și așa mai departe. După atenția pe care mi-o arătase, nu mai puteam să mă port cu răceală față de netotul acela și, știind că cei de felul lui erau curioși, i-am arătat casa noastră, odaie cu odaie. Apoi s-a interesat de jocurile pe care le jucau în grădină băieții mei și prietenii lor; a notat într-un catastif nu numai rânduielile țurcii, ci și pe cele ale babei-oarba și ale caprei, deși aceasta din urmă nu i-a plăcut prea mult. Atunci a spus că El avea un prieten turc. După-amiaza, în timp ce-i arătam, nemaivând altceva de făcut, grădina noastră, târgul Gebze și casa în care locuisem cu ani în urmă, alături de El, mi-a repetat același lucru. Pe când pășea atent printre borcanele cu dulceață și murături, printre vasele cu ulei de măsline și cu oțet din cămară, a văzut portretul în ulei pe care i-l comandasem unui pictor venețian și mi-a zis, făcând fricos un pas, ca și cum mi-ar fi dezvăluit o taină, că El nu avea cu adevărat un prieten turc, că scrisese lucruri urâte despre aceștia: ar fi scris, chipurile, că noi o luaserăm la vale, vorbea de ceea ce se găsea în capetele noastre de parcă ar fi grăit despre un dulap murdar, plin cu vechituri, spunea că nu aveam scăpare, că nu ne puteam mântui decât supunându-ne lor mai degrabă și că, după aceea, nu aveam să mai facem altceva, vreme de secole, decât să imităm această supunere. Ca să n-o mai lungească, am spus repede:

— Dar El voia să ne izbăvească!

La care el a răspuns îndată: da, pentru asta plămădisese chiar o armă, însă noi nu fuseserăm în stare să-l pricepem; într-o dimineață cețoasă, mașinăria rămăsese înglodată într-o mlaștină scârboasă, aidoma leșului unei înfricoșătoare corăbii de pirați care eșuează pe stânci, la vreme de furtună. Apoi a adăugat: da, dorise mult, chiar foarte mult să ne izbăvească! Aceasta nu însemna că în ea, în mașinărie, nu stăruia ceva rău, diavolesc. Iată, așa se întâmpla cu toate geniile! În vreme ce se uita cu atenție, de aproape, la portretul meu, pe care îl luase în mână, bolborosea ceva despre genialitate: dacă nu ar fi căzut rob la noi și dacă și-ar fi petrecut viața în țara lui, El ar fi putut ajunge chiar un Leonardo al veacului al XVII-lea. Apoi a revenit la tema acelui rău, care-i plăcea foarte mult, și mi-a povestit vreo două bârfe urâte, defăimătoare, privitoare la niște bani, care s-ar fi răspândit pe socoteala Lui și care, între timp, mi-au ieșit din minte.

— Ciudat este că n-ați fost deloc înrâurit de El! a spus apoi. Se bucura că mă cunoscuse. Și-a arătat mirarea: nu putea înțelege cum de doi oameni care trăiseră împreună ani de zile semănau atât de puțin unul cu altul! Nu mi-a cerut portretul, așa cum mă temusem; după ce l-a lăsat în locul din care îl luase, m-a întrebat dacă putea să vadă și plăpumile.

— Care plăpumi? am spus eu, pierdut.

A întrebat stingherit: nu-mi petreceam oare timpul liber cosând plăpumi? Atunci am decis să-i arăt cartea pe care nu mai pusesem mâna de șaisprezece ani.

A fost foarte mișcat, m-a lămurit că putea să citească în turcă și că, desigur, fiind vorba despre o carte privitoare la El, era foarte curios. Am urcat în odaia mea de lucru, care dădea spre grădina din spate. S-a așezat la masa noastră și, după șaisprezece ani, mi-am regăsit cartea în locul în care o vârașem, de parcă o pusesem acolo mai ieri; am deschis-o și i-am pus-o în față. Putea să

citească turcește, deși cu greu. S-a cufundat în carte cu acea dorință de a fi surprins fără a se despărți de propria lume, solidă și sigură – dorință pe care o văzusem și la alți călători și care mă mânia. L-am lăsat singur, am ieșit în grădină și m-am așezat pe canapeaua de pai, într-un loc din care îl puteam vedea pe fereastra deschisă. La început era vesel și mi-a strigat prin geam:

— Cât de limpede se vede că nu ați pus piciorul în Italia! Apoi însă, a uitat de mine. Am zăbovit în grădină trei ore, așteptând să termine cartea și privindu-l din când în când cu coada ochiului. Când a isprăvit, pricepuse; chipul îi era stăpânit de tulburare; o dată sau de două ori a rostit, în gura mare, numele fortăreței albe de dincolo de mlaștina care ne înghițise arma; a încercat zadarnic să vorbească cu mine în italiană. Apoi, pentru a mistui ceea ce citise, pentru a-și mistui uimirea, pentru a se odihni, s-a întors și a privit pe fereastră, cufundat în gânduri. Am văzut cu plăcere că, la început, se uita în gol, într-un punct nedefinit, într-un focar inexistent, așa cum fac toți oamenii în asemenea împrejurări, dar că, mai apoi, a văzut, așa cum mă așteptam: de data aceasta se uita cu adevărat la ceea ce zărea prin rama ferestrei. Înțelepții mei cititori au priceput deja: nu era prost, așa cum îl socotisem. După cum bănuiam că va face, a prins a întoarce cu furie paginile cărții: căuta, iar eu așteptam cu desfătare să găsească. În cele din urmă, a găsit și a citit. Apoi s-a uitat iar la ceea ce izbutea să vadă pe fereastra care dădea în grădina din spate. Desigur că știam foarte bine ce vedea: pe tipsia de pe masă, incrustată cu sidef, se aflau piersici și cireșe; dincolo de masă se găsea o canapea împletită din pai, așternută cu perne verzi de puf – în aceeași nuanță de verde ca tocul ferestrei; acolo eram așezat eu, cel care pășea spre șaptezeci de ani. Ceva mai în fund vedea fântâna, pe a cărei buză se așezase o vrabie, precum și măslini și cireși. Un

scrânciob atârnat cu funii lungi de una dintre ramurile înalte ale nukului aflat în spatele lor se legăna ușor, în bătaia unui vânt abia simțit.

1984-1985

Despre *Fortăreața albă*¹

Scriitorii îndeajuns de inteligenți ca să-și aștearnă cărțile pe hârtie cu nespusă tandrețe știu ce vreau să afirm în cele ce urmează: există romane ai căror protagoniști își continuă peripețiile în reveriile scriitorului, dincolo de cartea care a văzut lumina tiparului, în ciuda faptului că scrierile cu pricina au avut parte de un „sfârșit” adecvat, care i-a adus satisfacție autorului. Unii literați din secolul al XIX-lea au încercat să-și transpună reveriile într-un al doilea și un al treilea volum, în continuarea celui inițial. Alții, nedorind să cadă în capcana replăsmuirii unei lumi deja plăsmuite, obișnuiesc să adauge la sfârșitul cărții câte un capitol care expediază superficial posibilele evoluții viitoare ale personajelor, de parcă ar voi să pună, astfel, capăt noii existențe a operei – primejdioasă, gata să se perpetueze; ne pomenim, prin urmare, citind fraze de genul: „La ani de zile după aceea, Dorothea a revenit la moșia de la Alkingstone, însoțită de cele două fiice ale sale”, sau „în cele din urmă, problemele lui Razarov s-au rezolvat, acum are un venit însemnat” etc. etc.

Există însă și un alt gen de cărți, care își continuă, pur și simplu, existența proaspăt dobândită în imaginația creatorilor lor grație istoriei volumelor în sine, nu a aventurilor inedite trăite de eroi. Cartea se metamorfozează

1. Postfața a fost adăugată celei de-a doua ediții a romanului, apărută în 1986; prima ediție a fost publicată în 1985.

neîncetat în mintea scriitorului, mulțumită noilor idei, imagini și întrebări care îl asaltează, a prilejurilor ratate, a reacțiilor cititorilor și prietenilor apropiați, a amintirilor și a altor proiecte care îl frământă. În cele din urmă, când imaginea care stăruie în mintea scriitorului cu privire la carte începe să fie fundamental diferită de imaginea cuprinsă în cartea care se vinde prin librării și pe care o avea în vedere însuși scriitorul, acesta simte nevoia să-i reamintească noii citădenii, care i-a scăpat de sub control, în ce fel i-a dat viață.

Cred că prima imagine nelămurită legată de *Fortăreața albă* îmi stăruia în minte pe vremea când isprăveam *Cevdet Bey și fiii*: un proroc ce se îndreaptă spre palatul la care a fost convocat, străbătând în puterea nopții străzile albastre ale orașului. Pe atunci, acest personaj conferea și titlul cărții. Prorocul meu, care purcede la treabă cu „știința”, animat de cele mai bune gânduri, se folosește mai întâi, împotriva voinței sale, de meșteșugul astrologiei, care nu-i vine deloc la socoteală, dar pe care îl deprinde cu ușurință datorită interesului său pentru astronomie, pentru a-i sili pe cei de la Serai să-i recunoască știința de carte, privită fără prea mare elan. Apoi însă pierde măsura, din cauza puterii și a influenței cu care îl înzestrează profețiile sale, și începe să urzească intrigi. Nu știam ce avea să urmeze. Pentru că, pe vremea aceea, mă feream de subiectele „istorice”, care îmi veneau stăruitor în minte, și pentru că mă deranja întrebarea „de ce scrieți romane istorice?”, pe care mi-o puneam și eu, dar pe care mi-o adresau adeseori și alții, n-am fost îndeajuns de preocupat de ideea amintită ca să ajung să îi dau viață.

Scrisesem cândva, pe când aveam 23 de ani, trei povestiri istorice; romanul *Cevdet Bey și fiii* era socotit tot un roman „istoric”. Răspunsul la întrebarea de mai sus părea să se lege nu atât de gusturile mele literare, cât de înclinațiile mele lăuntrice: se impunea parcă precizarea că,

într-una din zile, când eram copil – aveam șapte ani –, urcând de la etajul la care locuiam noi – unde toate se repetau la nesfârșit și unde răsuna mereu aceeași sporovăială dinspre radio – la etajul la care locuia bunica din partea tatei – etaj cufundat în mohoreala mobilei de culoare închisă –, mi-a căzut în mână o carte mare, ilustrată, de Reșat Ekrem Koçu, aflată printre cărțile de medicină prăfuite ale unchiului meu medic, care nu se mai întorsese din America, și printre gazete vechi, îngălbenite de vreme. Citeam astfel în fiecare zi, la acel etaj cufundat în beznă al blocului unde se ștergea praful ore în șir, răstimp în care iar se ridicau nori de praf ca niște umbre, povestea bietelor maimuțe adunate de prin prăvăliile vânzătorilor de maimuțe din Azapkapı și spânzurate în copaci, pentru că treceau drept unelte ale necuviinței. În zilele în care se spălau rufe și în care toată lumea cădea pradă furiei apei în clocot și a săpunului, alăturându-se îndârjitei mașini de spălat, mă ghemuiam într-un cotlon și mă uitam la desenele în cărbune care le înfățișau pe prostituatele de pe Strada-pe-care-nu-trec-îngerii, pedepsite cu molima ciu-meii. Pe când ceasornicele cu pendulă din hol așteptau răbdătoare să bată începutul unei alte ore, mă cufundam, cu o teamă pătrunsă de nerăbdare, în povestea osânditului la moarte căruia îi erau frânte brațele și picioarele, pentru ca mai apoi să fie așezat în gura unui tun și aruncat în aer, asemenea unei ghiulele.

Un critic care mi-a citit una dintre primele povestiri istorice a spus că mă refugiam în istorie pentru a ocoli problemele însemnate aflate la ordinea zilei. De fapt, ideea mi-a venit când, după ce isprăvisem *Casa tăcută*, au prins din nou să mi se perinde prin fața ochilor plăsmui de inspirație istorică. Îmi spuneam să concep ceva scurt, în răstimpul dintre romanele lungi – o nuvelă în care pe primul plan să se afle povestea și care să mă

relaxeze, să mă amuze în vreme ce o scriam. Agreabila și neasemuita carte a lui Adnan Adıvar intitulată *Știința la turcii otomani* mi-a oferit detalii asupra atmosferei în căutarea căreia mă aflam (cărți de genul *Făpturi ciudate*, cu povești despre animale stranii, după care se dădea în vânt și Evliya Çelebi, ținuturi imagine din tratate geografice adaptate după alte lucrări etc.). Vrând-nevrând, eroii mei au fost contaminați și de comentariul asupra lui Kepler din *Somnambulii* de Arthur Koestler („De ce eu sunt eu?”), de candoarea lui Leonardo da Vinci și de aspirația sa de a născoci o armă nemaivăzută (visul nestrămutat al celor care doresc cu ardoare să răzbată la ceilalți și să le fie pildă), de pofta nesățioasă de carte a lui Kâtip Çelebi (îi omagiez cu drag pe acești „bolnavi” care, în vremuri în care nu aveau cui să-și împărtășească amărăciunile și bucuriile, se înconjurau de un farmec și mai melancolic). Când l-am făcut pe eroul meu să scoată la iveală și să tălmăcească acel memoriu al învățaților musulmani referitor la cometă – memoriu care astăzi nu mai există și pe care vestitul astronom otoman Takiyyüdin (despre a cărui existență am aflat din cartea *Observatorul astronomic din Istanbul*, a profesorului Hüseyin Ünver) i l-a dăruit Padișahului –, știam cât de imprecis era hotărul dintre astronomie și astrologie. Într-o altă carte se afirma, privitor la astrologie: „Nu se poate spune că este o idee nefericită să prorocești prăbușirea unei orânduiri pentru a o răsturna”. Abia după aceea am aflat, din istoria lui Naima, ca Mai-marele astrologilor, Hüseyin Efendi, încercase să pună în aplicare acest principiu al profeției, așa cum fac toți oamenii politici, în încercarea disperată de a-și salva viața.

Când am obosit de asemenea lecturi care, dincolo de intenția de a strânge o serie de detalii necesare poveștii mele, nu prea aveau un rost limpede, dispuneam deja de o temă frecvent întâlnită în literatura universală și,

în particular, în literatura și în existența noastră: un erou care arde de dorința de a săvârși binele, de a se face folositor. În romanele de acest fel, pe care cititorii le parcurg cu sentimente ostile față de jumătate dintre protagoniști și cu lacrimi de admirație pentru cealaltă jumătate, personajele negative obișnuiesc să ridice, cu viclenie, tot soiul de obstacole în calea eroului pozitiv, înzestrat cu nenumărate virtuți. Din romanele mai izbutite aflăm, în schimb, că oamenii buni sunt învinși și alterați treptat de răul cu care se confruntă. Cine știe, poate că aş fi ajuns să scriu și eu asemenea lucruri; nu izbuteam însă să găsesc sursa acelei cunoașteri și frământări a descoperirii care ar fi urmat să-l îmboldească pe „eroul pozitiv” la acțiune. Am decis – poate și pentru că trăim într-o țară în care oamenii nu se schimbă în virtutea cărților pe care le citesc, ci a vorbelor care le ajung la ureche ori a admirației pe care o încearcă față de alții – ca Prezi-cătorul meu să-și deprindă cunoașterea de la cineva venit din „Occident”. Corăbiile înțesate cu sclavi care își aveau obârșia în asemenea țări îndepărtate se potriveau de minune cu această idee. Astfel s-a înfiripat relația dintre stăpân și sclav, care trimite la Hegel. Socoteam că Hogeles meu și sclavul său urmau să-și împărtășească totul și să se inițieze reciproc; se impuneau lungi discuții între ei, mi-i imaginam pe amândoi într-o încăpere din orașul cufundat în întuneric. Relația psihologică și încordarea dintre protagoniștii acestui duet a devenit, astfel, fundamentul istoriei mele. Când am decis să le confer personajelor care populau aceste frânturi de plăsmuire și poveste, înzestrate cu detalii pe care le acumulasem în timp, câte un trup menit să le poarte prin paginile lumii din carte, mi-am dat seama că nu îi diferențiasem prea mult, sub aspectul înfățișării, pe Hogeles și pe robul său italian. Așa s-a născut ideea aspectului identic al celor doi – poate și dintr-un blocaj al facultății mele imaginative. Cititorii

împătimiți de literatură vor socoti că, din acest punct, n-a mai fost nevoie să născocesc peste măsură pentru a mă putea lansa în vestita temă a gemenilor, a sosiilor, a oamenilor-pereche care se substituie unul altuia – temă inclusă în patrimoniul a ceea ce numim „literatură universală”.

Prin urmare, din pricina constrângerilor exercitate de logica sa interioară ori, poate, din pricina comodității imaginației mele, povestea a dobândit, pe negândite, o cu totul altă formă, care mi-a stârnit și mie tulburare. Știam, desigur, de scrierile lui E.T.A. Hoffmann pe tema „perechii” – neîmpăcat cu sine și dorind să devină muzician, acesta își alăturase prenumele lui Mozart, pe care îl imita, la propriul prenume –, știam de deprimantele povestiri ale lui Edgar Allan Poe, precum și de provocatoarea nuvelă *Dublul* (în traducerea turcă, *Celălalt*) de Dostoievski, căruia i-am adus un omagiu prin aluzia la legenda preotului epileptic din satele slave. Când, după apariția romanului *Fortăreața albă*, am mai scotocit printr-o bibliotecă americană, ca să-mi dau seama cât de mult aș mai fi putut extinde lista de mai sus, și am mai citit câte ceva privitor la cei care au abordat tema gemenilor/identicilor în literatură, precum și la felul în care au procedat, am încercat o senzație de sufocare. Poate că în asemenea cazuri este preferabil să rememorezi ceea ce ai urzit tu însuși, pentru a găsi alinare. Când eram la gimnaziu, profesorul nostru de biologie se lăuda că îi poate deosebi pe doi gemeni sluiți din clasa noastră, numai că, atunci când erau ascultați, aceștia obișnuiau să se substituie unul altuia. Am văzut mai întâi maimuțările lui Charlot din filmul *Marele dictator*, care mi-au plăcut, dar mai apoi, când am văzut „originalul”, acesta nu m-a mai încântat. Când eram copil, îl admiram pe O-Mie-și-Unade-Mutre, protagonistul unor benzi desenate care își schimba mereu înfățișarea: ce-ar fi făcut oare dacă ar fi

fost în locul meu? Ar fi spus poate, de pe poziția psihologului amator, că, la drept vorbind, toți scriitorii își doresc să fie altcineva; în *Dr. Jekyll și Mr. Hyde* se regăsesc, în mai mare măsură decât la Hoffmann, ecourile stării de spirit a lui Robert Louis Stevenson: ziua cetățean, noaptea scriitor! Poate că sosia care mi s-ar fi substituit ar fi încercat să le amintească, deopotrivă, cititorilor că m-am născut în zodia gemenilor; am redus-o însă la tăcere, spunându-i că, după cum citisem undeva, nu credea în asemenea lucruri. Unii cititori vor afirma, pe drept cuvânt, că genul acesta de confuzie seamănă cu încurcătura creată de faptul că personajul care încearcă să vorbească la sfârșitul cărții sunt eu – asta după ce Faruk mi-a scris prefața cărții descoperite de el. Cum țintesc spre limpezime, am să încerc să limpezesc lucrurile.

Nici eu nu știu dacă manuscrisul *Fortăreței albe* îi aparține robului italian ori hogei otomane. Spre a evita dificultățile tehnice cu care m-am confruntat în vreme ce scriam *Fortăreața albă* (o serie de lămuriri indispensabile cititorului, informații istorice obligatorii etc.), am decis să mă folosesc de atașamentul meu față de istoricul Faruk, unul dintre protagoniștii romanului *Casa tăcută*. Iată o problemă stilistică și, de asemenea, o problemă tehnică, pe care le-am rezolvat prin intermediul lui: o parte dintre cititori, care nu au parcurs romanul până la capăt, conformându-se sfatului unuia dintre eroi (o verigă însemnată a tradiției noastre românești te îndeamnă să crezi nu atât în scriitor, cât în personajul născocit de el), au invocat neajunsul ce decurge din faptul că un turc se prevalează, în scris, de modul de a vorbi al italianului. Probabil că, la vremea lui, Cervantes – pe care l-am omagiat în primul și în ultimul capitol al cărții – a trăit aceleași neliniști, de vreme ce recurge, în mod nejustificat, la felurite jocuri de cuvinte pentru a-și atribui romanul *Don Quijote*, pe care l-a elaborat apelând la un manuscris al

istoricului arab Cide Hamete Benengeli (Seyyit Hamit bin Engeli). Transpunând manuscrisul descoperit în arhiva din Gebze – arhivă de care își vor fi adus aminte cititorii *Casei tăcute* – în limba concetățenilor săi, Faruk a adăugat, pesemne, textului câte ceva preluat din alte cărți, așa cum a procedat și Cervantes. Doresc să precizez, pentru cei care sunt convinși că am trudit și eu prin arhive, cotrobăind prin vrafurile de manuscrise aflate pe rafturile prăfuite ale bibliotecilor, că nu vreau să-mi asum realizările lui Faruk. Eu nu am făcut decât să mă folosesc de o parte dintre amănuntele descoperite de el. Pe acestea le-am presărat în capitolul introductiv, a cărui redactare i-am atribuit-o lui Faruk, apelând la vechea metodă a manuscrisului găsit, pe care mi-am însușit-o din *Cronicile italiene* ale lui Stendhal – citite cu delectare pe vremea când îmi așterneam pe hârtie primele narațiuni istorice. În felul acesta m-am deprins, pe de o parte, să-l pun pe Faruk la treabă în beneficiul meu – așa cum am procedat și cu Selâhattin Bey, bunicul lui –, cu gândul la alte povestiri istorice pe care le voi scrie, poate, cândva, și am evitat, pe de altă parte, primejdiile presupuse de implicarea subită a cititorului într-un „bal mascat” – latura cea mai dificilă a romanelor istorice.

Am hotărât să îmi plasez povestea către mijlocul secolului al XVII-lea, nu numai pentru că acesta era adecvat din punct de vedere istoric ori pentru că era vorba de o epocă plină de însuflețire și de culoare, ci și pentru ca personajele mele să se poată prevala de scrierile lui Naima, Evliya Çelebi și Kâtip Çelebi; în roman s-au strecurat însă, pe filiera cărților de călătorie, mai multe scene de viață din secolele anterioare, precum și din cele ulterioare. Pentru a-l putea transpune pe italianul meu cel încrezător și de bună-credință în postura de rob al Hogeii (căderea în robie, prin capturarea galerei, și răstimpul pretensei practicări a medicinei), m-am folosit de o carte

dăruită lui Filip al II-lea de către un spaniol anonim care, întocmai ca Cervantes, fusese prizonier la turci cu un secol mai devreme. Zilele petrecute în temniță de baronul W. Wratislaw – rob la galere pe corăbiile otomane în aceeași perioadă cu Cervantes – mi-au servit ca punct de reper pentru descrierea existenței duse de robul meu în celulă. Scriind despre zilele ciumei (până și un banal furuncul stârnea spaima de molimă) și despre creștinii refugiați în insulele din preajma Istanbulului, m-am folosit de scrisorile unui francez, Busbecq, ajuns la Istanbul cu patruzeci de ani înaintea evenimentelor amintite.

În ceea ce privește alte amănunte, pe acestea le-am desprins din mărturiile asupra altor epoci, nu asupra celei în care se petrece istoria mea: mă refer la detaliile despre reprezentația cu focuri de artificii, despre unele priveliști și distracții de noapte istanbuleze (Antoine Gallant, Lady Montagu, baronul de Tott), despre leii îndrăgiți de Padișah și despre „casa cu lei” (Ahmet Refik), despre campania militară din Țara Leșească (*Jurnalul* lui Ahmet Ağa privitor la asediul Vienei), despre unele vise ale Padișahului-copil (*Evenimente stranii din istoria noastră*, o altă carte scrisă, pe baza acelorași informații, de Reșat Ekrem Koçu și citită de mine în biblioteca din casa bunicii), despre câinii vagabonzi din Istanbul, despre măsurile recomandate în cazul izbucnirii ciumei (*Scrisorile din Turcia* ale lui Helmut von Moltke), despre „fortăreața albă” care conferă titlul cărții (cartea *Călătorii prin Transilvania* de Tadeusz Trevanian, înnobilită cu gravuri, cuprinde nu numai istoricul fortăreței, ci și un roman privitor la un schimb de identitate între un barbar și un romancier francez).

Un al doilea aspect, care face din această carte mai mult decât o ficțiune pe care nu ar fi putut-o descoperi nici măcar șoarecii de bibliotecă – ei fac suportabile multe țări somnolente, peste care s-a așternut țărâna morții –,

dar care ar fi putut fi scrisă de un geamăn de-al nostru: desigur că Evliya Çelebi este cel care vorbește, în calitate de martor, despre azilul de boli mintale din cadrul complexului arhitectonic de la Moscheea Beyazıt din Edirne și despre încântătoarea muzică interpretată în beneficiul bolnavilor, însă cei care au văzut, într-o dimineată pustie și noroasă de primăvară, cu înfiorare și întristare, nămolul ce invadea minunatul edificiu, am fost eu și soția mea. La fel s-au petrecut lucrurile și cu berzele care îl înduioșau pe Padișah. Unele dintre visele lui Mehmet Vânătorul, tălmăcite de eroii mei, sunt, de fapt, propriile mele vise (oamenii aceia crunți, cu saci în mâini). Și mie mi-au fost luate hainele cele noi ca să se îmbrace cu ele fratele meu mai mare, pentru că și le făcuse fărâșită pe ale sale, așa cum i s-a întâmplat în copilărie robului meu, numai că hainele mele erau albastru cu alb, nu roșii, ca în carte. Când ne cumpăra câte ceva de mâncare (nu halva, ci fursecuri cu migdale amare) la revenirea din plimbările la care obișnuia să ne scoată, pe mine și pe fratele meu, în diminețile reci de iarnă, mama ne spunea, întocmai ca mama Hoge: „Să mâncăm repede, să nu ne vadă cineva!”. Piticul cu păr roșcat din carte nu are nici o legătură cu povestea *Copilul cu păr roșcat* – clasică, pe vremea copilăriei noastre – ori cu piticii din cărțile pe care le-am scris sau pe care urmează să le scriu: l-am văzut în 1972, la bazarul din cartierul Beşiktaş. Socoteam că ideea Hoge de a făuri un ceas care să indice orele de rugăciune fără a fi întors și potrivit multă vreme se număra printre fanteziile mele de adolescent, dar se pare că m-am înșelat. S-a dovedit că multe persoane manifestă interes pentru un asemenea proiect, despre care mă mir că nu a fost dus încă la bun sfârșit; cineva mi-a spus că japonezii ar fi conceput un ceas de mână de acest fel, însă eu nu am văzut așa ceva.

Este, poate, momentul să precizez că, oricât de mult ar veni în întâmpinarea realității, distincția Orient-Occident – una

dintre posibilele clasificări care s-au operat și se pot opera spre a diviza umanitatea, culturile – nu constituie, desigur, subiectul *Fortăreței albe*. Dacă ne gândim că Faruk este incapabil să amăgească pe cineva cu introducerea sa, prost concepută sub raport stilistic, presărată cu observații și trăiri banale, este de mirare faptul că nu doar protagoniștii, ci și cititorii cărții par interesați de o atare distincție. Trebuie, fără îndoială, să adaug că, dacă nu ar fi existat nenumăratele fantezii urzite de-a lungul secolelor pe această temă, cu febrilitatea sugerată de dihotomia menționată, nici povestea de față nu ar fi putut dobândi multe dintre nuanțele care să o facă viabilă. Ideea de a te prevala de ciumă ca de o hârtie de turnesol menită să pună în lumină distincția la care mă refer este, la rândul ei, de dată veche. Baronul de Tott spunea undeva, în memoriile sale: „Ciuma îl ucide pe turc, în vreme ce francului îi pricinuieste suferință”. O atare observație nu constituie, din punctul meu de vedere, o aberație ori o formă de pseudocunoaștere, ci, pur și simplu, un detaliu util pentru aventura unei plăsmuiri ale cărei taine am încercat, întrucâtva, să le dezvălui. Poate că un astfel de demers îi este de folos scriitorului în procesul de rememorare a unui trecut și a unei cărți de care este atașat; el este însă departe de a se isprăvi odată cu relatarea modului în care au fost descoperite și puse laolaltă amănunțele cărții.

ORHAN PAMUK

iulie 1986

Cuprins

<i>Introducere</i>	9
Despre <i>Fortăreața albă</i>	201